क्रे ५१२ क-२

ब्रह्मवैवर्तपुराणम्

१०४ पत्राणि

5422
105

पूर्ण

नं० ५४२२-घ
श्री ब्रह्मवैवर्त्तपुराणम् (पुराणेतिहासम्)
पत्राणि १०५ (सम्पूर्णम्)

ब्र
वै॰ग॰
१

ॐ श्रीगणेशाय नमः ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॐ
नारायणं नमस्कृत्य नरं चैव नरोत्तमं देवीं सरस्वतीं व्या
सं ततो जयमुदीरयेत् श्रीनारद उवाच श्रुतं प्रकृतिखं
डे तदमृताख्यानमुत्तमं सर्वोत्कृष्टमीप्सितं च मूढानां
ज्ञानवर्द्धनं १ अधुना श्रोतुमिच्छामि गणेशखंडमीश्वर
तज्जन्मचरितं नृणां सर्वमंगलमंगलं २ कथं जज्ञे सुर
श्रेष्ठः पार्वत्या उदरे शुभे देवी केन प्रकारेण लेभे ता
दृशं सुतं ३ सर्वांशः कस्य देवस्य कथं जन्म ललाभ सः
अयोनिसंभवः किंवा किंवा सो योनिसंभवः ४ किंवा तद्ब्रह्म
तेजो वा किंवा नैव पराक्रमः का तपस्या च किं ज्ञानं किं वा त
न्निर्मलं यशः ५ कथं तस्य पुरा पूजा विश्वेषु निखिलेषु च
स्थिते नारायणे शंभौ जगदीशे च ब्रह्मणि ६ पुराणेषु नि
गूढं च तज्जन्म परिकीर्तितं कथं वा गजवक्त्रोऽयमेकदं
तो महोदरः ७ एतत्सर्वं समाचक्ष्व श्रोतुं कौतूहलं मम
सुविस्तीर्णं महाभाग तदतीव मनोहरं श्रीनारायण उवा
च शृणु नारद वक्ष्यामि रहस्यं परमाद्भुतं पापसंतापह
रणं सर्वविघ्ननिवारणं ८ सर्वमंगलदं सारं सर्वश्रुति
मनोहरं सुखदं मोक्षबीजं च कर्ममूलनिकृंतनं ९ दै
त्यार्दितानां देवानां तेजोराशिसमुद्भवा देवी संहृत्य दै
त्यांश्च दक्षकन्या बभूव सा १० सा च नाम्ना सती देवी स्वामि

तोनिंद्याश्वशुरा देहं संत्यज्य योगेन जाता शैलप्रियोदरे १
सा च नाम्ना सती देवी शंकराय ददौ तां च पार्वतीं पर्वतो
मुदा तां गृहीत्वा महादेवो जगाम निर्जने वने ११ शाणो
रतिकरीं कृत्वा पुष्पचंदनचर्चितो सरेमे नर्मदातीरे
पुष्पोद्याने तया सह सहस्रवर्षपर्यंतं देवमानेन नार
द तयोर्बभूव शृंगारं विपरीतादिकं परं १५ दुर्गांगस्य
शमात्रेण कामेनामूर्छितः परः मूर्छितास्य शिवस्पर्शा
द्दुःखेन दिवानिशं १६ हंसकारंडवाकीर्णे पुंस्कोकिल
हतस्वने नानापुष्पविकसिते भ्रमरध्वनिसंयुते १७ सुगं
धिकुसुमाक्रेन वायुना सुरभीकृते अतीव सुखदे रम्ये स
र्वजंतुविवर्जिते १८ दृष्ट्वा तयोस्तु शृंगारं विना प्राप्य सुराः
परम् ब्रह्माणं वै पुरस्कृत्य पुनर्नारायणाश्रमे १९ तेऽ
नत्वा तं प्रणामास ब्रह्मलोहतं तमीक्षिते संतस्थुर्देवताः
सर्वाश्चित्रपुत्तलिका यथा २० ब्रह्मोवाच सहस्रवर्ष
पर्यंतं देवमानेन शंकरः रतौ रतस्य निश्चेष्टो नन्तपो वि
रराम ह २१ मैथुनस्य विराममेव देव सो जगदीश्वर किं
भूतं भविता पश्यतत्त्वः कथितं मर्हसि २२ श्रीभगवानु
वाच चिंता नास्ति जगद्भातः सर्वं भद्रं भविष्यति मयि चि
शरणापन्नास्तेषां दुःखं कृतो विधे २३ येनोपायेन तद्वी
र्यं भूमौ पतति निश्चितं तत्कुरुष्व प्रयत्नेन सांई देवग

ब्र॰
वै॰ ग॰
२

2

णेन च २४ पपात शंभोर्वीर्यं तस्मा वेश्मा उदरे यदि ततो
पत्यं च भविता सुरासुरविमर्दकं २६ तदा शक्रादयः स
र्वे सुरा नारायणाज्ञया प्रययुर्नर्मदातीरं यत्रास्ते ब्रह्मा निम्ना
लये २७ तत्रैव पर्वते शोणी वह्निस्तीरे सुराः पुरा विषण्ण
वदनाः सर्वे बभूवुर्भयकातराः २८ शक्रः कुबेरमवद-
त्कुबेरो वरुणं तथा वरुणः पवनं प्राह यमं चैव समी
रणः २९ यमस्तु प्रेरयामास हुताशं भास्करं स च भा
स्करो रजनीनाथं स्वयं प्रोवाच सादरः ३० एवं देवाः प्रेर
यंति देवोऽप्यरति भंजने हरः शृंगारभंगं चक्रे विस्मृत्या
परस्परे ३१ द्वारि स्थितो क्रशिराः शक्रो वाच महेश्वरं इं
द्र उवाच किं करोषि महादेव योगीश्वर नमोऽस्तु ते ३२
जगदीश जगद्बीज भक्तानां भयभंजन हरिर्जगाम त
त्रैवमाजगाम भयातुरः आजगाम तदा चंद्र उवाच न
तकंधरः ३५ चंद्र उवाच किं करोषि महादेव त्रिलोके
श नमोऽस्तु ते स्वात्मारामः पूर्णकामः पुण्यश्रवणकी
र्तनः ३६ इत्येवमुक्त्वा भीतश्च विरराम निशापतिः आ
गम्योवाच धीरस्तु स्वयमेव समीरणः ३७ पवन उवाच
किं करोषि जगन्नाथ जगद्वंद्य नमोऽस्तु ते धर्मार्थकाम-
मोक्षाणां बीजरूप सनातन ३८ इत्येवं स्तवनं श्रुत्वा यो
गज्ञानविशारदः रतिकामो न तत्याज शृंगारं पार्वती

भयात् ४९ दृष्ट्वा स तान्भयार्त्तोऽसौ पुनः स्तोत्रं समुपगतान्
विजहौ सा च संभोगं केटलग्नोच पार्वती ५० उत्तिष्ठतो म
हेशस्य उत्सस्य लज्जितस्य च भूमौ पपात तद्वीर्यं ततः स्कं
दो बभूव ह ५१ पश्चात्तो कथयिष्यामि कथामतिमनोह
रां स्कंदजन्मप्रसंगे च सांप्रतं वांछितं शृणु ५२ इति श्री
ब्रह्मवैवर्त्ते महापुराणे नारायणनारदसंवादे गणप
तिखंडे प्रथमोऽध्यायः १ श्रीनारायण उवाच स्मरकारति
महादेवी ददर्श पुरतः सुरान् पलायध्वमिति वा च रूप
या पार्वती भयात् १ तस्मादुत्थाय सा उग्रा न च दृष्ट्वा पुरः सु
रान् समुत्थितं कोपवह्निं स्तंभयामास देहतः २ अथाप्र
तिते देवा व्यर्थवीर्या भवेति शशाप देवी तान्देवा
न तिरुष्टा बभूव ह ३ ततः शिवः शिवां रुष्टां वासया
मास वत्सलः अतीवभीतः संत्रस्त उवाच मधुरं वचः ४
श्रीशंकर उवाच कथं रुष्टा गिरिश्रेष्ठकन्ये धन्ये मनोह
रे मम सौभाग्यरूपे च प्राणाधिष्ठात्रि देवते ५ किं ते भी
ष्टं करिष्यामि वद मां जगदंबिके ब्रह्मांडमध्ये निखि
ले किमसाध्यमिहावयोः ६ अहो निरपराधं मां प्रस
न्ना भव सुंदरि देवादज्ञातदोषस्य शांतिमकर्त्तुमर्ह
सि ७ त्वया युक्तः शिवोऽहं च सर्वेषां शिवदायकः त्वया
विना न हीशोऽहं शवतुल्यः शिवः सदा प्रकृतिस्त्वं च बु

ब्र·
वै·ग·
१
3

द्विलक्षशक्तिलक्षं च तत्र मादया त्वष्टिलक्षं च तथा तुष्टिः शांति
लक्षं तातिरेव च ४ लक्षं लक्षं ते तथा निद्रा तंद्रा श्रद्धा स्मरेश्व
रि सर्वाधारस्वरूपा त्वं सर्वबीजस्वरूपिणी ९ स्मितपूर्वं
वदवचः साकूतं सस्मेरं सशिवे त्वक्को पविष्ट सेदयं पतेन
जीवयमां मृते ११ शंकरस्य वचः श्रुत्वा कोपयुक्ता च पा
र्वती उवाच मधुरं देवी हृदयेन विदूयता १२ श्रीपार्व
त्युवाच किं त्वाहं कथयिष्यामि सर्वज्ञ सर्वरूपिणे आ
त्मारामे पूर्णकामे सर्वदेहेष्ववस्थिते १३ कामिनीमत
सकाम मप्राज्ञे स्वामिन्न वदेत सर्वेषां हृदयस्थं च हृदि
स्थं कथयामि किं १४ सगोप्यं सर्वनारीणां लज्जाजनकका
रणं अकथ्यमपि सर्वासां तथापि कथयामि ते १५ स्वके
लुमध्ये स्त्रीणां च विभवेषु सुरेश्वर स्वपुंसा समं संभोगानि
र्जनेषु परं सुखं १६ तदुःखेन च दुःखं विहितं समं तासां च
स्त्रियः कांतानां कांतविच्छेदे शोकः परमदारुणः १७ क्ल
स्यपते यथा चंद्रः तपमास्य दिने दिने तथा कांतं विना
कांताहीनकांतिः क्षणे क्षणे १८ चिंताज्वरश्च सर्वेषां सु
पतापश्च वासमंसा साधीता कांत विविच्छेद स्मरणेन च
मैथुने १९ रतिभंगो दुःखमेकं द्वितीयं वीर्यपातने दुः
खातिरेके दुःखं च तृतीयमनपत्यता २० त्रैलोक्यकांत
कांतं च लब्ध्वा लब्ध्वा न मे सुतः यासी पुत्रविहीना च जी

वर्नंतदस्मार्थकं २१ जन्मांतरसहस्रेषु पुण्यतपोदानसंभु
द्भवे सहंशजातपुत्रस्य परत्रेहसुखप्रदः २२ सुपुत्रःस्वा
मिनोंशस्य स्वामितुल्यसुखप्रदः कुपुत्रस्य कुलांगारो
मनस्तापाय केवलं २३ स्वामिस्वांशेन सुस्त्रीणां गर्भे
जन्म लभेद्ध्रुवं साध्वीस्त्रीमातृतुल्या हि सततं हितकारि
णी २४ असाध्वी वैरितुल्या हि शश्वत्संतापदायिका सुख
दुष्टायोनिदुष्टा वै वातिसार्थविस्मृता २५ कसुपायं करि
ष्यामि वद योगीश्वरेश्वर उपायसिद्धेनयसां सर्वेषां च
फलप्रदः २६ इत्युक्त्वा पार्वती देवी नम्रवक्त्रा सुरेश्वरी
प्रहस्य शंकरो देवी बोधयामास पार्वती २७ सुसत्रनी
वसुखं दुःखसंतापनाशकारणं सितंस्निग्धं स्वरूपं विरंभ
व कस्तुपचक्रमे २८ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे ना
रायणनारदसंवादे गणपतिखंडे द्वितीयोध्यायः २
श्रीमहादेव उवाच शृणु पार्वति वक्ष्यामि तवमंगलभवि
ष्यति उपायतः कथं सिद्धिर्भवेदेव जगत्त्रये १ सर्ववां
छितसिद्धस्य बीजरूपे सुमंगले मनसः प्रीतिजननं
सुपायं कथयामि ते २ हरेराराधनेक्रुत्वा व्रतं कुरु वरा
नने व्रतं च पुण्यजनकं वर्षमेकं करिष्यसि ३ महाक
ठोरवीजं च वांछाकल्पतरुं परं सुखदं पुण्यकं नाम
पुत्रदं संपदांपदं ४ नदीनां च यथा गंगा देवानां च यथा

ब्र॰
वै॰ ग॰
४

हरिः वैष्णवानां यथा शंभुश्च देवीनां त्वं यथा प्रिये ५ आश्रमा
णां यथा भिक्षुस्तीर्थानां पुष्करो यथा पुष्पाणां पारिजाते
व पत्राणां तुलसी यथा ६ यथा पुण्यप्रदानां च तिथिरेका
दशी सुता रविवारश्च वाराणां यथा पुण्यप्रदः शिवे ७
मासानां मार्गशीर्षश्च ऋतूनां माधवो यथा संवत्सरो वत्स
राणां युगानां च कृते यथा ८ वृंदावनं वनानां च शतरू
पा च योषितां यथा काशीपुरीणां च सूर्यस्तेजस्विनां यथा
९ यथेंदुः सुखदानां च सुंदराणां च मन्मथः शास्त्राणां च
यथा वेदाः सिद्धानां कपिलो यथा १० हनूमान्वानराणां
च तेजसां ब्राह्मणानलयं यशोदानां यथा विद्या कवीनां
च मनोहरा ११ आत्मा कालो व्यापकानां भोगानां लोचने य
था विभवानां हरिकथा सुखानां हरिचिंतने १२ यथा ज्ञाते
वगव्यानां यथा वल्लातपस्विनां ब्रह्मतेभत्यवस्तूनां समस्ता
नां धान्यके यथा १३ पुण्यदानां यथा तोयं शुद्धानां च हुताश
नः सुवर्णं तैजसानां च मिष्टानां प्रियभाषणं १४ गरुडः
पक्षिराजानां हस्तिनामिंद्रवाहनः योगिनां च कुमारश्च
देवर्षीणां च नारदः १५ गंधर्वाणां चित्ररथो जीवो बुद्धिम
तां यथा सुकवीनां यथा शुक्रः काव्यानां च पुराणक
म् १६ स्रोतस्वतां समुद्रश्च यथा पृथ्वी क्षमावतां म
लाभानां च यथा मुक्तिर्हरिभक्तिश्च संपदाम् १७

पवित्राणां वैस्नवश्च वर्णानां ब्राह्मणो यथा विस्नुमंत्रश्च
मंत्राणां वीजानां प्रकृतिर्यथा १६ विशेषोच यथा वाणीगा
यत्रीछंदसां यथा यथा कुवेरो यक्षाणां सर्पाणां वासु
किर्यथा १९ यथा पितास्ते शैलानां गवां च सुरभिर्यथा
वेदानां सामवेदश्च तृणानां च यथा कुशाः २० सर्ववेदानां
यथा लक्ष्मीर्मनस्य शीघ्रगामिनी अक्षराणाम् अकारश्च
हितैषिणां यथा पिता २१ शास्त्राणामस्य यंत्राणां पश्तां
विस्नुपंजरः चतुष्पदानां पंचास्यो मानवो जीविनां यथा
यथा स्वांतमिंद्रियाणां मंदाग्निश्च रुजां यथा वलिनां च य
था शक्तिरंहः शक्तिमतां यथा २२ महाविराट् च स्थूलानां
सूक्ष्माणां परमाणुकः ब्रह्मा स्रष्टा च यथा स्वामिनां चक्राणां
च सुदर्शनं २४ रत्नानां श्रीरामचंद्रश्च वीराणां लक्ष्मणो य
था सर्वाधारः सर्वसारः सर्ववीजश्च सर्वदः २५ सर्व
सारो यथा कृष्णो व्रतानां पुण्यकं तथा व्रतेषु कृष्णमहाभा
गे त्रिषु लोकेषु दुर्लभं २६ सर्वसारस्य पुत्रेस्तु व्रतादेव
भविष्यति व्रतारादिश्च श्रीकृष्णः सर्वेषां वांछितप्रदः
२७ जनो यत्सेवनान्मुक्तः पितृभिः कोटिभिः सह ह
रिमंत्रमुपादाय हरिसेवां करोति यः २८ भारते जन्मस
फलं स्वात्मनः स करोति च उद्धृत्य कोटिपुरुषान्वैकुंठं
याति निश्चितं २९ श्रीकृष्णपादे दाभूत्वा स्वर्वितंत्रे च मोद

ब्र.
वै. ग.
५

5

ते सहोदरान्स्वभक्तांश्च सर्वे भूतसहचारिणः १०-स्वशिष्यं
वसुद्धृम भक्तो याति हरेः पदं तस्माद्ब्राह्मणगिरिजे ह
रिमंत्रं सुदुर्लभं ११ जपमंत्रं व्रतेनत्रपि ब्राह्मणामुक्तिकार
णं १३ स्तत्काशंकरो देवो गतवान् गिरिजया सह १२ शीघ्रं गो
जान्हवीतीरं हरेर्मंत्रं मनोहरं तस्मै ददौ च संप्रीत्या कवचं
स्तोत्रसंयुतं १३ पूजाविधाननियमं कथयामास तां मु
निः १४ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे नारदसंवादे ग
णपतिखंडे तृतीयोऽध्यायः ३ श्रीनारायण उवाच श्रुत्वा
व्रतविधानं तद्दुर्गा हृष्टमानसा सर्वव्रतविधानं च
संप्रष्टुमुपचक्रमे १ पार्वत्युवाच श्रुतं व्रतविधानं हि म
या वेदविदां वर हे नाथ करुणासिंधो दीनबंधो परात्प
र २ यानि व्रतानि युक्तानि द्रव्याणि च फलानि च संयमे
नियमं भक्ष्यं विधानं तत्फलं प्रभो ३ देहि मह्यं विनीता
यै नियुक्तं सम्यग्रोहितं पुष्पोपहाराविशेषश्च द्रव्याहरण
किंकरान् ४ अन्यानि चोपयुक्तानि मया ज्ञातानि यानि
च संनियोजय तत्सर्वं स्त्रीणां स्वामीश सर्वदः ५ पिता कौ
मारकाले च सर्वपालनकारकः भर्ता मध्ये सुतः शेषे त्रि
धावस्था च योषितां ६ ततः शोकः प्राणतुल्यं ददाति त
स्वामिने सुतो स्वामी निर्हंति मामोति संमसस्वसुतेषि
यो ७ वं पुत्रयुताया स्त्री सा च भाग्यवती परा किंचिद्वि

हीनामध्याश्च सर्वे हीनोत्तमा भुवि ८ एतेषां च समीपस्था
प्रशंस्यास्ता जगत्त्रये निंदितास्तु समस्तास्सर्वमेतत्स्मृ
तेऽच्युते ९ सर्वात्मा भगवान्स्वेच सर्वसाक्षी च सर्ववित्
देहिस्महृत्पुत्रवरमात्मनिर्वृतिहेतुकं १० स्वात्मबोधानु
मानेन महात्मनि निवेदितं संवीतरागाभिप्रायं त्वं भवंतं
बोधयामि किं ११ इत्युक्त्वा पार्वती श्रीमत्पादपातत्स्वामिनः
पदे कृपासिंधुश्च भगवान्स्ववक्तुमुपचक्रमे १२ महादे
व उवाच शृणु देवि प्रवक्ष्यामि विधानं नियमं फलं फला
नि चैव द्रव्याणि व्रते योग्यानि कानि च १३ विप्राणां शतकं
शुद्धं फलपुष्पोपहारकं किंकराणां च शतकं द्रव्याहर
णकारकं १४ दासीनां शतकं दत्तं निपुणं च पुरोहितं ९
सर्वद्रव्यविधानज्ञं वेदवेदांगपारगं १५ एवं हरिभक्ता
नां सर्वेषां ज्ञानिनां वरं सनत्कुमारमत्र लेग्टहाणव्र
तहेतवे १६ देशे विशुद्धे काले च परं नियमपूर्वकं मा
घशुक्लत्रयोदश्यां व्रतारंभः शुभः प्रिये १७ गात्रे सति मे
लेहकृत्वा शिरःसंस्कारपूर्वकं उपोष्य पूर्वदिवसे च संस्थ
ताल्पयत्नतः १८ अरुणोदयवेलायां तत्पाद्यार्घ्याय
स्रवती शुचिप्रक्षालनं कृत्वा स्नात्वा च निर्मले जले १९
प्राचमय्य ततः प्रातो हरिस्मरणपूर्वकं दत्वार्घं हृदये म
त्वा गृह्य मागात्य मस्त्वरं २० पीतेव वा समीपस्थ वा उपवि

ब्र॰
वै॰ग॰
९
6

शपासनेशुचौ आचम्यतिलकंकृत्वानिवीष्यस्वाह्निकंपुरः २१
घटमारोपणंकृत्वास्वस्तिवाचनपूर्वकं पुरोहितस्यव
रणंपाद्यार्घ्याचमनीयकं २२ मधुपर्कंचस्नानीयंवस्त्रा
णिभूषणानिच स्रगंधपुष्पधूपंचदीपंनैवेद्यंचंदने २३
यज्ञसूत्रंचतांबूलंकर्पूरादिसुवासितं द्रव्याण्येतानिपू
जायांस्त्रीगणरूपाणिसदा २४ देविकिंविधिहीनेनतेनांग
हानिःप्रजायते अंगहीनेचयत्कर्मवांगहीनोयथान
रः २५ अंगहीनेनकार्येणफलहानिःप्रजायते अष्टोत्तर
शतंपुष्पंपारिजातस्यविस्रवे २६ देयंप्रतिदिनंदुर्गेस्वा
त्मनोरूपहेतवे सहस्रपत्रपद्मानांलक्षकंपुष्पलक्ष
कं २७ श्वेतचंपकपुष्पाणांलक्षमत्तमीप्सितं प्रदे
यंहरयेभक्त्यावर्णसौंदर्यहेतवे २८ भक्त्यादेयंचहर
येसुविसौंदर्यहेतवे नीलोत्पलानांलक्षंचदेयंकृष्णा
यभक्तितः २९ व्रतांगभूतंदेवेशिचक्षुषोरूपहेतवे
हिमालयोद्भवंलक्षंरुचिरंश्वेतचामरं प्रदेयंकेशवा
यवकेशसौंदर्यहेतवे ३० अमूल्यरत्नरुचिरंमुकुटका
नांसहस्रकं प्रदेयंगोपिकेशायनासिकारूपहेतवे
३१ बंधूकपुष्पलक्षंचदेयंराधेश्वरायच स्वस्यौष्ठाय
रयोश्रेववक्त्रसौंदर्यहेतवे ३२ मुक्ताफलानांलक्षंचदे
नसौंदर्यहेतवे देयंगोलोकनाथायपेशलजेभक्तिपूर्वं

के ३३ रत्नरोहककुण्डलंचगंडसौंदर्यहेतवे यदीश्व
श्वरायदातव्यंत्रिनेशैलेन्द्रकन्यके ३४ रत्नपाशकल
लंचदेयंत्वलेश्वरायच श्रोत्रायःश्वलत्रपायप्रातिसो
सिद्धिनोव्रते ३५ कर्णभूषणलक्षंचरत्नसारविनिर्मि
तं देयंसर्वेश्वरायैवकर्णसौंदर्यहेतवे ३६ माधीक
कलशानांचलक्षंरत्नविनिर्मितं देयंविश्वेश्वरायैव
स्वरसौंदर्यहेतवे ३७ सुधासंपूर्णकुंभानांसहस्रंरत्न
निर्मितं देयंकुक्षायदेवेशिवाकुक्षिसौंदर्यहेतवे ३८
रत्नप्रदीपलक्षंचगेहप्रवेशविधायिने देयंकिशोर
केशायदृष्टिसौंदर्यहेतवे ३९ सद्रत्नसाररचितप
मनालक्षसहस्रकं देयंनाणिकपालायवाक्सौंदर्य
हेतवे ४० लक्षंचरत्नपद्मानांकरसौंदर्यहेतवे देयं
गोपांगनेशायनासराणिहरिव्रते ४१ अंगुलीयक
लक्षंचरत्नसारविनिर्मितं अंगुलीनांचरूपार्थंदेयं
देवेश्वरायच ४२ मणीन्द्रसारलक्षंचश्वेतवर्णमनो
हरं देयंमुनीन्द्रनाथायनखसौंदर्यहेतवे ४३ सद्र
त्नसारहाराणांलक्षंचातिमनोहरं देयंमदनमोहा
यवक्षःसौंदर्यहेतवे ४४ सुपक्वश्रीफलानांचलक्षं
चसुमनोहरं देयंसिद्धेन्द्रनाथायस्तनसौंदर्यहेत
वे ४५ सद्रत्नवर्तुलाकारंपात्रलक्षंमनोहरं देयंप

मालयेशाय देहसनूपहेतवे ४६ सद्रत्नसाररचित
नाभीनां च सहस्रकं प्रदेयं पद्मनाभाय नाभिसौंदर्य
हेतवे ४७ सद्रत्नसाररचितरथ्यचक्रसहस्रकं नितं
बसौंदर्यार्थं च प्रदेयं चक्रपाणये ४८ सुवर्णरत्न-
लेभानां लतेव सहस्रमनोहरं प्रदेयं श्रीनिवासाय श्रो
णिसौंदर्यहेतवे ४९ शतपत्रस्थलानां च लक्षमस्त्रा
नमस्तते प्रदेयं पद्मनेत्राय पादसौंदर्यहेतवे ५० सु
वर्णरचितानां च विजनानां सहस्रकं गतिसौंदर्यहे
तवे देयं लक्ष्मीश्वराय च ५१ राजहंससहस्रं च गजे-
न्द्राणां सहस्रकं सुवर्णरचितं देयं हरये गतिहेतवे
५२ सुवर्णछत्रलक्षं च देयं नारायणाय च चित्रितर
त्नसारेण मूर्द्ध सौंदर्यहेतवे ५३ मालतीनां च कुसु
ममस्तते लक्ष्मीश्वरि देयं हृदावनेशाय स्नस सौंद
र्यहेतवे ५४ अमूल्यरत्नलक्षं च देयं नारायणाय वै
सुव्रते व्रतपूर्णार्थं शालसौंदर्यहेतवे ५५ शुद्धस्फ
टिकसंकाशं मणीन्द्रसारलक्षकं देयं मुनीन्द्रनाथा
य मनःसौंदर्यहेतवे ५६ प्रवालसारसंकाशं मणि
सारसहस्रकं देयं कृष्णाय भक्त्या च प्रियानुरागह
डये ५७ माणिक्यसारलक्षं च देयं कृष्णाय यत्नतः ज
न्मनः कोटिपर्यंतमन्नाभिसौभाग्यहेतवे ५८ कूष्मांडे

नारिकेलं च जंबीरं श्रीफलं तथा फलान्येतानि दे
यानि हरये पुत्रहेतवे ८९ रत्नेंद्रसारलं च दे
ये कृष्णाय यत्नतः असंख्यजन्मपर्यंतं स्यात्मनोथ
न हृद्ये ९० वाद्यं नानाप्रकारं च कांस्यतालादिकं
परं व्रते संप्रति हृद्यर्थं श्रीहरिं श्रावयेद्व्रती ९१ पाय
सं पिष्टकं सर्पिः शर्कराक्तं मनोहरं प्रदेयं हरये भ
क्त्या स्वात्मनो भोगहृद्ये ९२ सुगंधिपुष्पमाल्या
नां लक्षमत्तनमीक्षितं प्रदेयं हरये भक्त्या हरिभ
क्तिविहृद्ये ९३ नैवेद्यानि च देयानि स्वादूनि मधु
राणि च श्रीकृष्णप्रीतिप्राप्त्यर्थं द्वैगी नानाविधानि च
नानाविधानि पुष्पाणि तुलसीसंयुतानि च श्रीकृष्ण
प्रीतये भक्त्या व्रते देयानि सुव्रते ९५ ब्राह्मणानां स
हस्रं च प्रत्यहं भोजयेद्व्रती स्वात्मनः सस्य हृद्यर्थं व्र
ते जन्मनि जन्मनि ९६ पुष्पांजलिशतं देयं निस्मृत्य च
पूजने प्रणामशतकं देवि कर्तव्यं भक्तिहृद्ये ९७ प्र
णामो मांसहविष्यान्नमासान्यं च फलादिकं हविः पवे
जलं पलं व्रते भक्ष्यं च सुव्रते ९८ रत्नप्रदीपशतकं
वह्निं दद्याद्दिवानिशं रात्रौ कुशासनं कृत्वानितं जा
गरणं व्रते ९९ स्मरणं कीर्तनं केलिप्रेक्षणं गुणभाष
णं संकल्पो व्यवसायश्च क्रियानिष्पत्तिरेव च १०० येषु

९४

ब्र०
वै० ग०
८

8

नैविविधंन्यासेव्रतीक्रीडाविहृद्ये ज्ञानवृद्धिर्जाग
रणेमहत्तृद्धिर्मूलभोजने ११ लोभमोहकामक्रोध
भयशोकविवादकं कलहंच परिमार्ज्यं व्रतेवैपुवि
हृद्ये १२ समाप्तौचव्रतेदेवि प्रतिष्ठानदनंतरं त्रि
शतंचषष्ठ्याधिकं सहस्रंतिलहोमकं त्रिशतंचष
ष्ठ्याधिकंसहस्रंस्वर्णमेवच १५ देयाव्रतसमाप्तौच
दक्षिणाविविधोविना अन्यासमाप्तिदिवसेकथयि
ष्यामिदक्षिणां १६ एतद्व्रतफलंदेविहृद्भक्तिर्हरौ
भवेत् हरितुल्योभवेद्भोगीविख्यातोभुवनत्रये ११
सौंदर्यंस्वामिसौभाग्यमैश्वर्यंविपुलंधनं सर्ववां
छितसिद्धीनांवीजंजन्मनिजन्मनि १८ इत्येवंकथितं
देविव्रतंकुरुमहेश्वरि पुत्रस्तेभवितासाध्वीसर्वकामसवि
रामह १८ इतिश्रीब्रह्मवैवर्तेमहापुराणेनारायण
नारदसंवादेगणपतिखंडेव्रतविधानंचतुर्थोध्या
यः ४ श्रीनारायणउवाच श्रुत्वाव्रतविधानंचतुष्टाप्र
हृष्टमानसा पुनःपप्रच्छकांतंसादिव्यांव्रतकथां
शुभां १ पार्वत्युवाच किमद्भुतंश्रुतंनाथविधानंफलम
प्यच अपिकांतकथांब्रूहिकथयाव्रचकामिते २ अथ
कथा महादेवउवाच शतरूपामनोःपत्नीपुत्रदुःखेनदुः
खिता ब्रह्मणःस्थानमागत्यसाब्रह्माणमुवाचह ३ शतरूपो०

ब्रह्मन्केनप्रकारेणवंध्यायाम्रुतोभवेत् तन्मेब्रू
हिजगद्धातःसृष्टिकारणकारण ४ तज्जन्मनिःफ
लंब्रह्मन्नैश्वर्य्यधनमेवच किंचिन्नशोभतेगेहे विना
पुत्रेणपुत्रिणां ५ तपोदानोद्भवंपुण्यंजन्मांतरसुखा
वहं सुखदोमोक्षदःप्रीतिदातापुत्रस्यपुत्रिणां ६ पुत्रोपु
त्रस्तुखंदृष्ट्वाशताश्वमेधिकंफलं पुन्नामनरकत्राण
कारणंलभतेध्रुवं ७ पुत्रोपायंयदिविधेवदंनोतप
संयुतौ तदाभईनचेद्भर्तासहयास्यामिकाननं ८
गच्छामिराज्यमैश्वर्य्यधनेहंसौश्रजावहे किमेतेनाव
योस्तातविनापुत्रेरपुत्रिणां ९ अपुत्रिणोमुखंदृष्ट्वा
विद्वान्नुत्सहतेशिवे मुखंदर्शयितुंलज्जोममवामो-
रुपुत्रकः १० अथवागरलंभुक्त्वाप्रवक्ष्यामिहुताशवे
अपुत्रंपुत्रमशिवंगच्छामिसुखीविहीनकं ११ इत्येवमु
क्त्वासासाताद्भुलाणःवकरोदह कृपानिधिस्तांदृष्ट्वा
प्रवक्तुमुपचक्रमे १२ ब्रह्मोवाच शृणुवत्सेप्रवक्ष्यामि
पुत्रोपायंसुखावहं सर्वैश्वर्य्यादिवीजंवसर्ववांछाप्रदं
शुभं १३ माघशुक्लत्रयोदश्यांव्रतमेतत्सुपुण्यकं क
र्त्तव्यंशुद्धकालेचकल्याणायनदेहिनवे १४ संवत्सरंव्रतं
कुर्याद्विस्तृतत्सपराक्रमे १५ ब्राह्मणश्चवचःश्रुत्वासा
कृत्वाव्रतमुत्तमं प्रियव्रतोनामनृपादौलेभेपुत्रमनोहृ

ब्र.
वै. ग.
५

9

रौ १७ व्रतं कृत्वा देवहूती लेभे सिद्धेश्वरं सुतं नाराय
णांशं कपिलं पुण्यकं पुण्यदं शुभं १८ अरुंधतीदं कृत्वा
वा लेभे शक्तिं सुतं शुभं शक्तिकांता व्रतं कृत्वा सुतं लेभे
पराशरं १९ अदितिश्च व्रतं कृत्वा लेभे वै वाच्युतं सुतं श
चीजयंतं सुतं लेभे कृत्वेदमीश्वरं २० उत्तानपादप
त्नीदं लेभे च ध्रुवमुत्तमं सूर्यपत्नी मनुं लेभे कृत्वेदं व्रत
मुत्तमं २१ अग्निपत्नी सुतं चेदं लेभे कृत्वेदमुत्तमं लेभे
चांगिरसः पत्नी कृत्वेदं व्रतमुत्तमं बृहस्पतिं सुरगुरुं
पुत्रमस्य प्रभावतः भृगोर्भार्या व्रतं कृत्वा लेभे दैत्यगु
रुं सुतं २२ नारायणांशं शुक्रं च सर्वतेजस्विनां वरं इ
त्येवं कथितं देवि व्रतानां व्रतमुत्तमं २४ त्वमेवं कुरु कल्य
णि हिमालयसुते शुभे साध्वी राजेंद्रपत्नीनां देवीनां
च सुतावहं २५ व्रतमेतन्महासाध्वि साध्वीनां प्राणतः
प्रियं व्रतस्यास्य प्रभावेण स्वयं मे पा गणेश्वरः २६ ईश्व
रः सर्वदेवानां तव पुत्रो भविष्यति इत्युक्त्वा शंकरस्तत्र
विरराम च नारद २७ व्रतं चकार सा देवी प्रहृष्टा शंक
राज्ञया इत्येवं कथितं सर्वं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि सु
खदं मोक्षदं सारं गणेशजन्मकारणं २८ इति श्री ब्रह्म
वैवर्ते महापुराणे नारायणनारदसंवादे गणपति
खंडे व्रतकथने पंचमोऽध्यायः ५ शौनक उवाच

शौनक उवाच नारायणवचः श्रुत्वा नारदो हृष्टमानसः
किं पप्रच्छ पुनः साधो तन्मे ब्रूहि तपोधन १ सूत उवाच
नारायणवचः श्रुत्वा नारदो हृष्टमानसः व्रतारंभवि
धानं च प्रष्टुमुपचक्रमे २ नारद उवाच कृतं केन
प्रकारेण व्रतमेतं शुभावहं तन्मे ब्रूहि मुनिश्रेष्ठ पा
र्वत्या भर्तृराज्ञया ३ ललाभ जन्म गोपीशः कृतेस्य व्रत
यात्रेत व्रतं केन प्रकारेण ततः शंसितुमर्हसि ४ श्री
नारायण उवाच कथयिष्ये कथां दिव्यां विधानं च व्रत
स्य च स्वयं विधातानपसां जगाम तपसे शिवः ५ हरेरा
राधनव्यग्रा मूर्तिभेदधरो हरिः हरिभावनशीलश्च
हरिस्तुतिपरायणः ६ परमानंदसंपूर्णस्वज्ञानानंदस
नातने दिवानिशं जनो याति हरिमंतर्बहिः स्मरन् ७ श
िष्टमनसा देव्या पार्वती भर्तृराज्ञया किंकरान्प्रेरया
मास विशेषव्रतहेतवे ८ आनीय सर्वद्रव्याणि व्रतो
पयोगिकानि च व्रतं कर्तुं समारेभे सम्भ्रमात्साशुभतेण
९ सनत्कुमारो भगवानाजगाम विधेः सुतः मूर्तिमा
न्तेजसां राशिः प्रज्वलज्ज्वलिततेजसा १० ब्रह्मा जगाम हृष्ट
श्च ब्रह्मलोकात्सभार्यकः अत्रिब्रह्मो हि भगवानाजगा
म महेश्वरः ११ विष्णुः क्षीरोदशायी च सलक्ष्मीकश्चत
र्भुजः सनकश्च सनंदश्च कपिलश्च सनातनः आसुरि

ब्र॰
वै॰ ग॰
१०

10

स्वकन्तर्हे सोवोढुः पंचशिखो महागिरिः १४ यतिश्च सस्मृति
श्चैव सशिष्यश्च सहानुगः पुलहश्च पुलस्त्यश्च वसिष्ठो
भृगुरंगिराः १५ अगस्त्यश्च प्रचेताश्च दुर्वासाश्च्यवनस्त
था मरीचिः कश्यपश्च कण्वो जरत्कारुश्च गौतमः १६
बृहस्पतिरुतथ्यश्च संवर्तः सौभरिस्तथा जाबालो जम
दग्निश्च जैगीषव्यश्च देवलः १७ गोकामुखश्च करावेः पा
रिभद्रः पराशरः विश्वामित्रो वामदेव ऋष्यशृंगो विभा
ण्डकः १८ मार्कण्डेयो मृकण्डुश्च पुष्करो लोमशस्तथा
कौत्सो वत्सश्च दक्षश्च कालाग्निश्च मर्षणः १९ कात्यायनः
कणादश्च पाणिनिः शाकटायनः शंकुरापिशलिश्चैव
शाकल्यः शालिपश्च २० एते चान्ये च बहवः सशिष्याश्च
ययोस्तुने श्रावो वयमि पौत्रो वनर नारायणावृषी २१ दि
क्पालाश्च तथा देवा यक्षगन्धर्वकिन्नराः प्राजग्मुः पर्व
ताः सर्वे सगणाः पार्वतीव्रते २२ हिमालयः शैलराजः
सापत्यश्च सभार्यकः सगणः सानुगश्चैव रत्नभूषण
भूषितः २३ महासंभृतसंभारो नानाद्रव्यसमन्वितः
मालामाणिक्यरत्नानि वज्रतोपमणिकानि च २४ नानाप्र
कारवस्तूनि जगतां दुर्लभानि च लक्षं च गजरत्नानाम
श्वरत्नं त्रिलक्षकं २५ दशलक्षं गवां रत्नं शतलक्षं सुव
र्णकं स्वकं हीरकाणां च स्पर्शानां च वर्तते च वव २६ मुक्ता

नोचचतुर्लक्षंकोटिभानोःसहस्रकं स्वस्वादमिष्टद
व्याणांलक्षभाराणिकोटकी २७ अनेनरत्नप्रभव
भ्राजमानमहतावृते ब्राह्मणाःमनवःसिद्धानानावि
द्याधरास्तथा २८ भित्तयोभित्तिकाश्चैवनंदिनःपार्व
तीवृते विद्याधरीनर्तकीचनर्तकोऽप्सरसांगणाः २९
नानाविधायभोज्याभ्राजमस्तुःशिवमंदिरे कैलासराज
मार्गेवेदनेनसुसंस्कृते ३० आम्रपल्लवसूत्रक
दलीस्तंभशोभिते दूर्वाधान्यपर्णैर्लाजफलपुष्पवि
भूषिते निर्मितेपद्मरागेणदिव्यसौवर्णसुदा उच्चैः
सिंहासनेस्थितेपूजिताःशंकरेणच ये कैलासवासि
नःसर्वेपरमानंदसंस्कृताः दानाध्यक्षःसुनासीरः
कुवेरःकोषरक्षकः ३३ अन्वेष्टाचवरुणोसूर्यःपरि
वेष्टाजलाधिपः दध्नोनवःसहस्राणिकुंभानांचश
तानिच ३४ लक्षाणिचैवतक्राणांबभूवुःपार्वतीवृ
ते सहस्राणिघृतानांचगुडानांचशतानिच ३५ सा
धीनांचसहस्राणितैलानांचशतानिच पीयूषाणां
वकुंभानिशतलक्षाणिनारद ३६ मिष्टान्नानांशर्क
राणांबभूवुर्लक्षराशयः पक्वगोधूमचूर्णानांहुता
क्तानांचनारद ३७ स्वस्तिकानांचसूपानांबभूवुर्लक्ष
राशयः गुडसंस्कृतलाजानांबभूवुःकोटिराशयः ३८

ब्र॰
वै॰ग॰
१२

शालीनांइक्षुकानांचराशीनांदशकोटयः तंदुलानां
चराशीनामसंख्यानविद्यते ४५ स्वर्णरौप्यप्रवाला
नांमणीनांचमहापुंजं बभूवुःपर्वतास्तत्रैकैलासपा
र्वतीव्रते ४० पापसंपिष्टकैश्चैवशाल्यन्नैस्समनोहरं
चकारलक्ष्मीःपाकंचव्यंजनेहृतसंहृते ४१ बुभुजेदे
वर्षिगणैःसार्द्धंनारायणःस्वयं बभूवुलितविप्रायप
रिवेषणकारकाः ४२ तांबूलंचददौतेभ्यःकर्पूरादिसु
वासितं रत्नसिंहासनेतेभ्योविश्वलताःसल्लके ४३
रत्नसिंहासनस्थश्चविष्णुर्लीलादशापिते सेव्यमानःपा
र्षदैश्चसस्मितैःश्वेतचामरैः ४४ ऋषिभिःस्तूयमाने
श्चसिद्धैर्देवगणैस्तथा विद्याधरीणांनृत्यंप
तेसस्मितःसदा ४५ गंधर्वाणांचसंगीतंशृण्वतेचमनो
हरं पंचवक्त्रःशंकरोब्रह्मणाब्रह्मलेशेभक्तिपूर्वकं ४६ ब्रह्म
णाप्रेरितोपुत्रोब्रह्मणःकतत्वमीप्सितं देवर्षिगणपूर्णा
यांसभायांसपुटांजलिः ४७ महादेवउवाच महीयप्र
र्थ्यतेनाथश्रीनिवासगुणप्रभो नाचस्वरूपतपसांक
र्मणांचफलप्रद ४८ व्रतानांजपयज्ञानांपूजानांसर्व
पूजित सर्वेषांबीजरूपोसिवांछाकल्पतरोहरे स्वप्राण
कव्रतंकर्तेव्रतंतिनक्षितिपार्वतीपुत्रार्थिनीसशोकार्ता
हृदयेनविदूयता रतिभंगेकृतेदेवैर्बीजवर्गेष्ववादिना

प्रबोधिता मया साध्वी विविधैर्वचनामृतैः ५१ मन्त्रेऽस्वा
मिसौभाग्यं सत्रता याचते व्रते नाभ्यां विना न संतुष्टा स्व
प्राणांस्त्यक्तुमिच्छति ५२ पुरा त्यक्ता स्वदेहं च पितुर्यज्ञे च
मानिता मन्निंदया शैलाद्देहे पुनर्जन्मलब्धा भसा ५३ स
र्वज्ञानासि त्वं तात सर्वज्ञं त्वां वदामि किं कारणं वस्तुनस्त
परिणामसुखप्रदं ५४ दुर्निर्वापः स्मरः सर्वैर्धीरोदात्तस्वभा
वश्च चापलः दुस्त्याज्यो योगिभिः सिद्धैः स्माभिश्च तपस्वि
भिः ५५ जितेन्द्रियैर्जितक्रोधैः स्त्रीरूपे मोहकारणे स
र्वमायाकरंडं च कामवर्द्धनकारणं ५६ ब्रह्माण्डं कामदे
वस्य दुर्भेद्यं जयकारणं संनिर्मितं च विधिवत्सर्वाधि
वासि पूर्वकं ५७ मोक्षद्वारकपाटं च हरिभक्तिनि
रोधनं संसारबंधनस्तंभरज्जुरूपमकृत्रिमं ५८ वैरा
ग्यनाशबीजं च शश्वद्रागविवर्द्धनं तपनं साहसानां
च दोषाणामालयं सदा ५९ अप्रमत्तप्रयत्नेन त्रैवस्व
यं कपटमूर्तिमत् अहंकाराश्रमः शश्वद्द्विष्टं कुंभस
धासु चै ६० सर्वैरसाध्यमानं च दुराराध्यं च सर्वदा स्व
कार्यसाधनाराध्यं कलहांकुरकारणं ६१ सर्वैर्निवेदि
तेनाकर्तुं मयैव क्रम महेशि कार्यं सर्वं परामर्शोपरिणाम
सुखावहं ६२ श्रीनारायण उवाच इत्येवमुक्त्वा भगवा
न्निरीश्वरः सनेष्टं वं विरराम सभामध्ये सस्मितास्य कम

ब्रै॰
वै॰ ग॰
१२

12

लापतिः ९३ शंकरस्य वचः श्रुत्वा प्रहस्य जगदीश्वरः
हितं मितं च वचनं प्रवक्तुमुपचक्रमे ९४ विष्णुरुवाच
व्रतं पुण्यकं व्रतसारं च सती संतानहेतवे स्वामिसौभाग्य
बीजं च पत्नी तत्कर्तुमिच्छति ९५ सर्वाराध्यं दुराराध्यं स
र्वकामफलप्रदं शुभदं शिवसारं च मा तद्दं पार्वतीश्वर
सर्वेश्वरो व्रताराध्यो गोपीशस्त्रिगुणात्परः गोलोकना
थो भगवान् पूर्णब्रह्मसनातनः ९७ सर्वादृश्यः सर्वदृश्यः
सर्वस्वेच्छामयः परः आत्मा साक्षिस्वरूपश्च ज्योतीरूपः स
नातनः ९८ निराश्रयश्च निर्लिप्तो निरुपाधिर्निरामयः
भक्तप्राणश्च भक्तेशो भक्तानुग्रहकातरः ९९ दुराराध्योऽपि
योमेधो भक्तानामर्थसाधकः भक्ताधीनोऽपि भगवान्
सर्वदोऽपि हि निष्फलः १०० यस्यैककलांशेन ब्रह्मवि
ष्णुमहेश्वराः महान्विराट् तदंशश्च निर्लिप्तः प्रकृतेः
परः १०१ अव्ययोऽविग्रहस्थोऽपि भक्तानुग्रहविग्रहः या
होग्रहो ग्रहाणां च ग्रहनिग्रहकारकः १०२ त्रिकोटिज
न्मसाध्यश्च न साध्यो भारते विना लब्ध्वा हि भारते जन्म
हरिभक्तिं लभेन्नरः १०३ सेवनं तु देवानां कृत्वा सम
ग्रजन्मसु सूर्यमंत्रमवाप्नोति केवलं सततं द्विजाः १०४
सूर्यमंत्रं समाराध्य मायां नारायणीं परां नारायणक
लासेवां समवाप्नोति मानवः १०५ कलौ निषेव्य वर्षं च

९९

गुणंलेभेसद्गुलंभो कृष्णभक्तिमवाप्नोतिभक्तसंसर्ग
हेतुकी ७६ संप्राप्य भक्तिं निष्पक्वां प्राप्नोत्यात्मोपभा
वेन प्राप्नोति परिपक्वां च भक्तिं भक्तनिषेवया ७७ तदा
भक्तप्रसादेन देवानामाशिषा शिव श्रीकृष्णमंत्रं प्राप्नो
ति निर्वाणफलदं परं ७८ कृष्णव्रतं कृष्णमंत्रं सर्वकामफ
लप्रदं कृष्णतल्लोभवेद्भक्तोऽचिरं कृष्णनिषेवया ७९ म
हति प्रलये पातः सर्वेषां शाश्वते निश्चितं न पातः कृष्णभ
क्तानां सत्यं नामविनाशिनां ८० अविनाशिनि गोलोके मो
दंते कृष्णकिंकराः हसंति ते च निश्चितं देवान्ब्रह्मादि
कान् शिव ८१ ते संहर्ता च सर्वेषां न भक्तानां महेश्वर माया
मोहयते सर्वान्भक्तान्नहि कृपामय ८२ माया नारायणी
माता सर्वेषां कृष्णभक्तिदा न कृष्णभक्तिं प्राप्नोति विना मा
यानिषेवनं ८३ सा च नारायणी माया मूलप्रकृतिरीश्वरी
कृष्णप्रिया कृष्णभक्ता कृष्णतुल्या विनाशिनी ८४ सा च ते
जःस्वरूपा च स्वेच्छाविग्रहधारिणी आविर्भूता च देवानां ते
जसा हरनिग्रहे ८५ निहत्य दैत्यान् सर्वांश्च दलपत्नी च
भारते ललाभ दक्षतपसा जन्म चानेकजन्मनः ८६ स
ष्टा देवप्रबन्धे सा सती तत्र तनुं दया जगाम देवी गोलो
कं कृष्णशक्तिः सनातनी ८७ दृष्ट्वा विग्रहं तस्य गुणरू
पाश्चर्यपरं प्राप्य पुन्याग्रतं तनिभृसौभूः पुराणस्मरः ८८

ब्र.
वै. ग.
१३

13

प्रबोधिनीमघायां च श्रीशैले च सरित्तटे ललाभ जन्म सा
शैलकान्ताया जठरे शुभे ८९ करोति पुण्यके साध्वी सर्व
नामव्रतं शिवा राजसूयसहस्राणां पुण्यं शंकर पुण्यके
९० राजसूयसहस्राणां व्रतेयत्रयनव्ययः न साध्यं सर्व
साध्वीनां व्रतमेतत् त्रिलोचन ९१ स्वयं गोलोकनाथश्च
पुण्यकस्य प्रभावतः पार्वत्या गर्भजातश्च तव पुत्रो भवि
ष्यति ९२ स्वयं देवगणानां च यस्मादीशः कृपानिधिः ग
णेश इति विख्यातो भविष्यति जगत्त्रये ९३ यस्य स्मरण
मात्रेण विघ्नो विघ्नाय भवेद्ध्रुवं जगतां हेतुना तेन विघ्नवि
घ्नाभिधो विभुः ९४ नानाविधानि द्रव्याणि यस्य जेयानि
पुण्यके भुक्त्वा लम्बोदरं तं चैतेन लम्बोदरः स्मृतः ९५ श
निदृष्ट्या शिरश्छेदात् गजवक्त्रेण योजितः गजाननः शि
शुस्तेन निघ्नकः केन वार्यते ९६ परशुना परशुरामा
देकदन्तस्य खण्डने भविष्यति निघ्नके नैवैकदन्ताभि
धः शिशुः ९७ पूज्यश्च सर्वदेवानामस्माकं जगतां विभुः
सर्वाग्रपूजनं तस्य भविता मद्वरेण वै ९८ पूजासु स
र्वदेवानामग्रे संपूज्यते जनः पूजाफलमवाप्नोति नि
र्विघ्नेन वृथान्यथा ९९ गणेशं च दिनेशं च विह्नं शि
भुजतापने दुर्गामेतान् हि संसेव्य पूजयेद्देवतान
रः १०० गणेशपूजनेन विघ्ननिघ्नं त्रिजगतां भवेत्

नित्यो विधिः सूर्यपूजायां शम्भुर्विः श्रीविष्णुपूजने १ मोक्षस्य पा
पनाशस्य यशस्यैश्वर्यवर्द्धने तत्त्वज्ञाने सुतत्त्वानां बीजं शं
करपूजने २ सद्बुद्धिस्त्रीसमृद्धीनां तत्पूजा वै सुकारणं ह॰
रिभक्तिप्रदे चैव पार्वत्यर्चने शिवे ३ विधानसंस्कृताश्चैव
नानेभ्यस्त्यलभेन्नरः दाता भोक्ता च भवति शोकस्मिन्निश्चवान्
न् ४ विपरीतं त्रिजगतामेतेषां पूजनं विना एवं क्रमो म
हादेव कल्पे कल्पे विनिश्चितं ५ एते ह्येव विद्यमाना नित्याः
स्वेच्छापरं पराः आविर्भावतिरोभावौ चैतेषामीश्वरेच्छया
इत्युक्त्वा श्रीहरिस्तत्र विरराम सभागताः प्रहृष्टा देवता
विप्राः पार्वत्या सह शंकरः ७ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापु
राणे नारायणे नारायणनारदसंवादे गणपतिखण्डे पु
ण्यकव्रताज्ञाग्रहणं नाम षष्ठोऽध्यायः ६ श्रीनारायण उवा
च हरेराज्ञां समादाय हरः प्रहृष्टमानसः उवाच पार्वती
श्रीमान् हरिसंलापमंगले १ शिवाज्ञां तां समादाय शिवा
प्रहृष्टमानसा वाद्यं च वादयामास मंगलं मंगलव्रते २
सुस्नाता सुदती शुद्धा बिभ्रती धौतवाससी संस्थाप्य रत्न
कलशं शुक्लधान्योपरि स्थितं ३ आम्रपल्लवसंयुक्तं फ
लान्वितसुशोभितं चंदनागुरुकस्तूरीकुंकुमेन विभू
षितं ४ रत्नासनस्था रत्नेश्वरत्नोद्भवसुतामती रत्नसिं
हासनस्थं च संपूज्य च पुरोहितं ५ चंदनागुरुकस्तूरीर

ब्र॰
वै॰ ग॰
१४

15

रत्नभूषणभूषितं संस्थाप्य पुरतो भक्त्या दिक्पालान्र
त्नभूषितान् ६ देवतांतरोऽस्त्रनागांश्च समर्च्य विधिवोपि
तं समर्च्य परया भक्त्या ब्रह्मविष्णुमहेश्वरान् ७ वेदना
गुरुकस्तूरिकाकुंकुमेन विराजितान् वह्निपुंडांश्च वस्त्रेण
सद्रत्नभूषणेन च ८ पूज्या वद्धैर्विविधैः संपूज्य प्रा
णपकेतने समारेभे व्रतं देव्या स्वस्तिवाचनपूर्वकं ९
श्रावणस्याभीष्टदेवते श्रीकृष्णे मंगले च घटे भक्त्या ददौ क्र
मेणैव सोपचाराणि षोडश १० यानि व्रतविधेयानि दे
यानि विविधानि च प्रदत्तानि सर्वाणि प्रत्येकं फलदानि
च ११ व्रतोक्तमुपहारं च ददौ लेभे भुवनत्रये तद्वसर्वं ददौ
भक्त्या सुव्रता सुव्रते सती १२ दत्वा द्रव्याणि सर्वाणि वे
दमंत्रेण सा सती होमं च कारयामास त्रिलतं तिलस
र्पिषा १३ ब्राह्मणान्भोजयामास देवतातिथिपूजिता
न् कर्तव्यमेव कर्तव्ये सुव्रते सुव्रता सती १४ प्रत्य
हं सा यथा नैव चकार पूर्णवत्सरं समाप्तिदिवसे
विप्रस्य ब्रवाच पुरोहितः श्रेते च मोहितां दृष्ट्वा प्रह
स्य मुनिपुंगवः सुव्रते सुव्रते महादेहीति पतिद
त्तिणं श्रुत्वा पुरोहितोक्तं सा विलप्य स्वरं समहे १५
मूर्छां प्राप्य महामायामोहिता सा च चेतसा श्रेते
च मोहितां दृष्ट्वा प्रहस्य मुनिपुंगवः १६ ॥

शंकरं प्रेरयामास ब्रह्मा विष्णुश्च नारदः संप्रेरितः शि
वैस्तैश्च शिवां बोधयितुं तदा १९ शिवः समुद्यमं चक्रे प्र
वक्तुं वदतां वरः शिव उवाच उत्तिष्ठ भद्रे भद्रं ते भवि
ष्यति न संशयः २० सांप्रतं चेतनां कृत्वा मदीयं वचनं
शृणु शिवः शिवां तामित्युक्त्वा पुष्पकं ठोघृतालकं २
वत्सस्थापयामास कारयामास चेतनां हितं सम्यक् मितं
सर्वं परिणामसुखावहं २१ यज्ञस्य कं च फलदं प्रवक्तु
पचक्रमे शृणु देवि प्रवक्ष्यामि यद्वेदेन निरूपितं २२ स
र्वेषाममतमिष्टं च धर्मार्थं धर्मसंसदि सर्वेषां कर्मणां दे
वि सारभूता च दक्षिणा २३ यज्ञो दाफलदानीसं धर्मिष्ठे
धर्मकर्मणि देवे वा पैतृके वा नित्ये नैमित्तिके प्रिये २४
यत्कर्म दक्षिणाहीनं तत्सर्वं निष्फलं भवेत् दाता च कर्म
णा तेन कालसूत्रं व्रजेद्ध्रुवं २५ देहान्ते दैन्यमाप्नोति श
त्रुणा परिपीडितः दक्षिणा पितमुद्दिश्य तत्कालं तेन न
दीयते तन्मुहूर्ते व्यतीते तु दक्षिणा द्विगुणा भवेत् चतु
र्गुणा दिने तीते पक्षे शतगुणा भवेत् २७ मासे पंचशत
गुणा षण्मासे तच्चतुर्गुणा संवत्सरे व्यतीते तु तत्कर्म
निष्फलं भवेत् २८ दाता च नरकं याति यावद्वर्षशतत्र
मे पुत्रपौत्रधनैश्वर्यं त्तयमाप्नोति मानकात २९ धर्मो
नष्टो भवेत्तस्य यत्हीने च कर्मणि विष्णुरुवाच एतच्च

ब्र·
वै·ग·
१५

15

धर्मं धर्मज्ञे धर्मिष्ठे धर्मकर्मणि ३० सर्वेषांच भवेद्दत्ताश्च
धर्मपरिरक्षणे ब्रह्मोवाच यस्य केन निमित्तेन न धर्मं
परिरक्षति धर्मे नष्टे च धर्मज्ञे तस्य सर्वं विनश्यति ३१
धर्म उवाच मां रक्ष यत्नतः साध्वि प्रदायपति दक्षिणां
मयि स्थिते महासाध्वि सर्वं भद्रं भविष्यति ३२ देवा ऊचुः
धर्मं रक्ष महासाध्वि कुरु पूर्णं व्रतं सति वयं न व व्रते
पूर्णे कर्मणि पूर्णमानसं ३३ मुनय ऊचुः कृत्वा साध्वि पू
र्णाहामे देहि विप्राय दक्षिणां स्थितेष्वस्मासु भुवि ते कि
मभद्रं भविष्यति ३४ सनत्कुमार उवाच शिवे शिवे दे
हि मह्यं भवेद्व्रतफलं व्रते स्वचिरं संचितस्यापि स्वात्मन
स्तपसः फलं ३५ कर्मणि दक्षिणे साध्वि याजकस्यापि तत्फ
लं प्राप्नोति यजमानस्य संपूर्णं कर्मणः फलं ३६ पार्वत्युवा
च किं कर्मणा मे देवेशाः किं मे दक्षिणया सुते किं पुत्रेण
च धर्मेण यत्र भर्ता स दक्षिणा ३७ पतिभूमिर्मया त्यक्ता
यदि यत्नस्वदेवतं गते च कारणे कार्यं कुतः तस्य कृतः
फलम् ३८ प्राणास्त्यक्ताः स्वेच्छया चेद्देहेन किं प्रयोज
नम् दृष्टिशक्तिविहीनेन चक्षुषा किं प्रयोजनम् ३९
शतपुत्रसमा नारी साध्वी या च स्वरेश्वराः यदि भर्ता
व्रते दत्तं किं व्रतेन सुतेन वा ४० भर्तारेशस्सुतनयः
केवलं भर्तृमूलकः :: :: :: ::

यत्रमूलेभवेन्नष्टं तत्रशाखाफलं च निष्फलं ४१ विमृक्षवा
व पुत्रादपिपरः स्वामी धर्मस्य स्वामिनः परः नष्टे धर्मे
व धर्मिष्ठे स्वामिना किं सतेनवा ४२ ब्रह्मोवाच स्वामि
नश्च परो धर्मो धर्मात्मानं च सूचने सम्यसंकल्पितं कर्म
नत्वश्रेष्ठं कुरुत्वते ४३ पार्वत्युवाच निरूपितश्च वेदेषु
स्वधर्मो धनवो धर्तो ४४ धर्मउवाच पत्नीविनान्यतस्मि
न्विधिस्वामिन्नेदानमत्तमे दंपती ध्रुवमेकांगे द्वयोर्दे
ताचैतौ समौ पार्वत्युवाच पिता ददाति जामात्रे सवरः
स्तातितत्कृतौ नतस्युतं विपरीतंच श्रुतौ श्रुतिपरायणाः
४५ देवाऊचुः बुद्धिसत्त्वपार्वत्युगौ बुद्धिमंतो वयं त्वया वे
दत्तं वेदवादेषु केवा तां जेतुमीश्वराः ४६ निरूपिता
पुराणके तत्वते स्वामी च दक्षिणा श्रुतो श्रुतो यः स धर्मो
विपरीतो ह्यधर्मकः ४७ पार्वत्युवाच केवलं वेदमा
श्रित्यकः करोति विनिर्णयं बलवान् हि लौकिको वेदाल्लो
कावारं वकस्त्यजेत् ४८ वेदे प्रकृतिपुंसोश्च गरीयान्पु
रुषो ध्रुवं निवेदिताः सुराः प्रज्ञावला हे कथयामि किं
४९ बृहस्पतिरुवाच न पुमांसं विना सृष्टिर्न सापिप्र
कृतिं विना स्त्रीकृत्स्नश्च द्वयोः श्रेष्ठः समो प्रकृतिपुरुषो
५० पार्वत्युवाच यः कृत्स्नः प्रकृतेः श्रेष्ठो सोंशेन सगुणः पु
मान् पुमान् नारीं प्रकृतेस्तथापि नतत्समा ५१ पतिस्मि

ब्र॰
वै॰ ग॰
१९

तेनैव देवा मुनयस्तत्रैव संसदि रत्नेन्द्रसारनिर्माणमाका
शे दृष्ट्वा रथं ५४ पार्षदैश्च परिवृतं सर्वैः श्यामचतुर्भुजैः
वनमालापरिवृतै रत्नभूषणभूषितैः ५५ अवरुह्य त
तोयानादाजगाम सभातले वह्निशुक्लांशुकैः शुक्ले देवे वै
कुण्ठवासिने ५६ शङ्खचक्रगदापद्मधरमीशं चतुर्भुजं
लक्ष्मीसरस्वतीकान्तं शान्तं च मनोहरं ५७ स्वेच्छाम
यमभक्तानामदर्शं कोटिजन्मभिः कोटिकन्दर्पलीलाभं
कोटिचन्द्रसमप्रभं ५८ अमूल्यरत्नरचितचारुभूषण
भूषितं सेव्यं ब्रह्मादिदेवैश्च सेवकैः सततं स्तुतं तदा
शङ्खाद्यारिकैर्देवैर्वाहितं च सुरर्षिभिः वासयामासुरेनं च
रत्नसिंहासने वरे सेव्यं ब्रह्मादिदेवैश्च सेवकैः सततं
स्तुतं ५९ ततः प्रणेमुः शिरसा ब्रह्मविष्णुशिवादयः
सपुटाञ्जलयः सर्वे पुलकाङ्गाश्रुलोचनाः ६१ सस्मितस्ता
न्पप्रच्छ सर्वे मधुरया गिरा प्रबोधिताः सुराध्यक्षः प्रव
क्तुमुपचक्रमे ६२ श्रीनारायण उवाच सन्तुष्ट्या तु हि
मतो न वक्तुं सुचितं सुराः सर्वे पातालानया विश्वेशक्ति
मतो हि जीविनः ६३ ब्रह्मादितृणपर्यन्तं सर्वं प्राकृतिकं
जगत् सत्यं सत्यं विनाशं च मया शक्तिः प्रकाशिता आ
विर्भूता च सा मत्तः सृष्टौ देवी मदिच्छया तिरोहिता सा शे
षे च सृष्टिसंहरणे मयि ६५ सृष्टिकर्त्री च प्रकृतिः सर्वेषां

जननी परा मम तुल्या च मन्माया तेन नारायणी स्मृता १७
स्वचिरं तप्यमानं संशोभना ध्यायता च मां तेन तस्यै मया
दत्तानि तपसां फलरूपिणी १८ व्रतेन च लोकसिद्ध्यर्थमस्या
न स्वार्थमेव च स्वयं व्रतानां तपसां फलदात्री जगत्त्रये
१९ मायया मोहिताः सर्वे न ह्यस्या वा त्वं वै व्रते साध्यमस्या
व्रतफलं कल्पे कल्पे पुनः पुनः २० सुरेश्वरा मद्देशाः स्व
त्वविस्त्रमहेश्वराः कलांशरूपास्ते सर्वे जीविनश्च स्वराद
यः २१ स्वदा विना च घटे कर्तुं कुलालश्च यथा क्षमः विना
स्वर्णं स्वर्णकारः कुंडलं कर्तुमक्षमः २२ शक्तिप्रधानाः सृ
ष्टिश्च सर्वदर्शनसंमता अहमात्मा हि निर्लिप्तो दृश्यमाणो
वदेहिनां २३ देहाः प्राकृतिकाः सर्वे नश्वराः पांचभौति
काः अहं नित्यः शरीरी च भानुवित्यग्रहविग्रहः २४ सर्वाधा
रा च प्रकृतिः सर्वात्माहं जगत्सु च अमितात्मा मनो ब्रह्मा
ज्ञानरूपो महेश्वरः पंच प्राणाश्च ये विष्णुर्बुद्धिः प्रकृतिरीश्व
री शक्तिर्निद्रादयश्चैताः सर्वाश्च प्रकृतेः कलाः २५ सा च
गोलोके कल्याणमिति वेदनिरूपिते अहं गोलोकनाथश्च
वैकुंठेशः सनातनः २७ गोपीगोपैः परिवृतस्तत्रैव द्वि
भुजः स्वयं चतुर्भुजोऽनंतदेवेशः लक्ष्मीशः पार्षदैर्वृतः २८
ऊर्द्धं परश्च वैकुंठात्पंचाशत्कोटियोजने ममाश्रमश्च गो
लोके यत्राहं गोपिकापतिः २९ व्रता राध्यो हि द्विभुजः स

ब्र॰
वै॰ ग॰
१७

17

व्रतस्फलदायकः यद्द्रूपं चिंतयेद्यो हि तद्व्रतस्फलदाय
कं ८० व्रते पूर्णे कुरु शिवे शिवे दत्वा च दक्षिणां पुनः स
मुचितं मूल्यं दत्वा नार्थं गृहीष्यसि ८१ विष्णुदेहाय या गा
वो विष्णुदेहस्तथा शिवः द्विजाय दत्वा गोमूल्यं गृहाण
स्वामिनं शुभे ८२ यज्ञपत्नी यथा दातुं न क्षमः स्वामी स देव
हि तथा सा स्वामिनं दातुमीश्वरी तिष्ठते मतं ८३ इत्युक्त्वा
सा सभामध्ये तत्रैवांतरधीयत हृष्टा सा च सेहृष्टा दक्षि
णां दातुमुद्यता ८४ कृत्वा शिवा पूर्णहोमं सा शिवदक्षिणां
ददौ स्वर्णसंख्याचजग्राह कुमारो देवसंसदि ८५ उवाच
दुर्गां सत्रस्ता शुष्ककंठोष्ठतालुका पुटांजलियुता विप्र
हृदयेन विदूयता ८६ पार्वत्युवाच गोमूल्यं समर्पितं स
मम्यक्ति वेदनिरूपिते गांबालं तं प्रयच्छामि देहि मत्स्वा
मिने द्विजः ८७ तदा दास्यामि विप्रेभ्यो दानानि विविधा
नि च आत्महीनो हि देहः के किं कर्म कर्तुमीश्वरः ८८ सन
त्कुमार उवाच गावो लक्षेण मे देवि विप्रस्य किं प्रयोज
नं दद्यां समूल्यं रत्नं च गावो मूल्यपणेन कः ८९ स्वस्य स्व
स्य स्वयं कर्ता सर्वः सर्वे जगत्त्रये कर्तुरेवेप्सितं कर्म भवे
त् किं वा परेच्छया ९० दिगंबरः प्रभुः कृत्वा भ्रमिष्यामि जग
त्त्रये बालकानां बालिकानां संमोहं स्मितकारणं ९१
इत्युक्त्वा ब्राह्मणः पुत्रो गृहीत्वा शंकरं सुते ॥

सेविधौवासयामासतेजस्वीदेवसंसदि ९२ दृष्ट्वाशिवे
गच्छमाणांकुवेरेणचपार्वती समुपनातंतुत्यक्तंशुष्क
केहेमहृतालका ९३ विचिंत्यमनसासाधीत्येवमेवतुर
त्ययं नहृष्टोभीष्टदेवश्चनचप्राप्तंफलंव्रते ९४ एतस्मि
न्नंतरेदेवाःपार्वतीसहितास्तदा सर्वोदृश्यराकाशेस
मूर्हेतेजसांपरं ९५ कोटिसूर्यप्रभोद्दीप्तिःप्रज्वलंश्चदि
शोदश कैलासशैलेपुरतःसर्वदेवादिभिर्युते ९६ स
र्वोपूर्वेतत्कृत्स्नेविस्तीर्णेमंडलाकृति दृष्ट्वातंचभगव
तस्तुष्टुवुस्तेक्रमेणच ९७ विष्णुरुवाच ब्रह्मांडानिच
सर्वाणियल्लोमविवरेषुच सोयंतेषोडशांशश्चकेवलं
योमहान्विराट् ९८ ब्रह्मोवाच वेदोपयुक्तंरूपंयस्य
त्वसंद्रष्टुमीश्वर सोवेतस्याग्नितमहेशानःकिंसोमित
त्परं ९९ महादेवउवाच ज्ञानाधिष्ठात्रदेवोहंसोमित्तात
परंचकिं सर्वानिर्वचनीयंयत्तेनोस्वेच्छामयंविभुं १००
धर्मउवाच श्रद्दरूपम ~ तेरुद्रयद्रूपंसर्वजंतुभिः किंसो
मितेजोरूपंतेभक्तानुग्रहविग्रहं १ देवाऊचुः केवयं
त्वत्कलांशाश्च किंवात्वंसोमितमीश्वराः सोतेनशक्तावे
दायेनशक्ताचसरस्वती २ मुनयऊचुः वेदान्पठित्वावि
द्वांसोवयंस्तोवेदकारणं सोतमीशानवाणीशत्वांचवा
ङ्मनसोःपरं ३ सरस्वत्युवाच वागधिष्ठात्रदेवीसोव

ब्र॰
वै॰ ग॰
२८

18

दवादिनः किंविज्ञशक्ताः स्वां स्तोतुमहो वाङ्मनसोः परं
४ सावित्र्युवाच वेदप्रसूरहं नाथ स्रष्टा त्वत्कलया पुरा
किं स्तौमि किं स्वभावेन सर्वकारणकारणं ५ लक्ष्मीरु
वाच त्वदंशा विश्वकोताहं जगत्पोषणकारिणी किं स्तौ
मि त्वत्कला स्रष्टा जगतां बीजकारणं ६ हिमालय उवाच
शेसेति संतो मानाथ कर्मणा स्थावरं परं स्तोतुं समर्थयतो
स्म्यप किं स्तौमि स्तोतुमक्षमः ७ क्रमेण सर्वे तस्त्वां दे
वा विरसन्ते वेदाश्च मुनयः सर्वे पार्वती स्तोतुमुद्यताः
८ यो तवक्षजटाभारविभ्रन्तो सवृतात्रते प्रेरिता परमा
त्मानेवतारा ध्येशिवेन च ९ ज्वलदग्निशिखारूपा तेजो
मूर्तिमती सती तपसां फलदा माता जगतां सर्वकर्म
णां १० पार्वत्युवाच कः स्तजानासि मां भद्रनाहं त्वां ज्ञात
मीश्वरी केवा जानन्ति वेदा वा वेदवादे व कारकाः ११ त्व
द्देशा न जानन्ति कथं ज्ञास्यन्ति त्वत्कलाः ते चापि त्वां न जा
नन्ति के वान्ये ज्ञातुमीश्वराः १२ सूक्ष्मात्सूक्ष्मतमो व्यक्तः
स्थूलात्स्थूलतमो महान् विश्वं त्वं विश्वरूपस्त्वं विश्वबीजं
सनातनः १३ कार्यं त्वं कारणं त्वं च कारणानां च कारणं १
तेजः स्वरूपो भगवान्निराकारो निराश्रयः १४ निर्लिप्तो
निर्गुणः साक्षी स्वात्मारामः परात्परः प्रकृतीशो विराट्
बीजं विराड्रूपस्त्वमेव च १५ सगुणस्त्वं प्राकृतिकः कल

याःसृष्टिहेतवे प्रकृतिस्त्वं पुमांस्त्वं च त्वदंसन्नका विद्भवे
ते जीवस्त्वं साक्षिणो भोगी स्वात्मनः प्रतिबिंबकः कर्म
त्वं कर्मबीजं त्वं कर्मणां फलदायकः १७ ध्यायंति योगि
नस्तेजः स्वरूपमशरीरिणं वैष्णवास्त्वं च साकारं कम
नीयं मनोहरं १८ केचिच्चतुर्भुजं शांतं लक्ष्मीकांतं मनो
हरं शंखचक्रगदापद्मधरं पीतांबरं परं १९ द्विभुजं
लोकनाथं च किशोरं श्याममंदरं शांतं गोपांगनाकां
तं रत्नभूषणभूषितं २० एवं तेजस्विनं भक्ताः सेवंते
सततं मुदा ध्यायंते योगिनो यत्र क्व तत्तेजस्विनं वि
ना २१ त्वत्तेजो विभ्रंतां देवदेवानां तेजसा पुरा आवि
र्भूता सहस्राणां च वधाय ब्रह्मणस्तुता २२ नित्या तेजः
स्वरूपाहं विधृत्य विग्रहं विभो स्त्रीरूपं कमनीयं त
द्विधाप समुपस्थिता २३ मायया तव मायाहं मोह.
यित्वा सुरासुरा निहत्य सर्वाञ्छैलेंद्रे भगवंते हिमा
लयं २४ ततोहं संस्तुता देवैस्तारकाख्येण पीडितैः
अभवं दक्षजाया यां शिवस्त्री पूर्वजन्मनि २५ सत्कादे
हे दक्षयज्ञे शिवाहं शिवनिंदया अभवं शैलजायायां शै
लजा च स्वकर्मणा अनेकतपसा प्राप्तः शिवश्चात्रापि ज
न्मनि पाणिं जग्राह मे देवो प्रार्थितो ब्रह्मणा विभुः २६
शृंगारजं च तत्तेजो नालभं देवमायया लोमिता मे च देवेश

ब्र.
वै. ग.
२९

19

पुत्रदुःखेनदुःखिता १८ व्रतेभवद्धियंपुत्रेलब्धुमिच्छा
मिसंप्रते दैवेशविहितावेदसांगेस्वयंस्वामिदक्षिणा
श्रुत्वासर्वेहयास्सिद्धीहयोमाकर्तुंमर्हसि इत्युक्त्वापा
र्वतीतत्रविररामचनारद २० भारतेपार्वतीस्तोत्रंयः
शृणोतिसंयतः सत्पुत्रंलभतेनूनंविख्यातम्प
राक्रमं २१ संवत्सरंहविष्याशीहरिमभ्यर्च्यभक्तितः
सपुण्यकव्रतफलंलभतेनात्रसंशयः २२ कृष्णस्तो
त्रमिदंब्रह्मन्सर्वसंपद्विवर्द्धनं सुखदंमोक्षदंसारं
स्वामिसौभाग्यवर्द्धनं २३ सर्वसौंदर्यबीजंचयशोरा
पत्यविवर्द्धनं हरिभक्तिप्रदंतत्त्वज्ञानबुद्धिवि
वर्द्धनं २४ इतिश्रीब्रह्मवैवर्तेपुण्यकेपार्वतीश्री
कृष्णस्तोत्रंनामसप्तमोध्यायः ७ नारायणउवाच
पार्वतीस्तवनंश्रुत्वाश्रीकृष्णःकरुणानिधिः स्वरू
पंदर्शयामाससर्वादृश्यंमंडलेभे १ सातद्देवीध्या
नलग्नाक्लिष्टकरातमानसा ददर्शतेजसांमध्येरूपं
संसारमोहनं २ सद्रत्नसारनिर्माणेहीरकेणपरि
ष्कृते युक्तेमाणिक्यमालाभीरत्नभूषणमनोहरे वह्नि
संशुद्धपीतांशुधरंवंशीकरेपरं वनमालागलेश्या
मंरत्नभूषणभूषितं ४ किशोरवयसंवेषंविचित्रं
वेदनोदितं तारकस्मितास्यमाद्यंतत्शारदेंदुविनिंदकं

२९

५ मालतीमाल्यसंयुक्तं मयूरपिच्छचूडकं गोपांगना
परिवृतं गायावतस्थलोज्वलं ६ कोटिकंदर्पलावण्य
लीलाधाममनोहरं व्रतीवल्लिष्टं सर्वेष्टं भक्तानुग्रहका
तरं ७ दृष्ट्वा रूपं रूपवती पुत्रं तदनुरूपकं मनसा
वरयामास वरं संप्राप्य तत्क्षणं ८ वरं दत्वा वरेशा सं
ययन्मनसि वांछिते दत्वाभीष्टं सुरेभ्यश्च ततेंतोंतर
धीयत ९ कुमारं वाचयित्वा तद्देवा देवी द्विजैर्दिव
रं दृष्ट्वा निरूपमं तत्र प्रहृष्टा येद यान्विता: १० ब्राह्मणे
भ्यो ददौ तुष्टा रत्नानि विविधानि च सुवर्णानि च भिक्षु
भ्यो भिक्षुवंदिता ११ ब्राह्मणान्भोजयामास देवी सुप
र्वैतां तथा शंकरं पूजयामास चोपहारै स्तु तन्मैः १२
दुंदुभिं वादयामास कारयामास मंगलं सुगीतं गा
पयामास हरिसेवापि संहरं १३ व्रतं समाप्य सा दुर्गा
दत्वा दानानि सस्मिता सर्वांश्च भोजयित्वा तु बुभुजे स्वा
मिना सह १४ तांबूलं च वरं रम्यं कर्पूरादि सुवासितं
क्रमात्स्वदापसर्वेभ्यः तु भुजे तेन कौतुकात् १५ पयःफे
ननिभां शय्यां रम्यां सद्रत्ननिर्मितां पुष्पचंदनसंयुक्तां
कस्तूरीकुंकुमान्वितां १६ रहसि स्वामिना सार्द्धं सुष्वा
प परमेश्वरी कैलासस्यैकदेशे च रम्ये चंदनकानने १७
सुगंधि कुसुमासक्तेन वायुना सुरभीकृते भ्रमरध्वनि

बृ॰
वै॰ ग॰
२॰

२०

संघुक्तेयुस्कोकिलकूजनसुते १८ विजहारसमरसिकांत
त्रेतेनसदाशिवका रेतःपतनकालेचसविस्मविस्मया
यम्भ १९ विधायविप्ररूपंतदाजगामसहरेगटंहं हस्त
गात्रैर्विनातैलैकैर्वलेभितकेसुते २० प्रतीवस्तुक्षुद
शांतेनस्वयापरिपीडिते प्रतीवबदृगात्रैचविप्रनि
लकसुज्वले २१ कटुकाक्रस्वरंदीनंदैन्यातक्रस्मित
मूर्तिमत् आजगामहादेवंरत्नमोशरणागते २२ स
मयात्रैव्यातीनेवपारणाकोलिलोत्वया किंकरोषिम
हादेवहेतानककृणानिये २३ पश्याहंईजराग्रस्तेत्स्व
यापरिपीडिते मातरुतिष्ठमामत्रपच्छुवासितजले

त्रो

२४ अनेतरद्भिवजेरत्नमोशरणागते मातमातंजेग
म्मातरोदनाहंजगाहहिः २५ आजगामवतिहारंपार्व
त्यासहशंकरः ददर्शब्राह्मणंदीनंजरयापरिपीडितं
२६ हडेलललितगात्रैचविभ्रतंदंडमानतं तपस्विन
मशांतंचश्रुश्रुकेष्टतालके २७ कुर्वतंपरयाभक्त्या
प्रणामंतवनंतयोः सुमातकचनेत्रउनीलकंठःस्व
योपमे २८ उवाचपरयाप्रीत्यासुमनसंप्रहस्यचशं
करउवाच गटंहंतेकुत्रविप्रर्षेवदवेदविदांवर किं
नामभवतःविप्रज्ञातमिच्छामिसांप्रतं २९ पार्वत्यु
वाच आगतोसिकुतोविप्रममभाग्याडुपस्थितः ३०

प्रथमेष फलं जन्मब्राह्मणो मङ्गृहोतिथिः १० अतिथिः
पूजितो येन स्वात्मशक्त्या यथोचितं महादानानि सर्वा
णि दत्तानि तेन भूतले ११ अतिथिः पूजितो येन भारते
भक्तिपूर्वकं नानाप्रकारपुष्पाणि वेदोक्तानि च यानि
च १२ तान्येवातिथिसेवायाः कलां नार्हन्ति षोडशीं अ
पूजितोतिथिर्यस्य भवनाद्धि निवर्तते १३ पत्रदेवा अ
यः पश्चाद्गुरवो यान्ति पूजिताः यानि यानि च पापानि ब्र
ह्महत्याकृतानि च १४ तानि सर्वाणि लभते नाभ्यर्च्या
तिथिमीप्सिते ब्राह्मण उवाच ज्ञातासि वेदान्वेदस्त्वे वे
दोक्तं कुरु पूजनं १५ त्वरदर्भोपीडितो मातर्वचनं वच्मि
नोद्भुतं व्याधियुक्तो निराहारो यदा वानशनव्रतः १६
मनोरथेनोपहारं भोक्तुमिच्छति मानवः पार्वत्युवाच
भोक्तुमिच्छसि किं विप्र त्रैलोक्ये यत्सुदुर्लभं १७ भोक्तु
मिच्छसि मत्तात मज्जन्मसफलं कुरु ब्राह्मण उवाच
व्रतेषु च त्वया सर्वमुपहारं समाहृतं १८ नानाविधं मि
ष्टमन्नं भोक्तुं वृद्धः समागतः स्वयत्नेन त्वं पुत्रोऽहमग्रे मा
पूजयिष्यसि १९ दत्तामिष्टानि वस्तूनि त्रैलोक्ये दुर्ल
भानि च तातः पंचविधाः प्रोक्ता मातरो विविधाः स्मृताः
२० पुत्रः पंचविधः साधिकथितो वेदवादिभिः विद्यादाता
न्नदाता च भयत्राता च जन्मदः २१ कन्यादाता च वेदोक्तो

ब्र·
वै·ग·
२१

21

नराणां पितरः स्मृताः ४१ शिष्यस्य पुत्रस्य पौत्रस्य
शरणागतः धर्मपुत्रश्च वक्तारो दायतो धनभागि-
नः ४२ गुरुपत्नी गर्भधात्री स्तनदात्री पितुः स्वसा स्व-
सा मातुः सपत्नी च पुत्रभार्यान्नदायिका ४३ त्वत्तृष्णा-
पीडितो मातर्हुंड्रोहं शरणागतः सोऽधुना भोक्तुमिच्छा-
मि श्रनाथः पूज्यपर्वव ४४ पिष्टकं परमान्नं च स्वपक्वा-
नि फलानि च नानाविधानि मिष्टानि कालदेशोद्भवा-
नि च ४५ पक्वान्नं स्वस्तिकं क्षीरं मिलमिलं विकारकं च
तेद यि वशाकं च वृतपक्वं च व्यञ्जनं ४६ लड्डुकानि ति-
लानां च मिष्टानि सगुडानि च शर्कराणि वस्तूनि
धान्यानि सर्वाणि ४७ ताम्बूलं च वरं रम्यं कर्पूरादि सु-
वासितं जलं सुनिर्मलं स्वादु द्रव्यांतरसुवासितं ४८
द्रव्याणि यानि भुक्तानि मेघा कले वीदरं भवेत् अनंतर-
न्तो द्रवजेतानि मेध्यप्रदास्यसि ४९ त्वां मातस्त्रिजगत्क-
र्त्री सदाता सर्वसंपदो महालक्ष्मीस्वरूपा त्वं मंगलस्य
दायिनी ५० रत्नसिंहासनं वस्त्रं महामूल्यं रत्नभूषणं
वह्निशुद्धांशुकं चारु प्रदास्यसि सुदुर्लभं ५१ सुदुर्लभं
हरेर्मंत्रं हरौ मतिर्ददासि सति हरिप्रिया हरेः शक्ति-
स्त्वमेव सर्वदा सदा ५२ ज्ञानं सदंजयं नाम सदा स्वश-
क्तिं स्वाव प्रदा सर्वा सिद्धिं च किं मातर्देयं स्वसनाय च ५३

मनः सुनिर्मलं कृत्वा धर्मं तपसि संतते करिष्यसि
सर्वपरेण कामेन सर्वहेतुके ५४ स्वकामात्कृतेक
र्मकर्मणा भोगापवर्ग च भोगी सुभासुभौ ज्ञेयौ तौ हेतू
सुखदुःखयोः ५५ दुःखेन कस्माद्भवति सुखं वा जग
देविके सर्वः स्वकर्मणा भोगः तेन न तद्धिरनो बुधः ५६ कर्म
निर्मूलयेत्सैव संतो हि सततं सदा हरिभावनयुज्ञात
तपसा भक्तसंगतः ५७ इंद्रियद्वयसंयोगसुखं विषयि च
सतावधि हरिसंलापरूपं च सुखं तत्सर्वकालिकं ५८
हरिस्मरणशालीनां नाशुपीति सतां सता न तेषामी
श्वरः कालो न च मृत्युजयो ध्रुवं ५९ शिवे जीवंति ये भक्ता
भारते चिरजीविनः सर्वसिद्धिं च विज्ञाय स्वच्छंदं सर्वगा
मिनः ६० जातिस्मरा हरेर्भक्ता जानंति कोटिजन्मनः
कथयंति कथां जन्म लभंते स्वेच्छया सदा ६१ परं पुनं
ति ते पूता तीर्थानि स्वावलीलया पुण्यक्षेत्रेषु सेवार्थे
परार्थं च भ्रमंतिते ६२ वैष्णवानां पदस्पर्शा सद्यः पूता व
सुंधरा तद्देहोदाहनमात्रे च तीर्थं यत्र वसंतिते ६३ गुरो
र्गस्मात् हरिमंत्रं श्रुतो यस्य प्रविशपति तं वै सर्वती
र्थपूतं प्रवदंति पुराविदः ६४ पुरुषाणां शतं पूर्वं तेषु
द्धरंति शतं परं लीलया भारते भक्ता मोदंतान्मातरंत
था ६५ मातामहानां पुरुषात् दशपूर्वा परान्दश मातः

प्रभुस्त्वद्धरेत्तिदा रुणाद्यमतादनात् ६६ भक्तदर्शन
मात्रेण हेमानवा मामुवंतिये नेष्णाताः सर्वतीर्थेषु स
र्वयज्ञेषु दीक्षिताः ६७ न लिप्ताः पातकैर्भक्ताः सततं ह
रिमानसाः यथाग्नयः सर्वभक्षा यथा द्रव्येषु वायवः
६८ त्रिकोटिजन्मनाजेन प्राप्नोति जन्ममानवं प्राप्नोति
भक्तसंगं समानुष्ये कोटिजन्मसु ६९ भक्तसंगा भवेद्ग
ङ्गे रंकुरो जीवितः सति प्रभक्तादर्शनादेव सव प्राप्नोति
सुकृती ७० पुनः प्रफुल्लतां याति वैष्णवालापमात्रतः
सेकुरस्या विनाशी चेत्त्वद्देशे प्रविजन्मनि ७१ तस्य वर्द्ध
मानस्य हरिवृक्षस्य फलं सति परिणामे भक्तिपाके पार्षद
त्वं भवेद्धरे ७२ महति प्रलये नाशो न भवेत्तस्य निश्चितं
सर्वेभ्यश्चैव संहारे ब्रह्मलोकस्य ब्रह्मणः ७३ तस्मान्ना
रायणे भक्तिं देहि नारायणाविके न भवेद्धि स्वसुख्यस्य
विष्णुमायेत्वयाविना ७४ न डते लोकमिच्छार्थे त्वज्जपस्त
वपूजने सर्वेषां फलदात्री त्वं नित्यरूपा सनातनी ७५ गा
णेशारूपः श्रीकृष्णः कलेकल्पं नवात्मजः त्वत्कोद्भवा
तः क्षिप्रमिसर्कोतरपीयत ७६ कृत्वा तथा न मीशश्च वा
लरूपधरो भवत् शुद्धचंपक वर्णाभः कोटिचंद्रसमप्र
भः सावदृष्णः सर्वजनैश्चात्तरीक्षि मविवर्द्धक ७७ अतीव
सुंदरतनुः कामदेवविमोहनः मुखं निरुपमं विभ्र

कारदंडविनिंदकं ८० सिंदूरे लोचने बिभ्रद्बालारुणपद्मवि-
निंदके श्रोष्ठाधरपुटे बिभ्रत्पक्वबिंबविनिंदके ८१
कपोले च कपोले च नंदतां च मनोहरं नासाग्रे रुचिरे वि
भ्रद्वैनतेयचंचुनिंदकं ८२ त्रैलोके षु निरूपमं सर्वांगं वि
भ्रतमं शयानः शयने रम्ये श्रयन् हस्तपादकं ८३
इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे नारायणनारदसंवादे
गणपतिखंडे गणेशोत्पत्तिर्नामाष्टमोध्यायः ८ नाराय
ण उवाच हरौ तिरोहिते भूते दुर्गा च शंकरस्तदा ब्राह्म
णान्वेषणं कृत्वा च भ्रामयंति तौ मुने १ पार्वत्युवाच श्रु
पि विप्र त्वं तिष्ठ क्व गतोसि वद यात्वर हेतां न दर्शनं दे
हि प्राणांश्च रक्ष मे हितं २ शिवश्रीत्वं समुत्तिष्ठ तस्य किं
जीवने वृथा पितरः स्तेन गृह्णंति पिंडदाने च तर्पणे
३ तस्याहुतिं न गृह्णंति वह्निर्ब्राजलेश्वरः हव्यपुष्पा
कृमस्तुवेश्रु ... स्तरासमं श्रमेध्यसदृशाः पिंडः स्पर्श
ने एतस्मिन्नंतरे तत्र बभूवाशरीरिणी ४ वैकल्प
युक्ता साडूर्गां तां सुष्वापषसुवात्वरा शंता भव जगन्मा
तः स्वहृतं पश्य मंदिरे ५ कृष्णो गोलोकनाथोत्र परिपू
र्णतमं परं यस्य पूजनस्य सर्वाग्रे कालेकल्पे च पूजने प
स्य स्मरणमात्रेण सर्वे विघ्ना विनश्यंति सुपुण्यकव्रत
तरोः फलरूपं सनातनं ७ यत्तेजो योगिनः शश्वद्ध्याये

नेमन्तं तं मुदा ध्यायेन्नैवेस्वा देवा ब्रह्मविष्णुशिवादयः
८ पुराणराशिस्वरूपं च स्मरन्तं पञ्चपञ्चमन्दिरे कालेऽकाले॰
ध्यायेत्सेयं ज्योतीरूपं सनातनं ९ नेपञ्चमुक्तिदं पुत्रं भ
क्तानुग्रहविग्रहं नवब्रह्माण्डपूर्णवीजं मायाकल्पतरोः फ
ले ११ सर्वं स्मरन्तं पञ्चकोटिकंदर्पनिंदकं नायं विप्रः
त्वयानेष विप्ररूपी जनार्दनः १२ केवाविलपसेद्गीतरा
हृद्रेक्रवातिथिः सरस्वतीमेवमुक्त्वा विरराम च नारद
१३ उक्त्वाऽस्तु नाकाशवाणीं जगाम स्वालयं सती ददर्श वा
लं पर्यंके शयानं सस्मितं मुदा १४ पश्यंतं गेहशिखिरे श
तचन्द्रसमप्रभं स्वप्रभापटलेनैव व्याप्नुवंतं महीतले १५
कुर्वंतं भ्रमणं तल्पे पश्यंतं विश्वयामुदा उमेतिशब्दं
कुर्वंतं रुदंतं तं स्तनार्थिनं १६ दृष्ट्वा सद्द्रुतं रूपं बाला॰
शंकरं मेनिथिं गतेस्त्रवाचप्राणेशमंगातं सर्वमंगला १७
श्रीपार्वत्युवाच प्राणेश रहसागच्छ तपसां फलदायकं
कल्पेकल्पे ध्यायं ध्यायं तपसां गतस्य मंदिरं १८ श्रीकृष्ण उ
वाच पश्य पुराणवीजं महोत्सवे पुंनाम्नः नरकत्राणका
रणं भवतारणं स्नाने च सर्वतीर्थेषु सर्वयज्ञेषु दीक्षणे
प्रादस्य दर्शनस्यास्य कलां नार्हंति षोडशीं १९ सर्वं तपो
भिर्यज्ञेण पयदेवानशनव्रतैः नमस्कारोद्भवश्चास्य क
लां नार्हंति षोडशीं २२ २२ २२ २२

पार्वतीवचनं श्रुत्वा शिवः प्रहृष्टमानसः आजगाम स्व
भवनं त्विष्टः सः कान्तया सह २३ ददर्श तल्पे स्वसुतं तं
तप्तकाञ्चनसन्निभं निद्रया प्रेयया युक्तं पनदेवातिमनोह
रे २४ दुर्गा तल्पात्समादाय कृत्वा वक्षसि तं सुतं बुद्धे
वानन्दजलधौ निमग्ना सेव वा वह २५ संप्राप्य मूल्यर
त्नं त्वां पूर्वमेव सनातनं यथा मनो दरिद्रस्य सम्हृष्टमा
प्राप्य सङ्गने २६ कान्ते सुचिरमायाते प्रोषिते योषिताय
था मानसं परिपूर्णं स्याद्वभूव च तथा मम २७ सुचिरं
गतमायाते मेक पुत्रा यथा सते दृष्ट्वा तुष्टा यथा वत्स
तथाहमपि सांप्रतं सद्रत्नं सुचिरं यथा नो हितानां
निराश्रये चक्षुः सुनिर्मलं प्राप्य मनः पूर्णं तथा मम
२९ सुचिरं तु पितानां च व्रतोपवासकारिणां सद्भ्ने
पुत्रतो दृष्ट्वा मनः पूर्णं तथा मम ३० तृष्णया शुष्ककण्ठा
नां सुचिरं च सुशीतलं सुवासितं जलं प्राप्य मनः पूर्णं
तथा मम ३१ इत्युक्त्वा पार्वती तत्र क्रोडस्थाराय वालकं
प्रीत्या स्तनं ददौ तस्मै परमानन्दमानसा ३२ क्रोडे च का
र भगवान्बालकं हृष्टमानसः चुचुम्ब गण्डे वेदोक्तं पुत्र
ते चाशिषं मुदा ३३ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे ना
रायणनारदसंवादे गणपतिखण्डे गणेशदर्शनं ना
मनवमोध्यायः ९ श्रीनारायण उवाच नोदयन्तीव

ब्र·
वै·ग·
२४

24

वहिर्गत्वा पुत्रमंगलहेतवे विविधानि च रत्नानि ब्रा
ह्मणेभ्यो ददौ मुदा १ वंदिभ्योऽखिलकेभ्यश्च दानानि वि
विधानि च नानाविधानि वाद्यानि वादयामास शंकरः २
हिमालयश्च रत्नानां ददौ लक्षं द्विजातये सहस्रं च गजें
द्राणां विश्राणां वांछितानि च सुदुर्लभानि स्वर्णं च ब्रा
ह्मणेभ्यो ददौ मुदा ४ धर्मः सूर्यश्च शक्रश्च देवाश्च मुन
यस्तदा गंधर्वाः पर्वता देव्यो ददुर्दानं क्रमेण व ताप
सानां सहस्राणि रुचकाणां शतानि च इंद्रना··कौ
स्तुभानां च हीरकाणां शतानि च ७ माणिक्यानां सहस्रा
णि रत्नानां च शतानि च हरिद्वर्णमणीन्द्राणां सहस्रा
णि मुदान्विता ८ गवां रत्नानि लक्षाणि गजरत्नसह
स्रकं अमूल्यान्यश्वरत्नानि स्वर्णानि कोटिकानि
शतलक्षं सुवर्णानां वह्निः शुद्धांशुकानि च ब्राह्मणे
भ्यो ददौ ब्रह्मा स्नात्वा क्षीरोदकार्णवः ९ हारं चामूल्यर
त्नानां त्रिषु लोकेषु दुर्लभं अतीव निर्मलं सारं सूर्यप्रभा
नुविनिंदकं १० परिष्कृतं च माणिक्यैर्हीरकेण विराजि
तं रम्यं कौस्तुभमध्यं च ददौ देवी सरस्वती ११ त्रैलोक्य
सारहारं च महद्रत्नसारनिर्मितं भूषणानि च सर्वाणि
सा सावित्री ददौ मुदा १२ लक्षं सुवर्णलोष्ठाणि धनानि
विविधानि च शतान्यमूल्यरत्नानां कुबेरश्च ददौ मुदा

दानानि दत्त्वा विप्रेभ्यस्ते सर्वे देवसुः शिवे परमानंद
संयुक्ताः शिवपुत्रोत्सवे सुते १५ भारं वोढुमशक्ताश्च
ब्राह्मणा वंदिनस्तथा स्वायं स्वायं च गच्छेतो धनानां प
थिकांतराः १६ कथं यंति कथाः सर्वे विश्रांताः पूर्वदा
यिनो वृद्धाश्चाविनिस्तु दिनं पुत्रा नो भिक्षुकास्तु ते १७ वि
ष्णुः प्रमुदितस्तत्र वादयामास डिंडिमं संगीतं गापया
मास कारयामास नर्तनं १८ वेदांश्च पाठयामास ब्रा
ह्मणान्विनारदः मुनीन्सन्मानयामास पूजयामास तांस्तदा
१९ आशिषो दापयामास कारयामास मंगलं साईदेवे
श्च देवीभिर्दत्तैस्तैस्तैः सुभाषिते २० विष्णुरुवाच शिवेन
त्वं तुल्यज्ञानेन परमायुश्च बालक पराक्रमी भवांस्त्व
सर्वसिद्धेश्वरो भव २१ ब्रह्मोवाच यशसा तेजसा गुणैः
सर्वपूज्यो भवाचिरं सर्वेषां गुरतः पूजा भवत्विति सुत
तेभा २२ धर्म उवाच मयात्वं त्वं हृयमिष्ठो भवात्म
वसुंउलेभः सर्वज्ञश्च दयायुक्तो हरिभक्तो हरिसमः
२३ महादेव उवाच दाता भव मयातुल्यो हरिभक्तश्च
बुद्धिमान् विद्यावान्गुणवान् शांतो दांतश्च प्राणवल्लभः
२४ लक्ष्मीरुवाच मम स्थितिश्च ते गेहे देहे भवतु शा
श्वती पतिव्रता मया तुल्या कांता शांता मनोहरा सर
स्वत्युवाच मया स्तु कविता धारणा शक्तिरेव च

स्मृतिर्विरोचनाशक्तिर्भवत्वेतिशिवाब्रवीत् २६ सावित्र्यु
वाच वत्साहंवेदजननीवेदज्ञानोभवाचिरे मत्कंत्रजप
शीलस्सुत्रवरोवेदवादिनां २७ हिमालयउवाच श्री
कृष्णेतेमतिःशश्वद्भक्तिर्भवतुशाश्वती श्रीकृष्णत
ल्योभगवान्भवकृष्णपरायणः २८ मेनकोवाच सगु
णतल्योगंभीर्येकामतुल्यश्चरूपवान् श्रीयुतःश्रीप
समोधर्मेधर्मसमोभव २९ वसुंधरोवाच क्षमाशीलो
मयातुल्यःशरण्यःसर्वरत्नवान् निर्विघ्नोविघ्नविघ्न
श्चभववत्सशुभाश्रयः ३० पार्वत्युवाच तातत्तल्योम
हायोगीसिद्धःसिद्धिप्रदःशुभः मृत्युंजयश्चभगवान्भ
वतत्त्वविशारदः ३१ ऋषयोमुनयःसिद्धाःसर्वेप्रददु
राशिषः ब्राह्मणावेदिनश्चैवपुपुजुःसर्वमंगले ३२
गणेशजन्मकथनेसर्वविघ्नविनाशने इत्थंसुमंगला
ध्यायंयःशृणोतिसुसंयतः ३३ सर्वमंगलसंयुक्तःस
भवेन्मंगलालयः अपुत्रोलभतेपुत्रमधनोलभतेध
नं ३४ कृपणोलभतेसत्येसर्वसंपत्प्रदायिच भार्या
र्थीलभतेभार्यांप्रजार्थीलभतेप्रजाः ३५ आरोग्यंलभते
रोगीसौभाग्यंदुर्भगालभेत् भ्रष्टपुत्रंनष्टधनंप्रोषितंच
प्रियंलभेत् ३६ शोकाविष्टःसदानंदंलभतेनात्रसंशयः
प्रातःकालेचपुण्याहेयःशृणोतिसमाहितः ३७ सर्वाभी
ष्टंसलभतेश्रीगणेशप्रसादतः १

इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे नारायणनारदसं
वादे गणेशखण्डे गणेशाङ्गवमंगले दशमोऽध्यायः १०
नारायण उवाच हरिस्तामाशिषं कृत्वा रत्नसिंहास
ने वरे देवैश्च मुनिभिः सार्द्धमुवास तत्र संसदि १ इति
गणेशं करस्थं स्वामं ब्रह्मा प्रजापतिः पुरतो जगतां
साक्षाद्धर्मो धर्मविदां वरः २ आवाय धर्मसमीपे च सूर्यः
शक्रः कलाविधिः देवाश्च मुनयो ब्रह्मन्नूषुः शैलाः सु
खासने ३ ननर्त नर्तकीश्रेष्ठा नाऽगंधर्वकिन्नराः श्रु
तिसारं श्रुतिसंस्विनष्टुवुः श्रुतयो हरिं ४ एतस्मिन्नन्तरे
शिष्टे तत्र शंकरनंदने आजगाम महायोगी सूर्यपुत्रः
शनैश्चरः ५ अत्यंतानम्रवदन ईषन्मुद्रितलोचनः
अन्तर्बहिःस्मरन्कृष्णं कृष्णैकतानमानसः ६ तपःफला
त्रितेजस्वी ज्वलदग्निशिखोपमः अतीव सुंदरः श्यामः
पीताम्बरधरो वरः ७ प्रणम्य विष्णुं ब्रह्माणं शिवं धर्मं
रविं हरान् मुनीन्द्वालकं दृष्टुं जगाम तदनुज्ञया ८
प्रधानद्वारमासाद्य शिवतुल्यपराक्रमं वारिणं शूलह
स्तं च विशालाक्षमुवाच ह ९ शनैश्चर उवाच शिवाज्ञ
या शिशुं द्रष्टुं यामि शंकरकिंकर विष्णुप्रमुखदेवानां
मुनीनामनवोधनः १० गते देवीशमामीक्ष्य पार्वती
संनिधिं च पुनर्यामि शिशुं दृष्ट्वा विषयासक्तमानसः

बृ॰
वै॰ ग॰
२९

26

॥ विशालाक्ष उवाच ॥ आज्ञाव हीन देवानां नाहं शंकर
किंकरः ॥ द्वारे दातुमशक्तोहं विना त्वमातृराज्ञया १२
इत्येवं वर्मित्र हे शायवत्तः कोपाज्ञया ततः शनिरभ्यंत
रंगत्वा नतामनग्रके यरः १३ रत्नसिंहासनस्थां च पार्व
तीं सस्मितां मुदा सखीभिः प्रेरितां शश्वत् सेवितां श्वेत
चामरैः १४ सखीदत्तेन च ताम्बूलं भुंजतीं तां सुवासितं वै
ह्निशुद्धांशुकाधानां रत्नभूषणभूषितां १५ पश्यन्तीं नर्त
कीनृत्यं पुत्रे वक्षस्थल स्थिते नत्वा सूर्यसुते दृष्ट्वा दुर्गा
संभाष्य सत्वरं १६ शुभाशिषं ददौ तस्मै पृष्टानकुशलं स्व
भा पार्वत्युवाच कथमानम्रवक्त्रस्त्वं श्रोतुमिच्छामि सं
प्रतं १७ कथं न पश्यसि मां सायो बालकं वा ग्रहेश्वर शनि
रुवाच सर्वे स्वकर्मणां साध्वि भुंजते तपसः फलं १८ शु
भाशुभं वा यत्कर्म कोटिकल्पेन लुप्यते कर्मणा जाय
ते ब्रह्मेन्द्रसूर्यमंदिरे १९ कर्मणा नरगेहे च पश्वादि
षु स्वकर्मणा कर्मणा नरकं याति वैकुंठं याति कर्मणा
२० स्वकर्मणा च राजेन्द्रो भृत्यः स्यात् स्वकर्मणा कर्मणा
मर्कटी च स्वकर्मणा तु पुंकेटकः २१ सभार्यकः सु
श्रीवस्त्र विशास्त्रस्त्वकर्मणा अपुत्रकश्च कुस्त्रीमान् स्त्रि
स्त्रीकश्च स्वकर्मणा २२ इति हासे चाति गोप्यं शृणु शंक
रवल्लभे अकथ्यं जननी सार्ताल्लज्जाजननकारणं २३

शाश्वकान्बोधयामासचाशुभंपरतःसदा १५ क्रोद
शावकैःसाईंश्रावकाश्चशुचान्तराः त्वष्टावकमला
कांतंसस्मितमीश्वरं १६ शंखचक्रगदापद्मधरंपी
तांवरंवरं गरुडस्कंजगंकांतंश्यामयंतंसुदर्शनं १७
निधिकेविडिल्वेशल्कैनिधिकजनकैर्विभुं निधिकभो
गदातारंभोगनिस्तारकारणं १८ प्रभुस्तत्स्लवनान्
ष्टेतस्मैविप्रवरंददौ पुत्रस्नेहेविनिष्क्रम्यपुत्रपुजेत
ञ्जेमुदा १९ जीवयामासतेतत्रब्रह्मज्ञानेनब्रह्म
वित् सर्वांगेयोजयामासराजस्वचरणांबुजे २० तेजी
वकल्पपर्यंतंपरिवारैःसमंराज इत्युक्त्वाचमनोवे
गीकैलाससमाजगामसः २१ आगत्यपार्वतीस्थानेबो
धयित्वाचतेशिष्यं बोधयामासतांनाथश्रद्धात्मक
विवोधनैः २२ विस्मृत्वाच ब्रह्मादिकीटपर्यंतंजग
ड्डुकेस्वकर्मणा फलंबुद्धिमत्रूपासिंतन्नजानासि
किंशिवे २३ कल्पकोटिशतैर्भोगाजीविनातत्स्वकर्म
णा उपस्थितोभवेश्रियप्रतियोनौशुभाशुभे २४ इं
द्रः स्वकर्मणाकीटयोनौजन्मलभेत्सति कीटश्चापि
भवेदिंद्रः पूर्वकर्मफलेनवै २५ सिंहोपिमषिकंहं
तुमसमः प्राक्तनेनविना मषकोहस्तिनंहंतुंक्षमः
सप्राक्तनेनच २६ सर्वेंद्रः स्वंभयंशोकमानंदक

ब्र. वै. गं. २२

27

मिति निषिद्धः केन चार्थ्यते २ पार्वतीवचनं श्रुत्वा सोऽ
मैनेत्युदासये पश्यामि किं न पश्यामि पार्वतीसुतमिम
हो ३ यदि वालो मया दृष्टस्तस्य विघ्नो भवेद्ध्रुवं अन्यथा
मेऽस्य प्रशस्ते परतः स्वात्मरक्षणे ४ इत्येवमुक्त्वा पश्चिमो
यमेकृत्वा स्वमालिनि वालं ददर्श मनसा चक्रेण वालमात्रे
शनैः ५ विषण्णमानसः पूर्वेश्वरकर्कटोदृतालकः स
व्येनेत्रकोणेन ददर्श च शिशोर्मुखं ६ इति स्वदृष्टि
मात्रेण विच्छेद मस्तकं सुतेन वत्स निवारयामास तस्था
नस्थानतः शनिः ७ प्रत्यस्य पार्वतीक्रोडे तत्सर्वामः स्व
लोहितः विवेश मस्तके कृष्णे गत्वा गोलोकमीप्सिते ८
स्कंधे सेत्राप्यमादेवी विलप्य च स्वशोषरुः संस्थिताव
दृष्ट्वैवात्र कृत्वा वक्षसि बालके ९ विस्मितास्ते सुराः सर्वे
चित्रपुत्तलिका यथा देव्यश्च शैलाश्च गंधर्वाः शिवः कैलास
वासिनः १० तांस्तान्मूर्छितान् दृष्ट्वा गरुडे हरिः जगा
म पुष्पभद्रां स उत्तरस्यां दिशि स्थितां ११ पुष्पभद्रानदीती
रे ददर्श कानने स्थिते गजेंद्रं निद्रितं तत्र शयाने हस्तिनी
युते १२ दिक्ष्युत्तरस्यां शिरसे मूर्छिते सुरतश्रमात् पतिनः
शावकाक्रांता परमानंदमानसं १३ शीघ्रं सुदर्शनेनैव
विच्छेद तच्छिरो मुदा स्थापयामास गरुडे रुधिराक्तं म
नोहरं १४ गतच्छिन्नांगविते पात्त्वा वाचं प्राप्य हस्तिनी ।

हिमालयस्य संश्लिष्टो दिष्टा देवाश्च तत्रैव दत्तदीनानि
विप्रेभ्यो वेदविद्भ्यः सर्वयोषितः ४० ब्राह्मणान्भोजयामा
स कारयामास मंगलं वेदांश्च पाठयामास पुराणानि
रमापतिः ४१ शान्तिं सलजिते दृष्टा पार्वती कोपशालि
नी शशाप च सभामध्ये अंगहीनो भवेति च ४२ दृष्ट्वा श
नैशानिं सूर्यः कश्यपश्च यमस्तथा नेति कृष्टाः समुत्त
स्थुर्गान्तुकाः स्वकमालयं ४३ स्वकृत्वा स्ते रक्तसुरोः
कोपप्रस्फुरिताधराः नेयर्मे साक्षिणं कृत्वा विष्णोश
वे समुद्यताः ४४ ब्रह्मा तान्बोधयामास विष्णुना प्रेरि
तः सुरैः रक्षांसा पार्वती चैव कोपप्रस्फुरिताधरा ४५
ब्रह्माणं सूचयसे तत्र क्रमेण समयोचिते भैरवो दैव
ताः सर्वा मुनयः पर्वतास्तथा ४६ कश्यप उवाच अ
दृष्टार्थे प्राकृतेनेव पत्नीशापेन सर्वदा भैरवो देवताः
सर्वा मुनयः पर्वतास्तथा, वालेददर्श यत्तेन तस्मै
व माता राज्ञया ४७ श्रीसूर्य उवाच नेयर्मे साक्षिणं
कृत्वा पुत्रस्य मातराज्ञया मम ब्रोति प्रयत्नेन ददर्शी
पार्वती सुते ४८ यथा निरपराधं ते ममत्रे सा शश
प ह तमत्र स्यांगभंगश्च भविष्यति न संशयः ४९ य
म उवाच प्रदाय स्वयमाज्ञां च कृत्वा शापं कथं मके
शशाप मातृकोपर्मे जिह्वा स्पृष्ट विहिंसने ५० ब्रह्मा

ब्र·
वै· ग·
२८

28

र्मणः फले स्वकर्मणः सर्वे हर्षमितेरे पापकर्मणः
२७ स्वैः स्वैः कर्मभिर्भोगः परत्र च शुभाशुभः कर्मोपार्ज
नयोग्यं च पुण्यक्षेत्रं च भारते २८ कर्मणः फलदाता च वि
धेरपि विधानकृत् मृत्योर्मृत्युः कालकालो निषेकस्य
निषेककृत् २९ संहर्तुरपि संहर्ता पातुः पाता परात्परे
गोलोकनाथः श्रीकृष्णः परिपूर्णतमः स्वयं ३० यस्य
कलाः ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः महाविराड्यदंशांश
यस्मिंश्च विवरे जगत् ३१ कलांशांशाः केऽपि ते देवाः कलांशा
श्चापि केचन चराचरं जगत्सर्वं तत्कलेन विनायकः ३२
श्रीविष्णोर्वचनेनैव ज्ञात्वा परितुष्टा च पार्वती स्नेहेन ददौ च
शिशवे तं प्रणम्य गदाधरे ३३ तुष्टाव पार्वती तुष्टा प्री
ता शंकरेण च पुटांजलियुता भक्त्या विष्णुं तं कमलाप
तिं ३४ आशिषं युयुजे विष्णुः शिशुं च शिशुमातरं ददौ
गले बालकस्य कौस्तुभं च स्वभूषणं ब्रह्मा ददौ स्वमुकु
टं धर्मश्च रत्नभूषणं क्रमेण देवा रत्नानि ददुः सर्वे यथो
चिते ३६ तुष्टाव तं महादेवः स्वातीव हृष्टमानसः देव्य
श्च मुनयः शैला गंधर्वाः शैलयोषितः ३७ दृष्ट्वा शिवः शि
वां चैव बालकं सुतजीविते ब्राह्मणेभ्यो ददौ तत्र कोटि
रत्नानि नारद ३८ भृत्यानां च गजानां च सहस्राणि शा
तानि च वंदिभ्यः प्रददौ तत्र बालके सुतजीविते ३९

ग्रावाल्यात्कृतमभक्तोहं कृतध्यानैकमानसः तपस्यास
रतः शम्भुर्हिमवद्विषये विरतः सदा २४ पितादद्दौ विवाहेनक
न्यां विज्ञरण्यस्य च अतितेजस्विनी शम्भुत्तपस्यासुरतौ
मती २५ एकदा सागरेत स्नाना सुवेशं संविधाय च र
त्नालंकारसंयुक्ता मुनिमानससंमोहिनी २६ हरिणा
देश्यायमाना मां समीपं शंभुर्वाचरह मत्समीपं समाग
त्य सस्मितानननलोचना २७ शशाप मामपश्यंतमग्न
ष्टा सकोपना वामस्नानविहीनेन च ध्यानैककृतानमानसे
२८ न दृष्टाहं त्वया येन न कृतम्स्तवीतत्त्वाण त्वयादृष्टेव
तस्थूलसूक्ष्म सर्वं विनश्यति २९ अहं च विरते ध्याने
नामतो शेषुरासन्नौ यया यमो केचशाकामाय श्चान
थं च कारह ३० तेन मातर्न पश्यामि किंचिदहमस्तव
त्वषा ततः प्रभृति नस्मास्य प्राणिहिंसा मया दृष्टं ३१
शतैश्वरवचः श्रुत्वा जहास पार्वती मुने उच्चैः प्रजह
सुः सर्वा नर्तक्यः किंकरीगणाः ३२ इति श्रीब्रह्मवैव
र्त्ते महापुराणे नारायणनारदसंवादे गणपतिखंडे
शनिपार्वतीसंवादो नामैकादशोऽध्यायः ११ श्रीना
रायण उवाच उर्गीत हृचनं श्रुत्वा सस्मार हरिमीश
ं ईश्वरेच्छावशीभूतं जगदेवं सुवाच ह १ सा च देवी
वशीभूताशनिं प्रोवाच कौतुकात् पश्य पश्य मां मच्छिशु

वाच शशाप पार्वती रुष्टा स्त्रीस्वभावाच्च चापलात् स
र्वेषां साधने नैव वक्तुमर्हसि साधवः ५१ दुर्गे त्वमाज्ञां
दत्वा च पुत्रदर्शनहेतवे कथं शपसि निर्दोषमतिथिं त्व
द्गृहागतं ५२ इत्युक्त्वा शनिमानीय बोधयित्वा च पार्वती
तामेव समर्पणं चक्रे शापमोचनहेतवे ५३ बभूव पार्व
ती तुष्टा ब्रह्मणो वचनात्मुने शान्ता बभूव सा तत्र दिने
शयमकश्यपाः उवाच पार्वती तत्र संतुष्टा तेशनैश्चरे
प्रसादिता शिवेनैव ब्रह्मणा परिसेविता ५४ पार्वत्युवा
च ग्रहराजो भव शने मद्वरेण हरिप्रियः चिरजीवी च
योगीन्द्रो भक्तस्य का विपद्भवेत् ५६ अद्यप्रभृति निर्विघ्ना
हरौ भक्तिर्दृढास्तु ते मत्कृपामावतो वत्स किंचित्त्वं जा
भविष्यसि ५७ इत्युक्त्वा पार्वती तुष्टा बालं कृत्वा च वक्षसि
उवास योषितां मध्ये तस्मै दत्वा शुभाशिषं ५८ शनिर्ज
गाम देवानां समीपं हृष्टमानसः प्रणम्य भक्त्या तां ब्रह्म
न्नंबिकां जगदंबिकां ५९ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापु
राणे गणपतिखंडे विघ्नोपविष्टनं नामाष्टादशोध्या
यः १८ श्रीनारायण उवाच अथ विष्णुः शुभे काले देवै
स्तु मुनिभिः सह पूजयामास तं बालं सुपहारैरनुत्तमैः
१ सर्वाग्रे तव पूजा च मया दत्ता सुरोत्तम नमस्कार
णं चक्रे सुनिभिश्च समं सुरैः २ विघ्नेश सुगणेशस्य

हेरंबश्च गजाननः लंबोदरश्चैकदंतः शूर्पकर्णो वि-
नायकः ३ एतान्यष्टौ च नामानि तस्य कार सनातनः
आशिषं दापयामास गणपयामास तान्मुनीन् ४ सिंदू
सनं ददौ धर्मः तस्मै ब्रह्मा कमंडलं शंकरो योगपट्टं च
नत्वा तस्मै स्वकुंडले भे ५ रविः सिंहासनं शक्रः सूर्यश्च म
णिकुंडले माणिक्यमालां फणिश्च कुबेरश्च किरीटकं ६
वह्निश्च उंचवसनं ददौ तस्मै हुताशनः रत्नछत्रं च वरु
णो वायू रत्नांगुलीयकं ७ क्षीरोदोद्भवसद्रत्नविनिव
लयमुत्तमं मंजीरं चापि केयूरं ददौ पद्मालया सुने कं
ठभूषां च सावित्री भारती हारमुज्ज्वलं क्रमेण सर्वदे
वाश्च तस्मै तैचोपभोददः ९ मुनयः पर्वताश्चैव रत्ना
नि विविधानि च वसुधा च ददौ तस्मै वाहनाय च मू
षकं १० क्रमेण देवा देव्यश्च मनवः पर्वतास्तथा गं
धर्वाः किन्नरा यक्षा मुनयो मानवास्तथा ११ नानाविधा
नि स्वादूनि द्रव्याणि मधुराणि च पूजां चक्रुश्च तैः सार्द्धं
क्रमेण भक्तिपूर्वकं १२ पार्वती जगतां माता सस्मेरान
नमनोहरा रत्नसिंहासने पुत्रं वासयामास नारद १३
सर्वतीर्थोदकानां च कलशानां शतानि च स्नापयामा
स वेदोक्तक्रमेण मुनिभिः सह १४ श्रियेशो वेव वस
नं ददौ तस्मै सती मुदा गोदावर्युदकं पाद्यमर्चीगं

ब्र॰
वै॰ गं॰
२॰

30

गोदकेन च १५ दूर्वाभिरक्षतैः पुष्पैः चंदनेन समन्विते
पुष्करोदकमानीय पुनराचमनीयके १६ रत्नपात्रे म
धुपर्कमासवं शर्करान्विते स्नानीये विमले तैले च स्व
र्वैयेन विनिर्मिते १७ अमूल्यरत्नरचितवाहणि भूषणा
नि च पारिजातप्रसूनानां मालानां शतकानि च १८ मा
लती चंपकादीनां पुष्पाणि विविधानि च पूजनार्हाणि
पत्राणि तुलसीवर्जितानि च १९ चंदनागुरुकस्तूरीकुं
कुमाणि च सादरं रत्नप्रदीपशतकं धूपं च परितो द
दौ २० त्वियं वैवनैवेद्यं तिललड्डुकपर्वतं पक्वान्ना
नां पर्वतं च सुस्वादु सुमनोहरं २१ पर्वतं स्वस्तिकानां
च सुस्वादु शर्करान्वितं गुडकानां च लाजानां पृथु
कानां च पर्वतं २२ शाल्मलीनां पिष्टकानां पर्वतं व्यंज
नैः सह कलशानां च पयसां लक्षाणि प्रददौ मुदा २३
लक्षाणि कलशानां च दध्नां नारद पूजने मधूनां कल
शानां च त्रिलक्षाणि च सुंदरी २४ सर्पिषां कलशानां च
पंचलक्षाणि सादरं दाडिमानां श्रीफलानामसंख्यानि
फलानि च २५ खर्जूराणां कदंबानां जंबूनां विविधानि च
आम्राणां पनसानां च कदलीनां च नारद २६ फलानि नारिके
लानामसंख्यानि ददौ मुदा अम्लानि परिपक्वानि काल
देशोद्भवानि च देशोतानि महामायास्वादूनि मधुराणि च

स्वच्छं सुनिर्मलं चैव कर्पूरादिसुवासितं २८ गंगाजलं
वपानार्थं पुनराचमनीयकं तांबूलं च वरं रम्यं कर्पू
रादिसुवासितं सुवर्णपात्रमध्यस्थं पूरिपूर्णं चनार
द शैलाश्च शैलराजश्च शैलजः शैलराजनः ३ शैल
राजप्रियामाताः ३ पूजः शैलजात्मजं ॐ ह्रीं श्रीं क्लीं ग
णेशाय ब्रह्मरूपाय चापरे ३१ सर्वसिद्धिप्रदेशाय वि
घ्नेशाय नमो नमः इमेनैनैव मंत्रेण दत्वा द्रव्याणि भ
क्तितः ३२ सर्वप्रभृतिनात्र ब्रह्मविष्णुशिवादयः त्रि
त्रिंशदक्षरो माला मंत्रोयं सर्वकामदः धर्मार्थकाममो
क्षाणां फलदः सर्वसिद्धिदः पंचलक्षजपेनैव मंत्रसि
द्धिश्च मे विनिः ३४ तत्र सिद्धिर्भवेद्यस्य स च विघ्नेश्व
भारते विघ्नानि वपलायंते तन्नामस्मरणेन च ३५ म
हावाग्मी महासिद्धिः सर्वसंपत्समन्वितः वाक्पतिर्भि
त्वा याति तस्य सा नात्र निश्चितं ३६ महाकवीश्वरो गुण
वान्विद्वांश्च गुरोर्गुरुः संपूजानेन मंत्रेण देवाश्चानंद
संयुताः ३७ नानाविधानि वाद्यानि वादयामासुरुत्सवे
ब्राह्मणान्भोजयामास कारयामासुरुत्सवं दत्वा दानानि
विप्रेभ्यो वेदविद्भ्यश्च विशेषतः अथ विष्णुः सभामध्ये सं
पूजयन्गणेश्वरं ३९ तुष्टाव परया भक्त्या सर्वविघ्नविना
यकं विष्णुरुवाच ईशत्वां स्तोतुमिच्छामि ब्रह्मज्योतिः सना

ब्र·
वै·ग·
३१
31

तत ४० निरूपितुमशक्तोऽहमणुरूपमरूपकं प्रवरं स
देवानां सिद्धानां योगिनां गुरुं ४१ सर्वस्वरूपं सर्वेशं ज्ञा
नराशिशरीरिणं अव्यक्तमनन्तं नित्यं सत्यमात्मस्वरू
पिणं ४२ वायुतुल्यातिनिर्लिप्तमक्षतं सर्वसाक्षिणं सं
सारार्णवपारं च मायया च सुदुर्लभं ४३ करुणाधारस्वरूपं
च भक्तानुग्रहकारकं वरं वरेण्यं वरदं वरदानामपी
श्वरं ४४ सिद्धं सिद्धिस्वरूपं च सिद्धिदं सिद्धिसाधनं ध्या
नातिरिक्तं ध्येयं च ध्यानासाध्यं च धार्मिकं ४५ धर्मस्व
रूपं धर्मज्ञं धर्माधर्मफलप्रदं बीजं संसारवृक्षाणामङ्कु
रं च तदाश्रयं ४६ स्त्रीपुंनपुंसकानां च रूपमेतदतीन्द्रि
यं सर्वेषामग्रपूज्यं च सर्वपूज्यं गुणार्णवं ४७ स्वेच्छया
सगुणं ब्रह्म निर्गुणं चापि स्वेच्छया स्वयं प्रकृतिरूपं
च प्राकृतं प्रकृतेः परं ४८ त्वां स्तोतुमक्षमोऽनन्तः सहस्र
वदनेन च न क्षमः पञ्चवक्त्रश्च न क्षमश्चतुराननः ४९
सरस्वती न शक्ता च न शक्तोऽहं तव स्तुतौ न शक्ताश्च च
तुर्वेदाः के वा ते वेदवादिनः इत्येवं स्तवनं कृत्वा सुरे
शः सुरसंसदि सुरेशश्च सुरैः सार्द्धं विरराम रमापतिः
५१ इदं विष्णुकृतं स्तोत्रं गणेशस्य च यः पठेत् सा
यं प्रातश्च मध्याह्ने भक्तियुक्तः समाहितः ५२
तद्विघ्ननिघ्नं कुरुते विघ्नेशः सततं मुने ::

वर्द्धयेत्सर्वकल्याणं कल्याणजनकः सदा ५३ यात्रा
काले पठित्वा तद्यो याति भक्तिपूर्वकं तस्य सर्वाभीष्ट
सिद्धिर्भवत्येव न संशयः ५४ तेन दृष्टं च दुःस्वप्नं सु
स्वप्नमुपजायते कदापि न भवेत्तस्य ग्रहपीडा च दारु
णा ५५ भवेद्विनाशः शत्रूणां बन्धूनां च विवर्द्धनं शश्व
द्विघ्नविनाशश्च शश्वद्वृद्धिविवर्द्धनं ५६ स्थिरा भवेद्गृ
हे लक्ष्मीः पुत्रपौत्रविवर्द्धिनी सर्वैश्वर्ययुतोत्रैव चान्ते
विष्णुपदं व्रजेत् ५७ फलं च सर्वतीर्थानां यज्ञानां तद्भ
वेद्ध्रुवं महतां सर्वदानानां श्रीगणेशप्रसादतः ५८
इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे नारायणनारदसंवा
दे गणपतिखण्डे गणेशस्तोत्रकथनं नाम त्रयोदशो
ध्यायः १३ नारद उवाच श्रुतं स्तोत्रं गणेशस्य पूजनं
च मनोहरं कवचं श्रोतुमिच्छामि सांप्रतं भवतारणं
१ नारायण उवाच पूजायां हि निवृत्तायां सभामध्ये श
नैश्चरः उवाच विघ्नं सर्वेशं त्रातारं जगतां प्रभुः २ शा
निरुवाच सर्वविघ्नविनाशाय दुःखप्रशमनाय च
कवचं विघ्नस्य वद वेदविदां वर ३ बभूव नो विवा
दश्च शक्त्या च मायया सह तत्र विघ्नप्रशमनार्थं च
कवचं धारयाम्यहं ४ विष्णुरुवाच विनायकस्य क
वचं त्रिषु लोकेषु दुर्लभं सगोप्यं च पुराणेषु दुर्लभं

ब्र॰
वै॰ग॰
३२

वागमेघुव ५ ॐ क्रूं कुर्थिपिशाचो वो भासावेदेमनोह्र
रे कवचं विघ्ननाथस्य सर्वविघ्नहरं परं ६ यस्मै दे
यं शिरो देयं प्राणादेयाश्च सूर्यज एवंभूतं च कवचं
नदेयं प्राणसंकटे ७ आविर्भावस्तिरोभावः स्वेच्छ
यायस्य मायया तिरोधायमेकदंतस्य कवचंचास्य वत्स
क ८ पूजास्य नित्यालोकेवकलेकल्यस्य संततं स्व
स्यापिजन्मनः पूर्वं खनयस्य सिद्धिर्विरे ९ यस्यामदव
तारेषु जन्मविग्रहद्वारकं तथा गणेश्वरस्यास्य ज
न्मशैलस्ततोदरे १० यद्भवामुनयः सर्वे जीवन्मुक्ता
स्वभारते निःशंकाश्च महाः सर्वेशत्रुपलविमर्दकाः
११ कवचं विस्मृतं अस्य नूनं यातिभं भिया नापुर्वयो
नाश्च भवप्रसादेन पराजयः १२ दशलक्षजपेनैव
सिद्धं च कवचं भवेत् योभवेत्सिद्धकवचो मंत्रेजेत
मपि तमः १३ असिद्धकवचो मंत्रेन रोजेतेन वलमः
स सिद्धकवचो वाग्मी चिरजीवी महीतले १४ सर्वत्र
विजयी पूज्यो भवेद्रुद्रसमावृतः मालामंत्रमिमं पुण्यं
कवचं वेदमेव च १५ विस्मृतो सर्वपापानि प्रणश्यं
ति न संशयः भूतप्रेतपिशाचाश्च कूष्मांडब्रह्मराक्ष
सः १६ डाकिनी योगिन्यश्चैव वेतालादयएव च बाल
ग्रहा ग्रहाश्चैव ते उपालादयस्तथा १७ तेषां दर्शनमात्रे

णपलायंते च भीरवः आधयो व्याधयो मोहाः शोका
श्चैव भयावहाः १८ न यांति संनिधिं तेषां गरुडस्येव
चोरगाः ऋजवे गुरुभक्ताय स्वशिष्याय प्रकाशयेत्
१९ खलाय परशिष्याय दत्वा मृत्युमवाप्नुयात् संसारमो
हनस्यास्य कवचस्य प्रजापतिः २० ऋषिश्छंदश्च बृहती
देवो लंबोदरः स्वयं धर्मार्थकाममोक्षेषु विनियोगः प्र
कीर्तितः २१ सर्वेषां कवचानां च सारभूतमिदं मुने ॐ
गां गं श्रीं गणेशाय स्वाहा मे पातु मस्तकं २२ द्वात्रिंश
दक्षरो मंत्रो ललाटं मे सदावतु ऐं ह्रीं क्लीं श्रीं गमिति
च संततं पातु लोचने २३ तालुकं पातु विघ्नेशः संततं
धरणीतले ॐ ह्रीं श्रीं क्लीं इति च संततं पातु नासिकां
२४ ॐ गौं गं शूर्पकर्णाय पातु चोष्ठाधरं मम दंतानि
तालुकं जिह्वां पातु मे षोडशाक्षरः २५ ॐ श्रीं लं पातु
छाक्लें च गं २६ कर्णौ पातु सदा पातु सर्वांगं विघ्नविघ्न
कृत् प्राच्यां लंबोदरः पातु आग्नेय्यां विघ्ननायकः २७ द
क्षिणे पातु विघ्नेशो नैऋत्यां तु गजाननः पश्चिमे पार्व
तीपुत्रो वायव्यां शंकरात्मजः २८ कृष्णस्यांशश्चोत्तरे च
परिपूर्णतमस्य च ईशान्यामेकदंतश्च हेरंबः पातु
चोर्ध्वतः ३० गणाधिपोप्यधः पातु सर्वपूज्यश्च सर्वतः
स्वप्ने जागरणे चैव पातु मां योगिनां गुरुः ३१ इति ते क

ब्र॰
वै॰ ग॰
११

33

स्थितं वत्स सर्वं मे चैव न विग्रहं संसारमोहनं नामक
वचं परमाद्भुतं २२ श्रीकृष्णेन पुरा दत्तं गोलोके रा
समण्डले वृन्दावने विनीताय मह्यं दिनकरात्मज २३
मया तुभ्यं प्रदत्तं च यस्मै कस्मै न दास्यसि परं वरं सर्व
पूज्यं सर्वसंकटतारणं २४ गुरुमभ्यर्च्य विधिव
त्कवचं धारयेत्तु यः कण्ठे वा दक्षिणे बाहौ सोपि वि
ष्णुर्न संशयः २५ अश्वमेधसहस्राणि वाजपेयशता
नि च ग्रहीत्वा कवचस्यास्य कलां नार्हन्ति षोडशीं
२६ इदं कवचमज्ञात्वा यो जपेच्छंकरात्मजं शतलक्ष
प्रजप्तोपि न मन्त्रः सिद्धिदायकः २७ इति श्रीसंसारमो
हनं कवचं समाप्तम् दत्वेदं सूर्यपुत्राय विरराम महे
श्वरः परमानन्दसंयुक्तो देवो बभूव समीपतः २८ इ
ति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे नारायणनारदसंवा
दे गणपतिखण्डे गणेशपूजास्तवनकवचकथने
चतुर्दशोऽध्यायः १४ श्रीनारायण उवाच देवा विस्मस
भायां ते सर्वे प्रहृष्टमानसः गन्धर्वा मुनयः शैलाः प्रप्रं
तः सममहोत्सवे १ एतस्मिन्नन्तरे दुर्गा स्मेराननसरोरुहा
उवाच विष्णुं शान्तो देवेशं देवसंसदि २ पार्वत्युवाच वै
याता सर्वं जगतां नाथ नाहं जगद्गुरुः कथं मत्स्वामिनो
वीर्यं ममेर्घर्त्तिं तत्प्रभो रतिभंगः कृतो देवैर्भूतलं प्राप्य
नेत्स्या

भूमौ निपतितं केन देवेनैतद्धि निह्नुतं ४ सर्वे देवा
स्त्वस्मरं तत्तदं त्वेषणमाचर अपराधकः कथं पु
रुः तिष्ठति विराजति ५ पार्वतीवचनं श्रुत्वा श
म्भुस्स जगदीश्वरः उवाच देववर्गेभ्यस्तु निर्वीर्यो व
तिष्ठति ६ श्रीविष्णुरुवाच देवाः शृणुत मद्वाक्यं
पार्वतीवचनं श्रुत्वा शिवस्यामोघवीर्यं यत्तस्मात्केन
गृह्यते ७ सभामानयत क्षिप्रं नैवैतदंडमर्हेण स
कोराजा न शास्तायः प्रजा राज्यस्य पालकः विष्णोर्व
चनं श्रुत्वा सम्मवेत्य परस्परं ऊचुः सर्वे क्रमेणैव ना
यंतः पुरतो हरेः ८ ब्रह्मोवाच तद्वीर्यं निह्नुतं येन त्रि
लोके च भारत सर्ववितो भवत्वत्र गुणेषोस्तु गुणक
र्मणि ९ महादेव उवाच स्ववीर्यं निह्नुतं येन त्रिभु
भूमौ च भारते सर्ववितो भवत्वत्र सेवने पूजने तव
१० यम उवाच सर्ववितो भवत्वत्र शरणागतरक्षणे
एकादशीव्रतेनैवं तद्वीर्यं येन निह्नुतं ११ इंद्र उवाच
तद्वीर्यं निह्नुतं येन पापिना पापमोचने भवत्वत्र
यशो लुप्तं तस्य पुण्यकर्मसु संततं १२ वरुण उवाच भ
वत्वत्र कलौ जन्म संन्यासी भारते भवे शूद्रायां जन्म
पत्न्यां च गर्भे तेन येन निह्नुतं १३ कुबेर उवाच स्याप
हारी स भवतु विद्या सर्वस्वमित्रहा सगोत्रघ्नश्च नरो

ब्र॰
वै॰ ग॰
३४

34

मास्यतद्वीर्य्यं येन गृहीतं १५ ईशान उवाच परद्रव्याप
हारी च स भवत्त्वत्र भारते नरघाती गुरुद्रोही तद्वी
र्य्यं येन गृहीतं १६ रुद्रा ऊचुः ते मिथ्यावादिनः सन्त
भारते पारदारिकाः गुरुनिंदारताः शश्वत्तद्वीर्य्यं यैश्च
गृहीतं १७ कामदेव उवाच हन्ता प्रतिज्ञां यो मर्त्यो न सं
पादयति भ्रमात् भाजनं तस्य पापस्य स भवेद्येन गृ
हीतं १८ मातुः पितुर्गुरोश्चैव स्त्रीपुत्राणां च पोषणे
भवेतां वेतिमितौ तौ च भार्य्या वीर्य्यं च गृहीतं १९ सर्वे देवा
ऊचुः मिथ्यासाक्षिप्रदाता सो भवेत्तत्र च भारते अपुत्रि
णो दरिद्रश्च ये च वीर्य्यं विनिह्नुते २० देवपत्न्य ऊचुः
ता निंदन्ति स्वभर्त्तारं गच्छन्ति च परं नरं सन्तत्वेषु विरो
नाम्न्या याभिर्वीर्य्यं च निह्नुते २१ देवानां वचनं श्रुत्वा देवी
नां च हरिः स्वयं कर्म्मणां साक्षिणो धर्म्मं सूर्य्यं चंद्रं हुता
शनं २२ पवनं पृथिवीं तोयं संध्ये रात्रिदिने मुने उवा
च जगतां कर्त्ता पाता शास्ता जगत्त्रये २३ विश्वरुवाच
देवैर्न निह्नुतं वीर्य्यं न देवैकेन निह्नुतं तदंशो वै भग
वतो महेशस्य जगद्गुरोः २४ पूर्व्वं च साक्षिणो विश्वे स
नातनं सर्वकर्म्मणां युष्माभिर्निह्नुतं किं वा किमतो व
क्तुमर्हथ २५ ईश्वरस्य वचः श्रुत्वा सभायां कंपिताश्च
ते परस्परं समालोच्य कर्म्मणा ऊचुः पुरो हरेः २६ धर्म्म उ॰

रनेवानिहतोवीर्यंपपातवसुधातले मयाज्ञातम
मोघेतच्छंकरस्यप्रकोपिनः २७ तितिरुवाच वीर्यं
र्वोमशक्ताहेतद्धोत्पत्तिंपृच्छ अतीवदुर्वहंवल
लुर्वलालेतमर्हसि २८ अग्निरुवाच वीर्यवोढुमश
क्तोहंत्यक्तिंपशरकानने उर्वेलस्यजगन्नाथकिंत
पःकिंचपौरुषं ३० वायुरुवाच शरेषुपातितंवीर्यं
मद्योवालोवभूवह अतीवसुंदरोविश्रोस्वर्णरेखा
नदीतटे ३१ सूर्यउवाच रुदंतंवालकंदृष्ट्वागमम
स्तावलेभ्यो प्रेरितःकालचक्रेणनिस्पृहःस्यामद
स्तकाश्रमात ३३ जलउवाच अश्रुरुदंतमानीयस्त
नंदत्वास्तनार्थिने वर्द्धयामासरीशाशास्वतं स्वयं
प्रभुप्रभो ३४ संध्योवाच अधुनाकृत्तिकानां वय
स्नातस्तासांपुत्रकः तन्नामचक्रुस्ताःप्रेमणाका
र्तिकइतिकौतुकात ३५ रात्रिरुवाच नयकुर्वाल
कंतास्वलोवनानामगोचरं प्राणेभ्योपिप्रेमपात्रंय
त्पोष्टातस्यपुत्रकः ३६ दिनउवाच यानियानिवव
स्तूनित्रैलोकेदुर्लभानिच प्रशंसितानिवस्तूनिभो
जयिताप्रारेवने ३७ तेषांतद्वचनंश्रुत्वासंतष्टोमधु
सूदनः तेसर्वेहर्षिमिस्त्रुः सभार्याहृष्टमानसाः
३८ पुत्रस्यवार्तांसंप्राप्यपार्वतीहृष्टमानसा कोटि

ब्र·
वै·ग·
३५

35

रत्नानि विप्रेभ्यो वासांसि विविधानि च १४ ददौ स सर्वा
णि विप्रेभ्यो वासांसि विविधानि च लक्ष्मीः सरस्वती
गौरी गायत्री सर्वयोषितः विष्णुश्च सर्वदेवाश्च ब्रा
ह्मणेभ्यो ददुर्धनं १५ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुरा
णे नारायणनारदसंवादे गणपतिखण्डे कार्तिकप्र
वृत्तिनाम पञ्चदशोऽध्यायः १५ श्रीनारायण उवाच
पुत्रस्य वार्त्तां संप्राप्य पार्वत्या सह शंकरः १ प्रेरितो वि
ष्णुना देवैर्मुनिभिः सर्वतैर्मुने दूतान्संप्रापयामास
महाबलपराक्रमान् २ वीरभद्रं विशालाक्षं शंकुक
र्णं कटंकमातं नंदीश्वरं महाकालं वज्रदंतं भगंद
रं ३ गोधामुखं दधिमुखं ज्वलदग्निशिखोपमं ल
क्षं च क्षेत्रपालानां भूतानां च त्रिलक्षकं ४ वेतालानां
च त्रिलक्षं पुत्राणां च लक्षकं कूष्माण्डानां च त्रिलक्षं
ब्रह्मराक्षसां ५ डाकिनीनां च त्रिलक्षं योगिनीनां त्रिल
क्षकं रुद्राश्च भैरवाश्चैव शिवतुल्यपराक्रमान् ६
अन्यांश्च विकृताकारानसंख्यान् पिता ददौ ते सर्वे शि
वदूताश्च नानाशस्त्रास्त्रपाणयः ७ कृत्तिकानां च भ
वनं वेष्टयामासुरुज्ज्वलं दृष्ट्वा ताः कृत्तिकाः सर्वा भय
विह्वलमानसाः ८ कार्त्तिकं कथयामासुर्ज्वलंतं ब्रह्म
तेजसा कृत्तिका ऊचुः वत्स सैन्यान्यसंख्यानि वेष्ट
यामासुरालयं न जानीमो वयं कस्य कान्यानि च कार्त्तिक

कार्तिक उवाच भयं त्यजत कल्याण्यो भये किं वो मयि
स्थिते ९ दुर्निवार्यो निषिक्तश्च मातरः केन वार्यते एत
स्मिन्नंतरे तत्रैवैत्य प्राप्ते नंदिकेश्वरः ११ ब्रुवतः कार्तिका
स्यापि तिष्ठत्वाव स्थवाच नंदीश्वर उवाच भ्रातः शृणुवि
मृणमे मातरश्च शुभावही १२ प्रेषितस्य हरेणेदस्य स
र्भर्तुः शंकरस्य च कैलासे सर्वे देवाश्च ब्रह्मविष्ण्वादि
वादयः १३ सभायां तेव संतस्थुर्गणेशोत्सवमंगले शै
लेंद्रकन्या ते विश्वं जगतां परिपालके १४ संशोच्य क
थयामास तवान्वेषणकारणं पप्रच्छ देवान्विस्मृत्ता
क्रमेण प्राप्तिहेतवे १५ प्रवृत्तं रदउक्तितब्रह्मपीकं चय
योचित त्वामत्र कृत्तिकास्थानेक थयामास रीश्वरी १६
सर्वे धर्मादयो देवा धर्माधर्मस्य साक्षिणः यावभूव व
रूक्रीडा पार्वतीशिवयोः परा ७ दृष्टस्य च हरेः शंभो
र्भूमौ वीर्यं पपात ह भूमिस्तदति पद्धो वह्निश्च शर
कानने १८ ततस्त्वं कृत्तिकाभिस्तु भिर्गत्वा संप्रति ना
वाभिषेकं विश्वस्य करिष्यति हरेः सह १९ संनिष्यसि
तारकाद्यं सर्वेशास्त्रं लभिष्यसि पुत्रस्त्वं विश्वसंभर्तु
स्तागोप्य मलमाद्यमाः २० नाग्निर्गोप्ये यथा शक्तः श्रुक
हत्तः स्वकोटरे दीप्तिमांस्त्वं च विश्वपुत्र नभवे मानवस्य
च विश्वस्त्वं च जगतां पीतां सोप्याप्नोसि शंभवे २१ य

ब्र.
वै. ग
३९
36

ध्यानकेषां व्याप्यं च तत्सर्वव्यापकं नभः योगीन्द्राणा
त्मसि सन्तं भोगे विषयरिपोषणे २४ गरुडस्य यथा वा
सः स्वदेवं दककोटरे त्वां च देवा न जानन्ति भक्तानुग्र
हविग्रहं २५ गुणानां तेजसां राशिं यथात्मानं च योगि
नः त्वामनिर्वचनीयं च किं वा जानन्ति कामिकाः २६ यथा
परां हरेर्भक्तिं नाभक्ता मूर्खश्च तत्समः आत्मीयं येन जानन्ति
नेतोरुवंस नारदं २७ नाद्रियन्ते यथा भेकाः कहेकवासा
त्रपंकजं कान्तिकं स्वां च आत्मनः सर्वं विजानासि ज्ञाने
त्रैकालिकं च यत् २८ ज्ञानी त्वं का प्रशंसा ते यतो मत्कृज
यास्थितः कर्मणा जन्म येषां वा यासां वा सच्चयोनिषु २९
नास्तवे निहेति यातः प्राप्नुवन्ति हि संततं ये यत्र सन्ति
संतो वा मूढा वा कर्मभोगतः ३० ते पि जेवड्मत्यं ते मो
हिता विष्णुमायया मां च ते जगतां माता विष्णुमायास
नातनी ३१ सर्वाद्या सर्वरूपा च सर्वदा सर्वमंगला शै
लेन्द्रपत्न्या गर्भे च सा लब्धा जन्म भारते ३२ दारुणं च त
पस्तप्त्वा सम्प्राप्य शंकरं पतिं ब्रह्मादितृणपर्यन्तं स
र्वं मिथ्यैव कृत्रिमं ३३ सर्वे कर्मोद्भवाः काले विली
नास्तत्र केवले कल्पे कल्पे जगन्माता [illegible] ति
जन्मनि ३४ म जन्मत्व मया च श्रीनिपस्वरूपि विधावहं
प्रकृतेरुद्भवाः सर्वा जगत् [illegible] षितः ३५ कास्त्रि

देशाः कलाः काश्चित्कलांशांशेन कास्वन कृत्तिकाज्ञान
वत्सस्त्वयोगिन्यः प्रकृतेः कलाः १६ त्वत्तेनाभिर्वर्द्धितोहञ्च
पद्मारेणसंतते आसामहं पोष्यपुत्रो मदबाः पोषणादिमाः
१७ तस्याश्च प्रकृतेः पुत्रोयतस्तत्पतिवीर्यजः नगर्भजोहं
शैलेन्द्रकन्यायां नंदिकेश्वर १८ सा च मे धर्मतो माता प
थेमाः सर्वसंमताः स्तनदात्री गर्भदात्री भक्तदात्री गुरु
प्रिया १९ अभीष्टदेवपत्नी च पितुः पत्नी च कन्यका स
गर्भकन्या भगिनी पुत्रपत्नी प्रियाप्रसूः ४० मातुर्माता
पितुर्माता सोदरस्य प्रिया तथा मातुः पितुश्च भगिनी मा
तुलानी तथैव च ४१ जनानां वेदविहिता मातरः षोडश
स्मृताः इमाश्च सर्वसिद्धिज्ञाः परमैश्वर्यसंयुताः ४२ नत्व
ह्मब्रह्मणः कन्यास्त्रिषु लोकेषु पूजिताः विष्णुनाप्रेषित
स्त्वं च शंभोः पुत्रस्समो महान् ४३ गच्छ यामि त्वया सार्द्धं द्र
ष्टुमिदेवताकुले ४४ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे
नारायणनारदसंवादे गणपतिखण्डे नंदिकार्तिकसं
वादे षोडशोध्यायः १६ श्रीनारायण उवाच इत्येवमुक्त्वा
ते शीघ्रं संबोध्य कृत्तिकागणं उवाच नीतियुक्तं च वच
नं शंकरात्मजः १ कार्तिक उवाच यास्यामि शंकरस्थानं
द्रष्टुमिदेवताकुलं मातरं वै सुवर्गांश्च विदायं देहि
मातरः २ दैवाधीनं जगत्सर्वं जन्मकर्मशुभाशुभं सं

ब्र· वै·ग· ३७

37

योगस्य वियोगस्य न वै देवात्परं बलं ३ कृष्णायत्तं च तद्दै
वं सद्दैवात्परस्ततः भजेत्तं सततं संतः परमात्मानमी
श्वरं ४ दैवं वर्द्धयितुं शक्तः लघ्यकर्तुं स्वलीलया न दै
वं ह्यस्तु तद्भक्तस्याविनाशी च निर्णयः ५ तस्माद्भजग
तगोविंदं मोहं त्यज तद्दुःखदं सुखदं मोक्षदं सारं जन्म
मृत्युजरापहं ६ परमानंदजनकं मोहजालनिकृंत
नं शश्वद्भजंति यं सर्वे ब्रह्मविष्णुशिवादयः ७ कोऽहं
भवान्वा युष्माकं काः का यूयं मम को विकाः तत्कर्म सो
नसा सर्वं पुंजीभूतं च फेनवत् ८ संश्लेषं विपरीतं वा न
न्सर्वमीश्वरेच्छया ब्रह्मांडमीश्वराधीनं न स्वतंत्रं विबु
धाः ९ जलबुद्बुदवत्सर्वमनित्यं च जगत्त्रयं माया
मनित्यं कुर्वंति माययामूढचेतसः १० संतलन्नवनलि
प्यंति वायुवत्कस्यचेतसः तस्मान्मोहं परित्यज्य विदा
यं देहिमानरः ११ इत्येवमुक्त्वा नत्वा ताः साईं शोकर
पार्ष्टदैः यात्रां चकार भगवान्सहसा श्रीहरिं स्मरन्
१२ एतस्मिन्नंतरे तत्र ददर्श रथमुत्तमं विश्वकर्मवि
निर्मितं हारकेणपरिच्छदं १३ सहस्रसाररविनेमा
णिक्येन विराजितं पारिजातप्रसूतानां मालाजालैः
सुशोभितं १४ मणीनां दर्पणैः श्वेतचामरैरपिशो
भितं क्रीडार्थैर्मंदिरैरम्यैश्चित्रितैश्चित्रितोवरं १५

शातवक्रंसविस्तीर्णमनोवाहिमनोहरं प्रस्थापिते
वपार्वत्यावेष्टितेपार्षदैर्वरैः १६ नमाहृष्टेतयानेचह्ल
दयेनविहृयता सहसावेदनांप्राप्यसुमेकेसःस्वबा
न्धवाः ७ नष्टबुःखपुरःस्कंदस्तेभितास्प्रतिशोकतः उ
न्मत्ताइतरैत्रैववक्रमारिभिरेभिया १८ कृत्तिकाउवाच
किंकर्मःकृवयास्मामोवयंवत्सवदाश्रयाः विहायास्मा
न्कयासितेनायंयथमेस्तवाधुना स्नेहेनवर्डितोस्माभिः
पुत्रोस्माकंस्वपमेतः २० नायंयर्मोमातस्त्वर्गेनुपपुत्रकः
सतत्यजेत् इत्युक्ताकृत्तिकाःसर्वाःकृत्वावत्सस्तिकांति
के २१ पुनर्मूर्छामवापुस्ताःस्ततविच्छेददारुणात् कुमा
रोवोयपितानाश्रप्यात्मवचनेनवै २२ नाभिश्रपार्षदैः
साईमाकरोहरथंसुने हृणेकंभेहिजेवेषणाप्रकृपा
न्वचदर्पणं २३ दध्याजमपुलाजैवपुष्पंस्वौततंसिते
वृषंगजेंद्रंतुरंगंज्वलदग्निसुवर्णकं २४ हूर्णानिप
रिपक्वानिफलानिविविधानिच पतिपुत्रवतींनारीं
प्रदीपंमणिमुत्तमं २५ मुक्ताप्रसूनमालांचसद्योमा
संचचंदनं ददर्शैतानिवस्तूनिमंगलानिपुरोगुने
२६ सृगालंनकुलंवालंशवंचामेधुभावहम् गजेंद्रं
संमयूरंचखंजनंचशुकंपिकं २७ पारावतंशावविवि
लंचक्रवाकंचमंगले कुसुमसारंचसरभिंचमरीश्वित

चामरं २८ येनुंवत्सप्रयुक्तोवपत्ताकोटलिणेशुभा
नानाप्रकारवाद्यंवशुश्राव मंगलध्वनिं २९ हरिश
ह्वस्संगीतंवेदाशीर्विध्वनिंतथा दृष्ट्वाश्रुत्वामंगले
सजगामनारतमंदिरं ३० कुमारःप्राप्यकैलासंव्यग्रो
यातयमलके तत्वेतस्यैकृत्तिकाभिःशिवस्यपार्ष
दैःसह ३१ पार्वतीमंगलेकृत्वाराजमार्गमनोहरे
पद्मरागेंद्रनीलैःसंस्कृतेपरितःपुरे ३२ रंभास्त
वसमूहैश्चयदृस्त्रैश्चवेष्टनैः श्रीविंड्यपल्लवैर्युक्ते
पूर्णकुंभैःसुशोभिते ३३ पूर्णराजफलैर्व्याप्तैःसिक्तैश्च
दनवारिभिः रत्नप्रदीपासंख्यैश्चमणिराजेविराजि
ते ३४ नटनर्तकवेश्यानामुत्सवैःसंकुलेसदा वं
दिभिर्विप्रवर्गैश्चदूर्वापुष्पाक्षरैर्युते ३५ पतिव्रतव
तीभिश्चसाध्वीभिश्चसमन्विते लक्ष्मीसरस्वतीगंगासा
वित्रीतुलसीरतिः ३६ अरुंधतीअहल्याचदितिर्नारी
मनोरमा अदितिःशतरूपाचशचीसंध्याचरोहिणी ३७
अनुसूयाचस्वाहाचसंज्ञावरुणकामिनी आकृतिश्च
प्रसूतिश्चदेवहूतिश्चमेनका ३८ तामेकपाटलामेक
कर्णीमैनाककामिनी वसुंधरांचमनसाप्रपुःकृत्वा
समाययौ ३९ रंभातिलोत्तमामेनाघृताचीरोहिणी
शुभा उर्वशीरत्नमालाचसुशीलाललितताकला ४०

मनोयायिरथंसूर्यः सन्नाहंचमहाभयं ११ यमदंडं
यमश्चैवमहाशक्तिंहुताशनः नानाशस्त्राण्युपाश
यसर्वेदेवाददुर्मुदा १२ कामएनसैकामदेवोददौ
तस्मैमुदान्वितः क्षीरोदोमूल्यरत्नानिविशिष्टंरत्न
नूपुरं १३ हिमालयोमहसंववाहनार्थंचकुक्कटं ल
क्ष्मीश्चपरमैश्वर्यंभारतीहारमुत्तमं १४ सावित्रीसि
द्धविद्यांचसर्वांल्लोयोनंकेदहुः पार्वतीसस्मिता
प्यूहापरमानंदमानसा १५ महाविद्यासगीलाव
सन्नमेधांदयास्मृतिं बुद्धिंचनिर्मलांकीर्तिंपुष्टिं
क्षितिंक्षमांधृतिं १६ सदस्याचहरेर्भक्तिंहरिदासांददौ
मुदा प्रजापतिर्ददौसेनांरत्नभूषणभूषितां १७
सुविनीतांसगुणांलांचसुंदरींसुमनोहरां ददौतस्मै
विवाहेनवेदमंत्रेणनारद १८ तांवदंतिमहाप
ष्टीपंडिताःशिशुपालिकां प्रभिक्षिष्ठकुमारंचसु
वैदेवायपुरोदृहं १९ मुनयश्चैवगंधर्वाःप्रणम्य
जगदीश्वराः नारायणेनब्रह्मणाधर्मेणशिवश
करः २० प्रणनामहरिंतांतेधर्मंमालिंग्यनारदश्च
सायपोवशेलेड्डःसगणःशंकरान्वितः २१ येयेत
त्रगताःसर्वेयपुरानंदपूर्वकं परमानंदसंयुक्ता
देव्यासहमहेश्वरः २२ कालांतरेचनान्सर्वांस्तन

ब्र॰
वै॰ ग॰
३९

39

निविष्टेभ्यः पार्वत्या सह शंकरः ५३ इति श्रीब्रह्मवैव
र्त्ते महापुराणे नारायणनारदसंवादे गणपतिखंडे
कार्तिकाभिषेकनाम सप्तदशोध्यायः १७ श्रीनाराय
ण उवाच अथ विष्णुर्नमस्कृत्य हृष्टः कृत्वा शुभक्षणे
रत्नसिंहासने रम्ये वासयामास कार्तिके १ नानावि
धानि वाद्यानि कांस्यतालादिकानि च नानाविधानि यं
त्राणि वादयामास कौतुकात् २ वेदमंत्राभिषिक्तैश्च स
र्वतीर्थोदपूर्णकैः सद्रत्नकुंभशतकैः स्नापयामास
तं मुदा ३ अमूल्यरत्नरचितकिरीटमुकुटांगदं अमूल्य
रत्नरचितभूषणानि बहूनि च ४ वह्निशुद्धांशुके दिव्ये
क्षीरोदार्णवसंभवे कौस्तुभं वनमालां च तस्मै चक्री द
दौ मुदा ब्रह्मा ददौ यज्ञसूत्रं वेदांश्च वेदमातरं संध्यामं
त्रं कृष्णमंत्रं स्तोत्रं च कवचं हरेः कमंडलुं च ब्रह्मास्त्रं द्विषो
वैरिमर्दिनीं धर्मो धर्ममतिं दिव्यां सर्वजीवदयां ददौ
परं सुजययज्ञानं सर्वब्रह्माविद्यामन शास्त्रस्तवशुद्धं
तमज्ञानं च सुमनोहरं ६ योगतत्वं सिद्धतत्वं ब्रह्म
ज्ञानं सुदुर्लभं शूलं पिनाकं परशुं शक्तिं पा
शुपतं धनुः ९ संहारास्त्रविनिक्षेपं यत्नं संहार
ददौ शिवः श्वेतच्छत्रं रत्नमालां ददौ तस्मै जलेश्वरः
१० गजेंद्रं च महेंद्रश्च सुधाकुंभं सुधानिधिः

कारं मरालस्य चक्रुर्विललम्बभ्रंशं अंधीभूते जग
त्सर्वे बभूव तमसावृते ९ निष्प्रभं तनयं दृष्ट्वा श
शाप कश्यपः शिवं तपस्वी ब्रह्मणः पौत्रः प्रज्वल
ज्वलतेजसा १० मम त्वस्य यथा बलः छिन्नं शूलेन ते
न च तथास्य शिरः छिन्नमेवं भूतं भविष्यति शिव
स्त्वविगतक्रोधः क्षणेनैवाशुतोषकः ब्रह्मज्ञानेन तं
सूर्यं जीवयामास तत्क्षणं ११ ब्रह्मविष्णुमहेशानाम
शास्त्रिगुणात्मकः सूर्यस्त्वचेतनां प्राप्य सजनस्योपि
तः पुरः १३ न नाम पितरं भक्त्या भजामि कृत्स्नमीश्वरं
सर्वं तद्दुर्मतिः सेवनश्वरं वेश्वरं विना १४ विहाय मंग
लं सत्यं विद्धा त्वच्छेदमंगले दैवं सृष्टेरितो ब्रह्मा समा
गत्य ससंभ्रमः १५ बोधयित्वा रविं तत्र प्रयोजनं विष
ये विभुं शिवस्माशिषं कृत्वा ब्रह्मा च स्वालयं मुदा
जगाम कश्यपश्चैव स्वराट् सुरभिरेव च प्रथमालोस्
माली च व्याधिग्रस्तौ बभूवतुः १६ विद्योगलितसर्वांगो
भक्तिहीनो हतप्रभो नातुवाच स्वयं ब्रह्मा पुत्रं वा च भजतं
रविं १८ सूर्यकोपेन गलितौ युवामेवं हतप्रभौ सू
र्यस्य कवचस्तोत्रं सर्वं पूजाविधिं विधिः १९ जगाम क
श्यपित्वा तौ ब्रह्मलोकं सनातनः ततस्तौ पुष्करं गत्वा
क्षिमेवा तेरविं मुने २० स्नात्वा त्रिकालं भक्त्या च जपेतौ

ब्र॰
वै॰ ग॰
४॰
५०

गनीयशंकरः पुष्टिंददौ विवाहेन गणेशाय महा
त्मने २३ साच ताभ्यां गणेशः सार्द्धं पार्वती हृष्टमान
सा सिषेवे स्वामिनः पादद्वयं सा सर्वकामदं २४ इत्येवं
कथितं सर्वं कुमारस्याभिषेचनं विवाहं पूजनं तस्य
किं भूयः श्रोतुमिच्छसि २५ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापु
राणे नारायणनारदसंवादे गणपतिखंडे कुमाराभि
षेको नाम अष्टादशोऽध्यायः १८ श्रीनारद उवाच नारा
यण महाभाग वेदवेदांतकारण पृच्छामि त्वामहं किं
चित्संदेहमीश्वर १ सुतस्य त्रिदशेशस्य शंकरस्य
महात्मनः विघ्ननिघ्नस्य यच्छिन्नमीश्वरस्य कथं प्रभो
२ परिपूर्णतमः श्रीमान् परमात्मा परात्परः गोलोक
नाथः स्वांशेन पार्वत्यास्तनयः स्वयं ३ अहो भगवतस्त
स्य मस्तकच्छेदने विभो ग्रहदृष्टा ग्रहेशस्य तन्मे त्वं
वक्तुमर्हसि ४ नारायण उवाच सावधानं शृणु ब्रह्म
न् इतिहासं पुरातनं विघ्नेशस्य विघ्नमिदं बभूव ये
न नारद ५ एकदा शंकरः सूर्यं जघान पाणिना क्रुधा
मालिसुमालिहंतारं शूलेन भक्तवत्सलः ६ श्रीसूर्यो
व्यर्थशूलेन रक्षितस्तेन तेजसा जहार चेतनां सद्यो रथा
च्चनिपपात ह ७ ददर्श कश्यपः पुत्रं मृतमुत्तारलोच
नं कृत्वा वक्षसि तं शोकाद्विललाप भृशं मुहुः ८ हाहा

कदेवमाला सुरसा वनमाला वसुंदरी एताश्चान्या
श्च बह्व्यश्च विप्रेन्द्र अप्सरसां गणाः ४१ संगीतनृत्यनिप
णाः सस्मितावेशसंयुताः करतालकराः सर्वा जगु
रानंदपूर्वकं ४२ देवाश्च मुनयः शैला गंधर्वाः किंन
रास्तथा सर्वे ययुः प्रमुदिताः कुमारस्यानुवर्तने ४३
नानाप्रकारवाद्यैश्च नृत्यद्भिश्च पार्षदैः सह भैरवैः क्षेत्र
पालैश्च ययौ सार्द्धं महेश्वरः ४४ अथ शक्तिधरो हृष्टो
दृष्ट्वा रम्यां वेदीं तदा अवरुह्य रथात्तूर्णं शिरसा प्रण
नाम ह ४५ तं पश्चात्प्रमुखो देवीगणश्च मुनिकामि
नी पार्वतीप्रमुखो देव्यो देवाश्च शंकरस्तथा ४६ शैला
श्च मुनयः सर्वे ददुस्तस्मै सदाशिषं कुमारः सगणैः
सार्द्धं आगत्य च शिवालयं ४७ ददर्श तं सभामध्ये वि
स्तीर्णे दशायते रत्नसिंहासनस्थं वररत्नभूषणभू
षितं ४८ धर्मब्रह्मेन्द्रचंद्रार्कवह्निवाय्वादिभिर्युतं इष
द्धास्यप्रसन्नास्यं भक्तानुग्रहविग्रहं ४९ स्तुतं मुनीन्द्रै
र्देवेन्द्रैः सेवितं श्वेतचामरैः तं दृष्ट्वा जगतां नाथं भ
क्तिनम्रात्मकंधरः ५० पुलकांकितसर्वांगः शिरसा
प्रणनाम ह विधिवत्परमं चैव देवांश्च मुनींश्च सदावि
तान् ५१ प्रणनाम च प्रत्येकं प्राप्य तेषां सुभाशिषं स
र्वान्संभाष्य प्रत्येकमुवास कनकासने ददौ यानासि

ब्र.
वै. ग.
५८

40
41

मंत्रमुत्तमं ततः सूर्याद्धरं प्राप्य निजरूपो बभूव ह
२१ इत्येवं कथितं सर्वं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि २२ इति
श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे नारायणनारदसंवादे ग
णपतिखंडे विघ्नेराविघ्नप्रश्नो नाम एकोनविंशोध्या
यः १९ नारद उवाच किं स्तोत्रं कवचं ब्रह्मन्ब्रह्मणा वद
मे मुने दानवाभ्यां पुरा दत्तं सूर्यस्य परमात्मनः १ किं वा
पूजाविधानं वा कं मंत्रं व्याधिनाशनं सर्वं त्वस्य महाभा
ग तन्मे त्वं वक्तुमर्हसि २ सूत उवाच नारदस्य वचः श्रुत्वा
भगवान्करुणानिधिः स्तोत्रं च कवचं मंत्रमुवाच पूजनक्र
मं ३ नारायण उवाच शृणु नारद वक्ष्यामि श्रीसूर्यपूजन
क्रमं स्तोत्रं च कवचं सर्वपापव्याधिविमोचनं ४ मालिसु
मालिनौ दैत्यौ व्याधिग्रस्तौ बभूवतुः विधिं समारब्धस्तौत
शिवं मंत्रप्रदायकं ५ ब्रह्मा गत्वा च वैकुंठं पप्रच्छ कमला
पतिं शिवं तत्रैव गच्छंतं वसंतं हरिसन्निधौ ६ ब्रह्मोवा
च मालिसुमालिनौ दैत्यौ व्याधिग्रस्तौ बभूवतुः क
मुपायं वद ब्रह्मन्नेतयोर्व्याधिविनाशने ७ विष्णुरु
वाच कृत्वा सूर्यस्य सेवां च पुष्करे सर्णवत्सरम्
व्याधिहं तमिदं शस्यते च मुक्तौ भविष्यतः ८
शंकर उवाच सूर्यस्य कवचं स्तोत्रं मंत्रं कल्पतरुं
परं देहि ताभ्यां जगत्कांत व्याधिहंतुर्महात्मनः ९

गार्वीसंपत्सदानोरोगः सर्वदानाहरिस्वयं व्याधिहंतादि
नकरोयस्यचो विषयोविभुः ९ नयोदत्तमतिग्राण्यय
यौदैत्यारहे विधिः प्रणम्यतौ वतेदृष्ट्वातसैमददवरा
मनं १० तावुवाच सर्वं ब्रह्मा गलितौ वदयाति विधिः स
आवाहारदहीतौ च पूर्वपर्णयाति संवृतौ ११ ब्रह्मोवाच
गृहीत्वा कवचं स्तोत्रं मंत्रं पूजाविधिक्रमं गत्वा हि ब्रह्म
रेवतैसौ यजत्मः प्रणतौ रवि १२ ताबूचतुः भजावः केन
विधिना कथं पूजाविधिः प्रभोः को मंत्रः सूर्यपूजादौ
तत्सर्वं वक्तुमर्हसि १३ ब्रह्मोवाच संपूज्य वक्ष्यमाणेन
मंत्रेणानेन भास्करं भक्त्या युवां पूजयित्वा निकुंजौ च भ
विष्यथः १४ ॐ ह्रीं नमो भगवते सूर्याय परमात्मने
स्वाहेत्यनेन मंत्रेण सावधानौ दिवाकरं १५ संपूज्य भ
क्त्या दत्वा च चोपचाराणि षोडश एवं संवत्सरं याव
युवां सुखौ भविष्यथः १६ अपूर्वं कवचं तस्य युवाभ्यां
प्रदास्यहं यद्गुरुणा पूर्वं शत्राय प्रीतिपूर्वकं
तत्स्मृत्वं भगायाश्च शापेन गौतमस्य च अहल्याग
मनेनैव पापयुक्ताय संकटे बृहस्पतिरुवाच इदं
शृणु प्रवक्ष्यामि कवचं परमाद्भुतं यद्धृत्वा मुनयः पू
ज्या जीवन्मुक्ताश्च भारते १७ कवचं विभ्रतो व्यापिने
याति सेनि निर्भिया यस्या दृष्ट्वैव नैवं पलायंते अ

ब्र॰
लि॰ वै॰
ग॰
४२

42

जेगमाः २॰ शुद्धाय गुरुभक्ताय स्वशिष्याय प्रकाशये
त् खलाय परशिष्याय दत्वा मृत्युमवाप्नुयात् २१ जगद्वि
लक्षणस्यास्य कवचस्य प्रजापतिः ऋषिश्छन्दश्च गायत्री
देवो दिनकरः स्वयं २२ व्याधिप्रणाशसौन्दर्ये विनियोगः
प्रकीर्तितः सद्यः पुण्यकरं सारं सर्वपापप्रणाशने २३
ॐ क्लीं ह्रीं श्रीं श्रीं सूर्याय स्वाहा मे पातु मस्तकं अष्टादशा
क्षरो मंत्रः कपालं मे सदावतु २४ ॐ ह्रीं क्लीं श्रीं श्रीं सू
र्याय स्वाहा मे वक्त्रनासिकां चक्षुर्मे पातु सूर्यश्च तारका
श्च विकर्तनः २५ भास्करश्चाधरं पातु दन्तान् दिनकरः स
दा उर्गंडः पातु गंडं मे मार्तंडः कर्णमेव च २६ मिहिर
श्च सदा स्कंधं सर्वदेवनमस्कृतः करौ पातु सदा ब्रध्नः
पादौ पातु प्रभाकरः कंकालं मे सदा पातु पातु जंघे च पू
षणः वक्षः पातु रविः शश्वन्नाभिं सूर्यः स्वयं सदा दिवा
करो मे सर्वांगं पातु सततमीश्वरः २८ इति ते कथितं
वत्स कवचं च मनोहरं २९ जगद्विलक्षणं नाम त्रिजग
त्सु सुदुर्लभं पुरा दत्त्वं मनवे पुलस्त्यः पुष्करे सदा ३॰
मया दत्तं च वत्स भ्यं च यस्मै कस्मै न दास्यसि व्याधितो मु
च्यते रोगी कवचस्य प्रसादतः ३१ पवनरोगमुक्तश्च भ
विष्यति न संशयः लक्षवर्षं हविष्येण यत्फलं लभते
नरः ३२ तत्फलं लभते नूनं कवचस्यास्य धारणात्

इदं कवचमज्ञात्वा यो मूढो भास्करं भजेत् सदशल
क्षप्रजप्तोपि न मंत्रः सिद्धिदायकः ३३ इति श्रीब्रह्मवै
वर्त्ते महापुराणे नारायणनारदसंवादे सूर्यकवचं
ब्रह्मोवाच श्रुत्वेदं कवचं वत्सो हृत्वा च स्तवनं रवेः
गुरवो व्याधिविमुक्तो च निश्चिंते च भविष्यथ ३४ स्तवनं
सामवेदोक्तं सूर्यस्य व्याधिमोचनं सर्वपापहरं चैव वा
श्री नैरोग्यकरं परं ३५ ब्रह्मोवाच त्वं ब्रह्मपरमं धाम
ज्योतीरूपं सनातनं त्वामहं स्तोतुमिच्छामि भक्तानुग्र
हकारकं त्रिलोकलोकनाथं च पापराशिप्रमोचनं त
पसां फलदातारं दुःखदं पापिनां सदा ३७ कर्मानुरू
पफलदं कर्मबीजं दयानिधिं कर्मरूपं क्रियारूपम
रूपं कर्मबीजकं ३८ ब्रह्मविष्णुमहेशानां व्यापकं
त्रिगुणात्मकं व्याधिदं व्याधिहंतारं शोकमोहभयाप
हं ३९ सुखदं मुक्तिदं सारं भक्तिदं सर्वकामदं सर्वेश्व
रं सर्वरूपं साक्षिणं सर्वकर्मणां ४० प्रत्यक्षं सर्वलोका
नाम प्रत्यक्षमहेतुकं शश्वदसस्यहरं पश्चाद्दुःसदं सर्व
सिद्धिदं ४१ सिद्धिस्वरूपं सिद्धीशं सिद्धानां परमं गुरुं
स्तवराजमिदं प्रोक्तं गुह्याद्गुह्यतरं परं ४२ त्रिसंध्यं यः
पठेन्नित्यं सर्वव्याधिः प्रमुच्यते आंधं कुष्ठं च दारिद्र्य
रोगं शोकं भयं कलिं ४३ तस्य नश्यति विश्वेश श्रीसूर्य

कृपयाध्रुवं महाकुष्टीचगलितस्सर्वतंहीनोमहाव्र
णी ४५ यस्सप्तरस्तोमहाशूलीनानाव्याधियुतोपिवा
मासंकृत्वाहविष्यान्नेश्रुत्वासमुच्यतेध्रुवं ४५ स्नाने
चसर्वतीर्थानांलभतेनात्रसंशयः पुष्करंगच्छथःशा
येभास्करंयजथःसती ४८ इत्येवमुक्त्वासविधिर्ने
गामस्त्वालयंमुदा तौनिषेव्यदिनेशंतेनीरुजौतौवभू
वतुः ४७ इत्येवंकथितंवत्सकिंभूयःश्रोतुमिच्छसि
सर्वविघ्नहरंसारंविघ्नेशविघ्नकारणं स्तोत्रेणाने
नतेस्तुत्वामुच्यतेनात्रसंशयः ४८ इतिश्रीब्रह्मवैव
र्त्तेमहापुराणेनारायणनारदसंवादेगणपतिखं
डेविघ्नेशनिघ्नकारणकथनंनामविंशोध्यायः २०
नारदउवाच हरेरंशात्समुत्पन्नोहरितुल्योभवान
पि तेजसाविक्रमेणैवरूपतश्चप्रभोमहेसि १ विघ्न
निघ्नपदिघ्नश्रुतंततपरमाद्भुतं तद्विघ्नकारणंचैव
विघ्नकारणवक्तृतः २ श्रुतुनाश्रोतमिच्छामिश्रोत्रस्म
दरंभजने त्रैलोक्यनाथनन्देगतस्यैजनेक
थे ३ छिन्नेछन्नेषुसर्वेषांजेतृनांजेतसंभवविशि
ष्टानीवरूपेषुनानारूपेषुरूपिणी ४ नारायणउवा
च गजास्ययोजनायाश्चकारणंश्रृणुनारद गोप्यंसर्व
पुराणेषुवेदेषुचसुदुर्लभं ५ नारणेसर्वज्ञःखोना

कारणं सर्वसंपदां हारणं विपदानां वरहस्यपाप
मोचने ६ महास्तदस्याश्चरितं सर्वमंगलमंगले
सर्वदं मोक्षदं चैव चतुर्वर्गफलप्रदं ७ शृणुतात
प्रवदरेहमितिहासं पुरातनं रहस्यं पापकल्पापहं
शतातस्तु खो श्रुतं ८ एकदैव महेन्द्रस्य पुष्पभद्रानदी
यत्रैव महासंपन्मदोन्मत्तः कामराजश्रियान्वितः ९
नन्दरतिरहस्याने पुष्पोद्याने मनोहरे अतीव दुर्ग
मे रम्ये सर्वजंतुविवर्जिते १० भ्रमरध्वनिसंयुक्ते पुं
स्कोकिलरुतस्तुते सुगंधिपुष्पसंश्लिष्टवायुना
सुरभीकृते ११ ददर्श रंभां तत्रैव चंद्रलोकात्समंग
ले सुरतश्रमविश्रामकामुकीकामकामुकीं १२
रक्षंतीं मीं स्मितां क्रीडं गच्छंतीं मदनाश्रमे एकाकिनी
मुन्मनस्कां मन्मथोद्धतमानसां १३ सुश्रोणीं सुदतीं
श्यामां विद्याधरमनोहरां हंसमितेवभारांतां गजेंद्र
मंदगामिनीं १४ सस्मितां सुपारहंदंसमकटाक्षं विवि
भ्रमीं विभ्रमीं स्वकटीरम्यां मालतीमाल्यशोभितां १५
वह्निशुद्धांशुकाधानां रत्नभूषणभूषितां कस्तूरी
बिंदुसंयुक्तसिंदूरबिंदुमंडितां १६ नीलोत्पलविनिं
दैककज्जलोज्ज्वललोचनां मणिकुंडलयुग्मेन गंडस्थ
लविराजितां १७ अस्पृष्टे सुकठिनंपत्रराजिविराजि

ब·
वै·ग·
४४

मे स्वर्वेदं रतिमानो चलन युग्मेव विश्रुती २६ सर्वं सोभा ग्य वेशाढ्या सम ग्गं सुरतोत्सका श्राणाधिकाव देवानो स्वच्छा स्वच्छेद गामिनो २४ वरामपार स्तो रम्भामतीव स्थिर यौवना गुणरूपवती शांतो सुनिमान समोहिनी दृष्ट्वा तामति वेशाढ्यां कंदर्प णप्रपीडितः इंद्रोती द्विय वा वल्पा म्नवक्त मुपचक्रमे २१ इंद्र उवाच क्व गच्छसि व रारोहे क्व गता सि मनोहरे मया दृष्टासि सु चिरं प्रश्या मेत वाधुना २२ तवान्वेषणकर्ता हं स्कृ वावा विवमाग तः आस्व त्पय उरक्त स्व का मिसां गणयामि कं २३ सवा सितजलार्थीयः किमिच्छेत्सं कि नेजले पंके नेच्छेदनार्थी यं पंकजार्थी नचोत्पले २४ सधार्थी न सुरा मिच्छेदुग्धा र्थीजलमाविलं सर्वांप्रि यु च्छश्या यीचन वाम तत्समिच्छे ति २५ इंद्रियैरेव प्रियवक्ता वर्द्धमाना स्व भावनैः वरं प्रा र्थीपितारं स्व जीविन स्व स्व वार्थिनः २६ इत्येवमुक्ता भग वानन वक्त्राणजे स्वरात् भक्ति युक्तं स्व पुरतः तस्मात्तेषो स्तनार द २७ श्रुत्वा तद्वचनं रंभा मदनांगार लीलया ज हास नम्र वदना पुलकांचित विग्रहा २८ स्मेरानन कटाक्षेण स्मेनो रु दर्शनेन च कामाश्माकृति कल्पेन जहार तस्य चेतनो २९ मितं सारं सम भ्रं रंस स्निग्धं कोम लं प्रियं प्रकर्षार्थं वनितावाक्यं प्रवक्त मुपचक्रमे ३०

रंभोवाच यास्यामि वांछितं यत्र प्रश्नेन तव किं फलं
नाहं संतोषजननी पूर्णानंदहृष्टचेतसां ११ यथाम
धुकरः लोभात्सर्वपुष्पाणि सर्वं लभेत् स्वादु यत्राति
ष्ठते स तत्राति सोऽश्रुते १२ तथैव लंपटं पुमान्भ्रमं डु
मरवत्सदा न विंदुडो हि क्वापि वा पुष्पवत्समाश्रयेत
१३ स्वपुमानं गवत्स्त्रीणां यथाशाखाश्रयशाखिविश्व
लंपटः काकवल्लोलः फलेभुक्त्वा प्रयाति च १४ स्व
कार्यमुद्दिश्य यावद्धि सस्नावत्स्य योजनात् स्थितिः का
र्यानुरोधेन गण्या काष्ठे ज्वलनाशनः १५ यावत्संगेता
यानि तावद्बहुयोषितेषु च सुखकारं भवतो यानो याति
स्थानांतरे पुनः १६ त्वं देवानां ईश्वरोऽसि कामिनो मा
वं वांछमि पुमांसं रसिकं शश्वद्वांछंति रसिकाः स्व
त्वात् १७ पुंवानं रसिकं शांतं सवेशं सुंदरं प्रियम्
गुणिनं धनिनं स्वच्छं कीर्तिमिच्छंति कामिनी १८ दुः
शीलं रोगिणं वृद्धं रतिशक्तिविहीनकं अदातारम
विज्ञं वै नैव वांछंति योषितः तस्मात्त्वे देव वांछा
मि त्वामेव गुणसागरं तवाज्ञाकारिणी दासी गृ
हाणात्र यथासुखं १९ इत्युक्ता सस्मिता सा वै तपसो
वकवल्लवा कामाग्निदग्धा विगतलज्जा तस्थौ समी
पतः २० ज्ञात्वा भावं स्मरार्ता या स्मरशास्त्रविशारदः

ब्र. वै. ग. ४५

45

गृहीत्वा तां पुष्पतल्पे विजहार तया सह ४३ सहस्रार
हसितोद्यानं गत्वा च सुभगां परां पक्वबिंबाधरोष्ठीं च
तुंगवक्षोजितस्तदा नानाप्रकारशृंगारे विपरीतादि-
केषु ने चकार कामात्तैव शृंगारो मूर्त्तिमानिव ४४
तौ कामार्दितौ चित्तौ तु पाते दिवानिशं शश्वत्तत्र
चित्तौ च कामार्तौ ज्ञानवर्जितौ ४५ स च कृत्वा स्थले क्री-
डां तया सह सहस्रेश्वरः ययौ जलविहारार्थं पुष्पभद्रानदी-
जले ४६ स चकार जलक्रीडां तया सह ललनया सदा जला-
त्स्थले स्थलात्तोये विजहार पुनः पुनः ४७ एतस्मिन्नन्त-
रे तेन वर्त्मना मुनिपुंगवः सशिष्यो याति दुर्वासा वैकुंठा-
ल्लोकालयं ४८ तं च दृष्ट्वा मुनींद्रं स शक्रः प्रसन्नमानसः
ननाम तत्प्रसादं च ददौ तस्मै शुभाशिषं ४९ पारिजात
प्रसूनं च ददौ तेन नारायणेन वै नैवेद्यं ते महेन्द्राय मुनींद्रेण
महात्मना ५० दत्त्वा पुष्पं महाभागस्तमुवाच कृपानि-
धिः दुर्वासा उवाच सर्वविघ्नहरं पुष्पं नारायण निवेदितं
५१ मूर्ध्नि देयं सदा देवेन्द्र भक्त्या तस्मिन् सर्वतः पुरः पूजा च
सर्वेषां देवानामग्रणीर्भवेत् ५२ तच्छाया च महाल-
क्ष्मीर्न जहाति कदापि तं ज्ञानेन तेजसा बुद्ध्या विक्र-
मेण बलेन च ५३ सर्वदेवाधिपः श्रीमान्हरितुल्य-
पराक्रमः भक्त्या मूर्ध्नि न गृह्णाति यो हंकारेण पामरः ५४

नैवेद्यं च हरेरेवं स भ्रष्टश्रीः स्वज्ञातिभिः ५६ पुंश्चली
योगमिच्छंति नापरं चं चलायमाः देवराजे परित्य
ज्य गजराजो महाबली ५७ प्रविवेश महारण्यं तेनैवि
त्तिप्य स्वतेजसा तत्रैव करिणीं प्राप्य मत्तः संबुभु
जे बलात् ५८ सा तद्बभूव वशगा जगाम च सह स्वामि
नी तयोर्बभूवापत्यानि बहूनि तत्र कानने ५५ हरि
णा तन्मस्तकं छित्वा योजितं तेन बालके इत्येवं कथि
तं वत्स किं भूयः श्रोतुमिच्छसि गजास्य योजनाया
श्च कारणं पापवारणं ६० इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महा
पुराणे नारायणनारदसंवादे गणपतिखंडे गजा
स्य योजना हेतु प्रकथनं नाम एकविंशोध्यायः २१
नारद उवाच ते देवा ब्रह्मशापेन निःश्रीकाः केन
वा विभो बभूवुः स च दुर्वासा गोपनीयं सुदुर्लभं
कथं वा प्रापुरेते तां कमलां जगतां कमलां जग
तां प्रसूं किं चकार महेंद्रश्च तद्भवान्वक्तुमर्हसि
२ नारायण उवाच गजेंद्रेण पुरा भ्रष्टेऽरमया च स
मंदधीः भ्रष्टश्रीर्देवराजश्च स जगामामरावतीं
२ तां ददर्श निरानंदां निरानंदां पुरीं मुने देवग्रस्तां
बंधुहीनां वैरिवर्गसमाकुलां ४ सर्वं श्रुत्वा ततस्तु स
जगाम मंदिरं गुरोः तेन देवगणैः सार्द्धं जगाम ब्रह्म

ब्र॰
वै॰ग॰
५९
५६

णः सभां ५ गजाननमतेशक्रः स्तौरैः सार्द्धं भयाकुलैः ब्र
ह्मा च वेदविधिना स्तोत्रेण भक्तिसंयुतः ६ प्रकृतं कथ
यामास स्वाकूतिस्तं प्रजापतिं श्रुत्वा ब्रह्माननस्त्र वक्तुः प्र
वक्तुमुपचक्रमे ब्रह्मोवाच मस्त्रपोऽसि देवेंद्र शापस्त्र
ज श्रियाज्वलन् लक्ष्मा समः शचीभर्त्ता परस्त्रीलोलुपः
सदा ८ पुनर्लज्जाविहीनस्त्वं परस्त्रीरतिलोलुपः यः प
रस्त्रीषु निरतः तस्य श्रीर्वा कुतो यतः स च निंद्यः पापयु
क्तः शापस्त्वं सर्वसभासु च नैवेद्यं श्रीहरेरेव दत्तं दुर्वासमा
च ते ९ गजमूर्ध्नि त्वया न्यस्तं रंभया हृतचेतसा कस्मा
द्रंभा सर्वभोग्या काधुना त्वं श्रिया हृतः ११ पद्मा सत्कार्य
ति मित्रे हि तेन त्वां त्यजति सा वेश्याः सश्रीकमिच्छंति निः
श्रीकेन त्वं च चलाः १२ नैवं नैव प्रार्थयंति परितिष्ठ प्रात
ने यद्भक्तं तद्भवेत्किंचिन्निश्चयं नातिवर्तते १३ भजना
रायणं भक्त्या पद्मायाः प्राप्तिहेतवे इत्युक्त्वा तं जगत्स्र
ष्टा स्तोत्रं च कवचं ददौ १४ नारायणस्य मंत्रं च नाराय
णपरायणः स तैः सार्द्धं च गुरुणा जजाप मंत्रमीप्सितं
१५ गृहीत्वा तेन तत्र ष्टा च समगुरुः पुष्करे हरिं वर्षमेकं
निराहारो भारते पुण्यदे शुभे १६ सिषेव कमलाकां
तं कमलाकामहेतवे आविर्भूय हरिस्तस्मै वांछितं
च वरं ददौ १७ लक्ष्मीस्तोत्रं च कवचं मंत्रमैश्वर्यवर्द्धनं द

त्वाजगाम वैकुंठमिंद्रः क्षीरोदमेव च १८ गृहीत्वा कवचं
लक्ष्म्याश्च पद्ममालयां मुने तदा स्ववैरिणो जित्वा सलला
याम रावती १९ नारद उवाच आविर्भूय हरिर्लक्ष्म्यै किं
स्तोत्रं कवचं ददौ महालक्ष्म्याश्च लक्ष्मीशः तन्मे ब्रूहि तपो
धने २० नारायण उवाच पुष्करे च तपस्त्वा विरराम सुरे
श्वरः आविर्बभूव तत्रैव क्लिष्टं दृष्ट्वा हरिः स्वयम् २ तमुवाच
हृषीकेशो वरं वृणु यथेप्सितं स च वव्रे वरं लक्ष्मीमीशस्त
स्मै ददौ मुदा ३ वरं दत्वा हृषीकेशः स्तवं कवचमुत्तमं हि
तं सत्यं च सारं च परिणाम सुखावहं ४ मधुसूदन उवा
च गृहाण कवचं शक्र सर्वदुःखविनाशनं परमैश्वर्य
जनकं सर्वशत्रुविमर्दनं ५ ब्रह्मणे च पुरा दत्तं संसारे च
जलप्लुते यद्धृत्वा जगतां श्रेष्ठा सर्वैश्वर्ययुता विधिः ६
बभूवुर्मनवः सर्वे सर्वैश्वर्ययुता यतः सर्वैश्वर्यप्रदस्या
स्य कवचस्य ऋषिर्विधिः ७ पंक्तिश्छंदश्च सा देवी स्वयं प
द्मालया सुरा सिद्ध्यैश्वर्य जपेष्वेव विनियोगः प्रकीर्तितः
८ धृत्वा च कवचं लोकः सर्वत्रविजयः स्तवी मस्तकं पा
तु मे पद्मा कंठं पातु हरिप्रिया ९ नासिकां पातु मे ल
क्ष्मीः कमला पातु लोचने केशान् केशवकांता च कपा
लं कमलालया १० जगत्प्रसूर्गंडयुग्मं स्कंधं संपत्प्र
दा सदा ॐ श्रीं कमलवासिन्यै स्वाहा पृष्ठं सदावतु ११

त्रै॰
वै ग॰
४७

47

ॐ श्रीं पद्मालयायै वक्षः पातु सदा मम पातु मे श्राम
कं कालेवाऽङ्गुष्ठं गं वश्री नमः ॐ श्रीं ह्रीं लक्ष्म्यै नमः पा
दौ मे पातु संततं ॐ श्रीं ह्रीं नमः पद्मायै स्वाहा पातु नित
वकं १३ ॐ श्रीं महालक्ष्म्यै स्वाहा सर्वांगं पातु मे सदा ॐ ह्रीं
श्रीं क्लीं महालक्ष्म्यै स्वाहा मां पातु सर्वतः १४ इति ते कथि
तं वत्स सर्वसंपत्करं परं सर्वैश्वर्यप्रदं नाम कवचं परमा
द्भुतं १५ गुरुमभ्यर्च्य विधिवत् कवचं धारयेत्तु यः कण्ठे वा
दक्षिणे वा हौ सर्वत्र विजयी भवेत् १६ महालक्ष्मीर्गृहे
तस्य न जहाति कदाचन तस्य छायेव सततं सा च जन्म
नि जन्मनि १७ इदं कवचमज्ञात्वा भजेल्लक्ष्मीं सुमंदधीः
शतलक्षप्रजप्तोऽपि न मंत्रः सिद्धिदायकः १८ इति श्री
ब्रह्मवैवर्ते लक्ष्मीकवचं नारायण उवाच दत्वा तस्मै
तु कवचं मंत्रं च षोडशाक्षरं संतुष्टश्च जगन्नाथो जग
तां हितकारणं १ ॐ ह्रीं श्रीं क्लीं श्रीं महालक्ष्म्यै
हरिप्रियायै स्वाहा ददौ तस्मै च कृपया इन्द्रमेव म
हामंत्रं ध्यानं च सामवेदोक्तं गोपनीयं सुदुर्लभं २
सिद्धैर्मुनीन्द्रैर्दुष्प्राप्यं ध्रुवं सिद्धिप्रदं शुभम् श्वेतचं
पकवर्णाभां शरच्चंद्रसमप्रभाम् ३ वह्निशु
द्धांशुकाधानां रत्नभूषणभूषिताम् ईषद्धास
प्रसन्नास्यां भक्तानुग्रहकातराम् ४ ४

कस्तूरीविंदुमध्यस्थसिंदूरं च मनोहरं ६ भक्त्यादा
स्यसितस्सैवभूषणं मनोहरं अमूल्यरत्नरचित
कुंडलोज्वलभूषितां विभ्रतीकवरीभारं मालतीमाल्य
शोभितं सहस्रदलपद्मस्थां स्वच्छां च हरविडुवः ७ भ
क्त्यादास्यसितस्सैवउपचाराणि षोडश स्तवानेनस्त
वेवक्ष्यमानेन बोधन नत्वा वरं गृहीत्वा च लभिष्य
सिवनिर्हृतिं स्तवनं शृणु देवेंद्र महालक्ष्म्याः शुभप्र
दं ८ कथयामि सुगोप्यं च त्रिषु लोकेषु दुर्लभं नार
यणेनावदेवितां स्तोवमिच्छामि नत्नमः स्तोत्रमीष
री ९ उद्धरगोवरं सूक्ष्मं तेजोरूपां सनातनीं ब्रह्मोनि
र्वचनीयां च कोवानिर्वक्तुमीश्वरः १० स्वेच्छामयां निरा
कारां भक्तानुग्रहविग्रहां स्तोमिवाङ्मनसोपारां किंवा
हं जगदंबिके ११ परां चतुर्णां वेदानां पारबीजं भवा
र्णवे शरीरस्यापि देवीं च सर्वीसामपि संपदां १२ गोपी
नां चैव गोपानां ज्ञानानां ज्ञानिनां तथा वेदानां च वेद
विदां जननीं वर्णयामि किं १३ यया विना जगत्सर्वम
वस्त्वनिष्फलं ध्रुवं यथा स्तनंधयानां त्वा मातृकस्त्व
यासह १४ प्रसीद जगतां मातारक्षास्मानतिकातरा
न् वयं त्वच्चरणांभोजे प्रपन्नाः शरणागताः नमः श
क्तिस्वरूपायै जगन्मात्रे नमो नमः ज्ञानदायै बुद्धिदायै

ब्र॰
वै॰ ग॰
५८

48

सर्वदायै नमो नमः सर्वज्ञायै सर्वदायै महालक्ष्म्यै नमो
नमः ऋषय ऊचुः कुत्र विसृज्य निकुञ्ज वित्तं मातरः कु
त्र मां त्वं पुण्यदा याम्य विहाय च गच्छसि हे मातर्दर्शनं
देहि लक्ष्मी नाथा त्वं बालकानिव कृपां कुरु दयासिन्धो मि
ये मातर्भक्तवत्सले इत्येवं कथितं वत्स पद्माया यास्तु
भावहे हावदे पुण्यदे मा रंस्यं भद्रे संपदाप्रदे इदं स्तो
त्रं महापुण्यं पूजाकाले च यः पठेत् महालक्ष्मीर्गृहे
तस्य न जहाति कदाचन इत्युक्त्वा श्रीहरिस्तत्रैव तत्रै
वान्तरधीयत देवो जगाम क्षीरोदं सुरैः सार्द्धं तदाश्र
या इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे नारायणनार
दसंवादे गणपतिखण्डे लक्ष्म्याः कवचं पूजाविधा
ने नाम द्वाविंशतितमोऽध्यायः २२ नारायण उवाच हे
इन्द्रश्च कृपणा सार्द्धं सर्वैर्देवैश्च हृष्टमानसः जगाम श्री
ब्रह्मणा सार्द्धं नीतं पयोनिधिः कवचं च गले बधा
सद्रत्नगुटिकान्विते मनसा स्तवनं दिव्यं स्मारं स्मारं
पुनः पुनः ते सर्वे भक्तिसंयुक्ता दृष्टुः कमलाल
यां सा दृष्ट्वा ताति दीनां स्वभक्तिनम्रात्मकंधराः सोत्
षां स्तवनं कृत्वा सद्यः साक्षाद् बभूव ह सहस्रदलप
द्मस्था शतचन्द्रसमप्रभा जगद्व्याप्तां स्वप्रभया जग
न्मात्रा यथा मुने तानुवाच जगज्जात्री हितं सारं यथो

स्थितं महालक्ष्मीरुवाच प्रवक्ष्यामि वो गेहानां
न्येनैव त्वमापृच्छा श्रेष्ठानां ब्रह्मशापेन बिभेमि ब्रह्मशा
पतः प्राणेभ्यो ब्राह्मणाः सर्वशास्त्रज्ञाधिकाः प्रियाः
विप्रदत्तं च यत्किंचिदुपजीव्य सदैव च विप्राः कुर्वन्ति मां
तुष्टाया स्यामिदं तु तया नेमे पूजां प्रकुर्वते तमास्येव
तपस्विनः गुरुभिर्ब्राह्मणैर्दिव्यैर्मित्रैर्भिर्वैस्सर्वैस्तथा
यद्भाग्यं भवेद्देवान्नेत्समाः सन्ति सन्तते नारायणश्च
भगवान् बिभेति ब्रह्मशापतः सर्वबीजं च भगवा
न्सर्वेशश्च सनातनः एतस्मिन्नन्तरे ब्रह्मा ब्राह्मणाह
ष्टमानसाः आजग्मुः सस्मिताः सर्वे ज्वलन्तो ब्रह्मतेज
सा अंगिराश्च प्रचेताश्च क्रतुश्च भृगुरेव च सनकश्च
सनन्दश्च तृतीयश्च सनातनः सनत्कुमारो भगवान्सा
क्षान्नारायणात्मकः कपिलश्चासुरिश्चैव वोढुः पंच
शिखस्तथा दुर्वासाः कश्यपोगस्त्यो गौतमः कण्व एव
च आवीकासायनश्चैव कणादः पाणिनिस्तथा मा
र्कण्डेयो लोमशश्च वसिष्ठो भगवान्वरः ब्राह्मणा वि
विधैर्द्रव्यैः पूजयामासुरीश्वरीं देवाश्चारपणेनैव च
परिहारेण भक्तितः स्तवानीशस्तो भक्त्या प्रवक्त
मुपचक्रम १९ आगच्छ देवभवने सत्यं च जगदंबि
के तेषां तद्वचनं श्रुत्वा तानुवाच जगत्प्रसूः पवित्र

ब्र॰
वै॰ ग॰
४९
49

ह्यगामुकीच निर्भया बालणाज्ञया महालक्ष्मीरुवाच
गृहाद्यास्यामि देवानां युष्माकमाज्ञया द्विजाः येषां गेहे
न यास्यामि शृणु तं भारतेषु च स्थिरा पुण्यवतां गेहे हरी
ति वेदवादिनां गृहस्थानां स्वपालव्यापृत्रवमालयाम्य
हं येयेह हृष्टा गुरुर्देवो मातामातस्त्ववांधवः अतिथिः पितृ
लोकाश्च न यामि तस्य मंदिरं मिथ्यावादी च पापश्च नास्ती
ति वाचकः सदा सत्यहीनश्च डः शीलो न गेहे तस्य याम्य
हं सत्यहीनः स्थाप्यहारी मिथ्यासाक्ष्यप्रदायकः विश्वास
घ्नः कृतघ्नो यो न यामि तस्य मंदिरं चिंताग्रस्तो भयग्रस्तः
शत्रुग्रस्तोपि पातकी ऋणग्रस्तोति कृपणो न गेहे यामि
पापिनां दीक्षाहीनस्य शोकार्तो मंदधीः स्त्रीजितः सदा पुं
श्चलीपतिपुत्री यो तद्गेहे नैव याम्यहं दुःशीलः सन्महोग्रा
ं यो भुंक्ते कामतः सदा शूद्रान्नभोजी तद्याजी तद्गेहे नै
व याम्यहं योत्युर्वी कुलहा विष्टः कलिः शश्वद्यदालये
स्त्री प्रधाना गृहे यस्य न याम्यि तस्य मंदिरं कन्यान्नवेदवि
क्रेता नरघाती च हिंसकः नरकागारसदृशो न यामि त
स्य मंदिरं स्वदत्तां परदत्तां वा ब्रह्मवृत्तिं स्वरस्य च यो हरे
ज्ञानहीनश्च न यामि तस्य मंदिरम् यः कर्म दक्षि
णाहीनं कुरुते मूढधीः शठः स पापी पुण्य
हीनश्च न यामि तस्य मंदिरम् ॥

मातरं पितरं भार्य्यां गुरुपत्नीः गुरोः सुतं स्वनार्यां
भगिनीकन्यामामतन्यामुपवीथवान् कार्याणयो
नत्रुप्राणानिसंचयंऊरुतेसदा तद्गृहान्नरकागार
नयामितान्मुनीश्वराः मूत्रपुरीषमुत्सृज्य यस्तस्य
पतिमंदधीः यःशेते स्निग्धपादेन नयामितस्यमं
दिरं अधौतपादशायीयोनरः शेतेनिर्विद्दितः स
प्याशायी द्विवाशायी नयामितस्यमंदिरं मूर्ध्नितै
लेपुरोदत्वायोमदंगमुपस्पृशेत् ददातिपश्चाद्गा
त्रेवानयामितस्यमंदिरं दत्वातैलंमूर्ध्निगात्रेविण
मूत्रंयःसमुत्सृजेत् प्रणमेदाहरेत्तुषं नयामित
स्यमंदिरं तृणंछिनत्तिनखैर्नखैर्विलिखेन्म
ही गात्रेपादेनतिरिःस्यनयामितस्यमंदिरं दशनं
वसनंयस्यसमलंतेहूमस्तके विकृतयासहृ
सोचनयामितस्यमंदिरं मंत्रविद्योपजीवीचग्राम
याजीविचित्सकः सूपकृद्देवलश्चैवनयामितस्य
मंदिरं विवाहंकर्मकार्यंवायोनिहंतिचकोपनः
दिवामैथुनकारीचनयामितस्यमंदिरं इत्युक्त्वाच
महालक्ष्मीरंतर्धानंचकाररमा ददौचदृष्टिंदेवानां
गृहेमर्त्यंचनारद तेप्रणम्यसुराःसर्वेमुनयश्च
मुदान्विताः प्रजग्मुःस्वालयंशीघ्रंशक्रस्यकेसह

त्रे·
वै·ग·
५·

50

सुरा नेदुर्दुंदुभयः स्वर्गे बभूवुः पुष्पवृष्टयः प्रापु
र्देवाः स्वराज्यं च निश्चिंता कर्मसंयुते इत्येवं कथिते
वत्स लक्ष्म्याः चरितमुत्तमं सुखदं मोक्षदं पुण्यं किंपु
नः श्रोतुमिच्छसि इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे ना
रायणनारदसंवादे गणपतिखंडे लक्ष्मीचरितं नाम
त्रयोविंशतमोऽध्यायः २३ नारद उवाच नारायण म
हाभाग हरेरंशसमुद्भव सर्वं श्रुतं त्वत्प्रसादाद्गणे
शचरितं शुभं दंतस्य पतनं चक्रे राजराजस्य बालके
विष्णुनायोजितं ब्रह्मन्नेकदंतः कथं शिशुः जातो गतो
स्य दंतोऽन्यस्य द्वावक्रमर्हसि सर्वं श्रुत्वेति सर्वज्ञः
कृपालुर्भक्तवत्सलः सूत उवाच नारदस्य वचः श्रु
त्वा स्मेराननसरोरुहः एकदंतस्य कथनं प्रवक्तुमुप
चक्रमे नारायण उवाच शृणु नारद वक्ष्येहमिति
हासं पुरातनं एकदंतस्य चरितं सर्वमंगलमंगलं
एकदा कार्तवीर्यश्च जगाम मृगयां मुने मृगान्वि
हिंसन्विपुलान्परिश्रांतो बभूव सः निशामुखे दि
नस्यांते तत्रैव तस्थौ वने नृपः जमदग्न्याश्रमाभ्याशे उपो
षितः सैन्यसंयुतः प्रातः मंत्रवरं राजा स्नातः शुचिरलंकृतः
दत्तात्रेयेन दत्तं च जजाप भक्तितो मुने मृगान्विदस विरतः
परिश्रांतो बभूव सः मुनिर्ददर्श राजानं पुष्पकं तं शुष्कतालुकं

श्रीमान्संभाषयामास पप्रच्छ कुशलं मुनिः ननाम सं
भ्रमाद्राजा मुनिं हृष्टः प्रभं मुने सर्वतस्मै ददौ श्रीमा
प्रणताय सुभाषितं हृष्टां तं कथयामास राजावान
शनादिकं संभ्रमं सो वसुनि नाम्नः·· राजा निमंत्रितः
विज्ञाप्यतं मुनिश्रेष्ठः प्रययौ स्वाश्रमं मुदा वत्सीसमां
कामधेनुं कथयामास समानरं उवाच सा मुनिं नीति किं
नेभीतिर्मयि स्थिते जगद्राजयितं शाकसर्वमपाको
न्नपेम्मुने राजभोजनयोग्या हृष्याद्देव्यप्रयाचसे स
वैतम्भयं प्रस्थास्यामि त्रिषु लोकेषु दुर्लभे सौवर्णानि च
राजानि परिपक्वफलानि च पनसाम्रनारिकेलश्री
फलादीनि नारद पर्षभूतान्यसंख्यानि स्वादूनि ल
डुकानि च यच गोधूमचूर्णानां पिष्टकानि वहूनि च
पक्वान्नानां पर्वतं च परमान्नस्य कंधरा दुग्धानां च हृ
तानां च नयोदश्राद्दद्दौ मुदा तांबूलं प्रददौ एणीकर्पू
रादि सुवासितं न्नपयोग्य कर्पोगंपच सौदर्यं वस्त्रभूषण
मुनिः संभृतसंभारो दृष्ट्वा द्रव्यं मनोहरं भोजयामा
स राजानं ससैन्यमेव लीलया यथा तदुर्लभं वस्त्र
परिधानं न्नपेश्वरं जगाम विस्मयं राजा दृष्ट्वा मामसु
वाच ह राजोवाच द्रव्याण्येतानि सर्वदुर्लभानि सु
तानि च सम्यक् साध्यानि सहसा कृतानि अवलोकयन्

पाज्ञया च स सचिवः सर्वं दृष्ट्वा मुनेर्गृहे राजानं कथया
मास वृत्तांतं महदद्भुतं सचिव उवाच दृष्टं सर्वं महारा
ज निबोध मुनिमंदिरे वह्निशुद्धांशुकं शश्वत्सुस्म
न्विते कृष्णचर्मभिश्च वसनैः शिविकाभिश्च संकुले तैज
साधारसस्यादि पर्वतैः परिवर्जिते व्याघ्रचर्मपरीधाना
दृष्टा निर्भूषणा प्रिया हस्तचर्मपरीधाना दृष्टाः पुत्रास्त
यः गृहैकदेशे दृष्टा सा कपिलैका मनोहरा चार्वंगी
वेदवर्णाभा रक्तपंकजलोचना ज्वलंती तेजसा तत्र पू
र्णचंद्रसमप्रभा सर्वसंपद्गुणाधारा साक्षाद्दिव्यहरेः प्रि
या सदैव ख्यापितो राजा दुर्बुद्धिः सचिवाज्ञया मुर्द्धिं यमा
वेष्टितानि वद्धः कालपाशतः किं वा पुण्यं च का दु
र्निषेकः सर्वतो वली पुण्यवान् बुद्धिमान् देवाद्राज्ञे शोया
चते द्विजे पुण्यात्प्रजापते कर्मपापस्वरूपभयापहं पुण्या
न्भुक्त्वा स्वर्गभोगं जन्म पुण्यस्य लेशतः पापाद्दुःखाव
नरकं भुक्त्वा ते जन्मतां विना जीविनो नि ·· निर्मालिस्य
ते कर्मणो नारद ते न कुर्वंति संततं सततं कर्मणः
क्षयम् सा विद्या चैव तज्ज्ञानं स गुरुः स च बांधवः
सा माता स पिता पुत्रः स कर्म क्षयकारयेद्ध्रुवं जीवि
नां दारुणो रोगः कर्मभोगः शुभाशुभः भक्तो
वैद्यस्तं निहंति कृष्णभक्तिरसायनात् ॥

मायाददातितद्भक्तिंप्रतिजन्मनिसेवनात् पवित्र
ष्टाजगद्धात्रीभक्तायबुद्धिदायिनी परापरमभक्ता
यमायायस्मैददातिच मायादत्तामोहयेत्तेनविवे
कंकदाचन मायाविमोहितोराजास्कृतिमानीयय
त्ततः उवाचविनयेभक्त्याप्रुटांजलिपुटेमुदा राजो
वाच भिक्षांदेहिकलतरोकामधेनेचकामदे मह्ये
भक्तायभक्तेशभक्तानुग्रहकातर युष्मद्धियानांद
त्तएणामदेयंनास्तिभारते दयिविदैवनाभ्यमदे
स्वास्थ्यपुराकृते भ्रूभंगलीलामात्रेणतपोराशेत
योयत समूहंकामधेनूनांसहस्रशःक्रोसिभारते मु
निरुवाच श्रेष्ठाव्यतिक्रमंराजत्वदीक्षिषात्रुवंवक
दानंदास्यामिविप्रोहंत्तत्रियायत्स्पाथम ह्यलेन
दत्तागोलोकेब्रह्मणेपरमात्मना कामधेनुरिपि
जात्मनदेयः प्राणेताप्रिया ब्रह्मणाभृगवेदत्ताप्र
प्रमत्तायभूमिय महंप्रदताभृगुणाकपिलापेर
कीमम गोलोकजाकामधेनुर्डलेभाभुवनत्रये
लीलामात्रात्कथमहंकपिलांसहस्रमीश्वरः नाहं
वैकालिकेमठत्वयानोस्मापिगावयं त्रणेतभस्म
साकृतेतमोहमतिथिविना गच्छगच्छगृहंभूयो
मत्कोपेनैववर्द्धय पुत्रदारादिकंपशुदेववायित

ब्र॰
वै॰ ग॰
५२

52

पामरं मुने स्तुष्टावं च नत्वा तु कोपस नराधिपः । न
त्वा मुनिं सैन्यमध्ये श्रयये यौ देववाधितः । गत्वा से मम स
काशं स कोपप्रस्फुरिताधरः । किंकरान्प्रेरयामास
धेनुमानयितुं बलात् । कपिला सा निर्धिकृत्वा करोद
मुनिपुंगवः । कथयामास हृतां तां शोकेन हृतचेतनः ।
रुदंतं ब्राह्मणं दृष्ट्वा सुरभिस्तमुवाच ह । मातात्वहं स
स्वरूपा सा भक्तानुग्रहकातरा ॥ सुरभिरुवाच ॥ हे ब्र
ह्मन्ति को वापि त्वं वत्स दाता मीश्वरः । शास्ता पाल
यिता दाता त्वं वत्स त्वं च संततं । स्वेच्छया चेत्प्रदाय
मां ददासि नृपाय च न ५२ तेन सार्द्धं गमिष्यामि स्वेच्छया
च त्वदाज्ञया । अप्रदानं ददासि त्वं न गमिष्यामि ते गृ
हात् । मद्दत्तेन च सैन्येन हरीभूतं नृपं कुरु । कथेरि
दि विप्र सर्वे जन्मायायामोहितचेतनः । संयोगश्च वियो
गश्च कालसाध्यो न चात्मनः । त्वं वा को मे त्वं वाहं का
संबंधः कालयोजितः । यावद्द्रव्यं हि संबंधो ममत्वं ता
वदेव हि । मुने जानासि यद्रूपमात्मनश्चापि केवलं । दुः
खं वत्स विच्छेदो यावत्संभवतं तंवै । इत्युक्त्वा कामधेनु
श्च सस्रुजे विविधानि च । शस्त्राण्यस्त्राणि सैन्यानि सूर्यतु
ल्यप्रभाणि च । निर्गता कपिलावक्त्रात्त्रिकोटिखड्गधारिणः ।
विनिःसृता नासिकायाः शूलिनः पंचकोटयः । विनिःसृता
लोचनाभ्यां शतकोटि धनुर्धराः ।

कपालाग्निः स्त्रवीरास्त्रिकोटिदंडधारिणः वृहः
स्थलान्निस्सृताश्चकोटिशः शक्तिधारिणः शतकोटि
गदाहस्ताः पृष्ठदेशाद्विनिर्गताः विनिर्गताः पादत
लाद्वाणभाजः सहस्रशः जंघादेशान्निःसृताश्च त्रिको
टिराजपुत्रकाः विनिर्गतागुह्यदेशात्रिकोटिम्लेच्छजात
यः दृष्ट्वा सैन्यानि कपिलामुनये निर्भयेददौ युद्धं कर्तुं
नृपसैन्यानि तेवधासीमुवाचह मुनिः संभृतसंभारी
दृष्ट्वा युक्तो वभूव सः न्येषणे प्रेरिता भृत्याः सर्वसूत्र
सैन्यायच कपिलासैन्य दृष्ट्वा तं मातस्ववर्गपराजयं न
कृत्वाल्पशाहिलहस्तः कातरमानसः दत्तवान्स
सैन्यानि राजहारस्वदेहतः ९९ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते
पकदंतप्रश्नप्रसंगे जमदग्निकार्तवीर्यार्जुनप्रसंगो
चतुर्विंशतितमोऽध्यायः २४ नारायण उवाच हरिं स्म
त्वा कार्तवीर्यो हृदयेन विदूयता दूतं प्रस्थापयामास
कोपितो मुनिसन्निधिं १ युद्धं देहि मुनिश्रेष्ठ किं वा धे
नुं च वांछितां मह्यं भृत्यायातिथये स्व विचार्य यथोचि
तं २ दूतस्य वचनं श्रुत्वा राजहासमुनिपुंगवः दि
ते सत्यं नीतिसारं दूतं सर्वमुवाचह ३ मुनिरुवाच दृ
ष्टोऽल्पो निराधारः समानीता मया गृहं विविधं वय
था शक्त्या भोजितश्च यथोचितं ४ कपिलां याचते राजा

ब्र॰
वै॰ ग॰
५३

53

मम प्राणाधिकां बलात् नो दातुमलमोहं तद्युद्धं दा
स्यामि निश्चितम् ५ मुनेस्तद्वचनं श्रुत्वा हृतः सर्वमु
वाच ह त्वयैवास्य सभामध्ये संनाहसंयुतो भिया ६
मुनिश्च कपिलामाह सांप्रतं किं करोम्यहं कर्णधारं
विना नौका तथा सैन्यं मया विना ७ कपिला च ददौ त
स्मै शस्त्राणि विविधानि च युद्धशास्त्रोपदेशं च सैन्यं तथा
तस्मै पयोगिके ८ जयो भवतु ते विप्र युद्धे जेष्यसि नि
श्चितम् सर्वसैन्यं भविता दत्तपाकि विना ध्रुवं ९
त्वयैव सार्द्धं ते युद्धमशक्तेनाखिलेन स्य च दत्तात्रेयस्य
शिष्येण चाव्यर्थशक्तिधारिणा १० इत्युक्त्वा कपिला
ब्रह्मन् विरराम मनस्विनी मुनिर्मनस्वी सैन्यं च सज्जी
भूतं चकार ह ११ गृहीत्वा सर्वसैन्यं च प्रजगाम रणस्थ
ले राजा जगाम युद्धाय नानामुनिपुंगवः १२ उभयोः
सैन्ययोर्युद्धं बभूव बहुदुष्करं राजसैन्यं जितं सर्वं क
पिलासैन्ययाबलात् चिच्छेद च रथं राज्ञो बभंज लील
या रणे धनुश्छिच्छेद सन्नाहं सा सेना कापिली मुदा त
पैः कापिलीयानि सैन्यानि जितान्यमलतमः सैन्यान्वितं
प्राप्य हस्त्याश्वमस्त्रशस्त्रं च चकार ह किंचित्सैन्यं घटितं राज्ञः
किंचिद्देवपलायितम् मुनीन्द्रो मूर्छितं दृष्ट्वा सदर्पेण स्म
तिष्ठितं कृपानिधिश्च कृपया न सैन्यं संजहार ह

गत्वामेस्तंविलीनंचक्वापिलीयेचकृत्रिमे नृपायमुनि
नाशीर्ष्वंदत्वास्वरणेरेणवः आशीर्वादेप्रदत्तेचजयो
स्त्विति कृपालुना कमंडलजलंदत्वाकारयामासचे
तने सराजाचेतनांप्राप्यसमुत्थायरणाजिरे मूर्ध्ना न
नामभक्त्याचमुनिश्रेष्ठंपुटांजलिः मुनिःप्रभाषितंवद
त्वाचकारालिंगनंनृपं पुनस्तंस्नापयित्वातुभोजयित्वा
चयत्नतः नवनीतंचहृदयंब्राह्मणानांचसंततंश्रेय
सांतुयथारामममसाध्यंदारुणंसदा उवाचतंमुनिश्रेष्ठो
गृहंगच्छनृपाधिप २२ राजोवाच रणेदेहिमहार्थंतु
किंवापुत्रंयथेप्सितम् २३ इतिश्रीब्रह्मवैवर्तेमहापु
राणेनारायणनारदसंवादेगणपतिखंडेनृपमुनिपु
द्वैपंचविंशतमोध्यायः २५ श्रीनारायणउवाच हरिं
स्मरन्मुनिश्रेष्ठोवाक्यंश्रुत्वाचभूमिपःततः हितंसत्यंनी
तिसारंप्रवक्तुमुपचक्रमे मुनिरुवाच गृहंगच्छम
हाराजरत्नथमेसनातनम् सर्वासंपत्स्थिराशाश्वत्
स्थितेथमेसुनिश्चितम् २ त्वाचदृष्ट्वानिराहारंसमा
नीयगृहंनृप नवपूजामकरवंयपाशात्वाविधान
तः ३ सांप्रतंमूर्छितंदृष्ट्वापादरेणुंप्रभाषितम् प्रद
दंचेतनांप्राप्यवक्त्रमेवंनवोचितम् ४ नृपत्वद्वचनं
श्रुत्वाप्रणम्यमुनिपुंगवं रथमन्यमारुरोहपुत्रदेहो

ब्र·
वै·ग·
५४

54

मवापह ५ मुनिःकृत्वाचसन्नाहंतंयुद्धेमुपचक्रमे
राजातेयुद्धेतत्रकोपेनहतचेतनः ६ कपिलादत्त
शस्त्रेणमस्तशस्त्रंचकारतम् कपिलादत्तयाशक्त्याउ
न्मूर्छामवापह ७ पुनश्चेतनांप्राप्यराजाराजीवलो
चनः पुनःकृत्वाचसन्नाहंयुद्धायैवनरेश्वर ८ वह्निंच
योजयामासगंमेरन्ध्यपुंगवः मुनिर्निर्वापयामास
वारुणेनवलीलया ९ न्दपेंद्रोवारुणास्त्रंचविलेपस
मेरत्वया वायव्यास्त्रेणसमुनिःशमयामासलीलया
१० वायव्यास्त्रंन्दपश्रेष्ठस्त्विलेपमरणेतदा गांधर्वेणमु
निश्रेष्ठःशमयामासतत्क्षणे नागास्त्रंचन्दपश्रेष्ठस्त्वि
लेपरणमूर्द्धनि गारुडेनमुनिश्रेष्ठोजघानतत्क्षणे
मुने माहेश्वरंमहापाशस्त्रंशतसूर्यसमप्रभम् विलेप
न्दपतिश्रेष्ठोयात्तयंतद्दिशोदश वैष्णवास्त्रेणदिव्ये
नत्रिलोकव्यापकेनच मुनिर्निर्वापयामासबहुरूप
त्वेननारद मुनिर्नारायणास्त्रंचविलेपमंत्रपूर्वकं
पार्शस्त्रस्यकामहाराजेननामपारणेययौ युद्धेचभ्रम
णेकृत्वातणेदीप्यादिशोदश प्रलयाग्निसमंतत्रस्व
यंमंतरधीयत न्दभणास्त्रंचसमुनिःविलेपरणमू
र्द्धनि निद्राश्चप्राप्तेनराजासप्ताहपचमस्तीयया दृष्ट्वा
न्दपंनिद्रितंतयुद्धेचन्द्रेणतत्क्षणात् विच्छेदसारथे

यानं यत्पुर्वाणं मुनिस्तदा मुकुटं च वत्तरत्नेण छिन्नं सम्रा
हृमेव च अश्वानां वाजिगणान्हि विधेन च भूभृतः
मुनिस्तत्स्वचिवान्सर्वामागात्सेण वलीयसा निवध्य
स्थापयामास तत्र मंत्रेण वलीयसा निवध्यान्सचिवान्सर्वा
न्दर्शयामास भूमिपम् दर्शयित्वा नृपं तान्स्र मोचयामास
तत्क्षणम् २१ नृपेंद्रमाशिषं कृत्वा गृहं गच्छेत्युवाच सः
राजा कोपात्सस्मार स्थायस्थूलमुपस्थयन्नतः क्षितिपतेस्तु
निश्चेष्टं मुनिः शक्त्या जगामानतम् एतस्मिन्नंतरे ब्रह्मास
मागत्य रणस्थलम् सप्रीतिं कारयामास सन्नीत्यां च
परस्परम् मुनिर्जगाम ब्रह्माणं तुष्टाव वरणस्थले २४
राजा नत्वा विधिं विप्रं स्वालयं प्रययौ मुदा मुनिर्ययौ
च स्वगृहं स्वगृहं कमलोद्भवः इत्येवं कथितं किं
चिदपरं कथयामि ते २५ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते नारा
यणनारदसंवादे गणपतिखंडे षट्विंशतितमो
ध्यायः २६ नारायण उवाच हरिं स्मृत्वा गृहं गत्वा रा
जा विस्मितमानसः पुनर्जगाम मारणं च जामदग्न्या
श्रमे मुने रथानां च चतुर्लक्षं रथिनां दशलक्षकं अ
श्वेन्द्राणां गजेन्द्राणां पदातीनामसंख्यकं राजेन्द्राणां स
हस्रं च महाबलपराक्रमं महासमृद्धियुक्तं च त्रैलो
क्यं जेतुमीश्वरः समुद्योगं वेष्टयामास जामदग्न्याश्रमे

मुदा रथस्थो वर्मयुक्तश्च कार्तवीर्यार्जुनः स्वयं सैन्य
शब्दैर्वाद्यशब्दैर्महाकोलाहलेन वै जामदग्न्याश्रमस्था
श्च मूर्छामापुर्भयेन च ५ पुरीं प्रविश्य बलवान्गृहीत्वा
कपिलाश्रमात् गृहं गंतुं मनश्चक्रे दुर्डिरसदाश्रयः
६ समुत्तस्थौ मुनिश्रेष्ठो गृहीत्वा सशरं धनुः एकाकी
युक्तगात्रश्च दत्वा नत्वा हरिं स्मरन् आश्रमस्थो जनान्स
र्वान्समाश्वास्य च यत्नतः आजगाम रणस्थानं तिः श्री
कान्तपतेः पुरा चकार शरजालं च स मुनिर्मंत्रपूर्वकं
जामदग्न्याश्रमे तेषु माहात्म्येन वर्मणा यथा अपरं शरजा
लं च चकार मुनिपुंगवः तैस्तैर्वारणं चक्रे सर्वसैन्ये
यथाक्रमं मुनिना शरजालेन सर्वसैन्यं समाहतं
तानि सर्वाणि गुप्तानि पतितानि पंजरे यथा राजा दृष्ट्वा
मुनिश्रेष्ठमवरुह्य रथान्तरः माहेन्द्रपैर्भक्त्या च
प्रणनाम पुटांजलिः नत्वा करोह याने स मुनेः आ
प्य शुभाशिषं आरुरोह नृपेन्द्रश्च स्वयाने हृष्टमान
सः नृपैः माहेन्द्रपैश्चाष्ट श्चिक्षेप मुनिपुंगवं अस्त्रं श
स्त्रं गदां शक्तिं जघान लीलया मुनिः १४ मुनिश्चिक्षेप
दिव्यास्त्रं चिच्छेद लीलया नृपः शूलं चिक्षेप नृपतिर्ज
घान च तदा मुनिः १५ अपरं शरजालं च चिक्षेप मुनि
पुंगवः तैर्बाणैर्निवार्यैश्च खंडंखंडं यथुर्नृपाः १६ नि

बद्धाः शरजालेन न च शक्ताः पलायितुं जृम्भणास्त्रेण मु
निना ते च सर्वे विजृम्भिताः हस्त्यश्वरथपादातसहि
तं सर्वं सैन्यकम् राजानं निद्रितं दृष्ट्वा न जघान मुनी
श्वरः १८ गृहीत्वा कपिलो हृष्टो रुदन्तीं शोकमूर्छिताम्
बोधयित्वा पुरः कृत्वा स्वगृहं गन्तुमुद्यतः एतस्मिन्नन्तरे
राजा चेतनां प्राप्य नारद निवारयामास मुनीं गृहीत्वा
सशरं धनुः जगाम कपिलात्रस्ता सस्थाने च रणस्थला
त् मुनिस्थितस्यो निःशंको गृहीत्वा सशरं धनुः २० ब्र
ह्मास्त्रं चन्द्रप्रोष्टः प्रचिच्छेद मुनिस्तदा ब्रह्मास्त्रेण मुनी
न्द्रस्य सद्यो निर्वाणतां ययौ दिव्यास्त्रेण मुनिश्रेष्ठो नृपस्य
सशरं धनुः रथं च सारथिं चैव चिच्छेद च मनुर्वहम् अ
थ राजा महाक्रुद्धो ददर्श स्वसमीपतः दत्तेन दत्तां शा
क्तिं नामैकपुरुषघातिनीम् जग्राह नत्वा दत्तं तं प्रण
म्य शक्तिमुल्वणां घूर्णयामास तत्रैव शतसूर्यसमप्र
भाम् २५ यत्तेजः सर्वदेवानां तेजो नारायणस्य च शंभो
स्ब्रह्मणश्चैव मायायाश्चैव नारद २६ तत्रैवावाहया
मास स योगी मन्त्रपूर्वकं तेजसा द्योतयामास गगनं
च दिशो दश २७ दृष्ट्वा लिप्तां तां देवा हाहाकारं मुहुर्मु
दा आकाशाच्चक्रिरे ते ववर्षुः पतोऽदुः खिना हृदा २८ वि
क्षेप तां घूर्णयित्वा कार्तवीर्यार्जुनः स्वयं सद्यः पपात साश

ब्र·
वै· ग·
५८

56

किञ्चालं ते मुनिवत्सस्य २९ विदार्य्योरो मुनेः शक्तिर्जगा
म हरिसंनिधिं दत्ताय हरिणा दत्ता दत्तेनैवन्स्थापसा ३०
मूर्छां संप्राप्य समुनिः प्राणांस्त्यक्त्वा च तत्क्षणात् तेजो वै
श्रमिता च ब्रह्मलोकं जगाम ह ३१ पुत्रे मुनिस्ते तत्पत्नी रु
रोद कापिली सुरुः हे तात तातेत्युक्ताय गोलोकं सा जगा
म ह ३२ सर्वेषां कथयामास गोलोके कृष्णमीश्वरं रत्न
सिंहासनस्थं तं गोपगोपीभिरावृतं ३३ कृष्णेन ब्रह्मणे
दत्ता ब्राह्मणाय सुवेश्वरा साधीमाधृषक्षरे ब्रह्मन् स्थुणा
जमदग्नये ३४ न वा ते कृष्ण येनूनं समूहे सा जगाम ह त
दप्रियं तदा श्रुत्वा जगाम रेणुका सती मुनिवत्सस्य सुत्या
प्य तं ण मूर्छामवाप ह ३५ तदा सा चेतनां प्राप्य रुरो
द पतिव्रता पहिवत्स भगो राम राम रामेत्युवाच सा ३६
आजगाम भृगुस्तूर्णं तेन पुष्करादथोनना मम मात
रे भत्स्य मनोयायी च योगवित् ३७ दृष्ट्वा रामो भर्गस्य
ति शोकार्तां जननीं सतीं आकर्णपरणाहतां तत्र यातां
कपिलां स्तुवा ४० विललाप भृशं तत्र हे तात जननीति च
चितां चकार योगीन्द्रस्तत्र भोज्यं स्तुता ४१ रेणुका रा
ममादाय तूर्णं कृत्वा स्ववत्सस्य वुवुव गते शिरसि कृत्वा रो
दोच्चैर्भृशं शुक्रः ४२ राम राम महाबाहो छ्यो मितं वा वि
हाय च वत्स वत्सेति के वै विललाप भृशं सुरुः ४३

मत्प्राणाधिक हे वत्स मदीयं वचनं शृणु पित्रोः शोकक्रि
यां कृत्वा पश्चात्पुत्रेण यास्यसि ४४ इत्युक्ते तिष्ठ त्वं वत्स
तपस्सोकृष्णशापतौ समरं नैनैव शुभं दारुणोः लवि
धैः सह ४५ समातुर्वचनं श्रुत्वा प्रतिज्ञां तां चकार ह
त्रिःसप्तकृत्वा निर्भूपां करिष्यामि भुवं महीं ४६ कार्तवी
र्यं हनिष्यामि लीलया क्षत्रियाधमम पितॄंस्तर्पयिष्या
मि क्षत्रियरक्तजेन च ४७ इत्युदीर्य पुरो मातुर्विललाप
मुहुर्मुहुः हितं तथ्यं नीतिसारं बोधयामास मातरं ४८
भृगुरुवाच पितुः शासनकर्तारं पितृर्वधविधायकं यो
न हन्ति महामूढो रौरवं स व्रजेद्ध्रुवं ४९ अग्निदो गरद
श्चैव शस्त्रपाणिर्धनापहः क्षेत्रदारापहारी च पितृव
न्धोऽपि हिंसकः ५० एतन्मेदकारी च निंदकः कटुवा
चकः एकादशैते पापिष्ठाः कथिता वेदसंमताः ५१
द्विजानां द्रविणादाने स्थानानिर्यापणे सती वधनं तान
हैव वधमाहुर्मनीषिणः ५२ एतस्मिन्नंतरे तत्राज
गाम भृगुः स्वयं प्रतिवत्सोमनस्वी च हृदयेन विरूप
ता ५३ दृष्ट्वा तं रेणुकारामो विनयं च चकार ह सता
उवाच वेदोक्तं परलोकहिताय च ५४ भृगुरुवाच म
हेशजाता ज्ञानी त्वं कथं विलपसे सुत जलबुद्बुदवत्स
र्वं संसारे चवराचरं ५५ सत्यं स्मर सर्वबीजं श्रीकृष्णं संवि

ब्र.
वै. ग.
५२

नयत्रकिं यन्नतंतन्नतंवत्सगतेमाप्नुवरागतं ५१ य
द्भवेतद्भवेत्सवभविनोतद्भविष्यति सत्येनोपयिके
कर्मनिषेकःकेनवार्यते ५२ भूतंभव्यंभविष्यंवय
त्कालेननिरूपितं कालेनपरिरूपितंतत्कर्मकेन
वार्यते ५८ मायावीजंमापितोवशरीरंपांचभौतिके
संकेतपूर्वकंनामश्रातःस्वनसुसंस्तुते ५९ त्वमिग्न
हृदयाशांतित्तमाकोम्नादयस्तथा यांतिप्राणामनोसा
नेप्रयातेपरमात्मनि ६० बुद्धिस्वशक्तयःसर्वांगजेंद्र
मिचकिंकराः सर्वेतमनुगच्छंतिश्रीकृष्णेभुजयत्व
मः ६१ केवाकेषांचपितरःकेवाकेषांसुतासुताःकर्म
भिःप्रेरिताःसर्वेभयायोडस्तरेपुरं ६२ ज्ञानिनोमारुद
त्येवमारोसीःपुत्रसांप्रते रोदनाश्रुप्रपतनाद्भूत्वानोन
रकेध्रुवं ६३ साकेतानिसमस्तानियद्भदंतिचवोयवाः
शातवर्षैरुदित्वातेनप्राप्नुवंतिनिश्चितं ६४ पार्थिवांश
वत्पृथिवीगच्छतितत्तद्वाह्निकं तोयांशस्तथातोयंस्पृ
ष्टांशगगनेसृजते ६५ वायंशंचतथावायुस्तेजस्तेजोंत
थाशके सर्वेविलीनाःसर्वेषुकस्मायास्पतिरोदनात
नामस्तुतियशःकर्मकथामात्रावशेषिताः वेदोक्तंचे
वयत्कर्मकुरुत्वमारलौकिकं सचवेपुःसपुत्रस्यपर
लोकहितायच भगोत्वद्दचनेष्कतांशोकंतमाजनत्वं

51

रेणुकायै च महासाध्वीनं वक्तुमुपचक्रमे इति श्रीब्रह्म
वैवर्त्ते महापुराणे श्रीनारायणनारदसंवादे गणप
तिखण्डे सप्तविंशोऽध्यायः २७ रेणुकोवाच ब्रह्मन्ननु
गमिष्यामि प्राणनाथस्य सांप्रतं ऋतो स्वतदर्थं दिवसे
स्तनोऽयं मम मानद १ कर्त्तव्याकार्यं वक्ष्यात्र वद वेद वि
दांवर त्वमागतो मे सहस्रा पुण्येन कृतिजन्मना २
भृगुरुवाच अहो पुण्यवतो भर्त्तेरनुगच्छ महासति
वत्सर्थे दिवसे शुद्धा स्वामिनः सर्वकर्मसु ३ शुद्धा भर्त्ते
स्मृतर्थेऽह्नि न शुद्धा दैवपैत्रयोः दैवकर्माणि पैत्रे च पंच
मेऽह्नि विशुद्ध्यति ४ अलया हीयथाव्यालेवलाऽडुडर
नेविलात् नद्धस्वामिनमादाय साध्वी स्वर्गं प्रयाति च
५ मोदते स्वामिना तत्र यावदिन्द्राश्चतुर्दश सच स्वामी
प्रियायर्म्मपुत्रिदातं यईश्वरः ६ सगुरुर्धर्मदाता यो
हरिभक्तिप्रदायकः पतिर्व्रतेशस्यावेदेषु पुराणेषु वि
निश्चितं ७ रेणुकोवाच गतं स्वस्वामिनां साईकाश
कामारते मुने कावाभ्य शक्तानार्यश्च तन्मे ब्रूहि तपो
धन ८ भृगुरुवाच बालापत्याश्च गर्भिण्योस्वरूपस
तत्वस्त्या रजस्वलाचकुलटागलितव्याधिसंयुताः
९ पतिसेवाविहीनायाश्रमक्ताकटुवाचकाः एताग
च्छन्ति चैव नान्पतिंप्राम्वं तिताः १० संकल्प नाग्निरोद

त्र·
वै·ग·
५८

58

त्वाविनास्तुशायिनंप्रति कांतालमनुगछंतिकांताश्च
त्वामुवतिताः ११ अनुगछंतियाकांतेतमेवपामुवंतिताः
सार्थंकृत्वास्वर्गभोगंप्रतिजन्मनिजन्मनि १२ इदंतेकु
थितंसाधिवावस्याग्रहणंध्रुवं तीर्थज्ञानमस्नानांचवे
स्सवानांचश्रूयतां १३ यासाध्वीवैस्वकांतेयत्रकुत्रानुग
छति प्रयातिस्वामिनासार्द्धंवैकुंठंहरिमन्दिरं १४ विशे
षेनास्तिभक्तानांतीर्थंवान्यत्रनारद मरणेचसमफ
लेमुक्तानांकृतभाविनां १५ तयोःपातेनास्तितस्मान्म
हतिप्रलयेपिच नारायणेनभजतेमुमात्सकमलालया
१६ तीर्थज्ञानस्ततस्त्वापिवैकुंठंयातिनिश्चितं सभार्योमो
दतेतत्रपार्दंब्रह्मणःशतं १७ इत्युक्तारेणकानवपश्चे
रामस्तुवाचह वेदोक्तंवचनंसत्यंसाध्वंतुसमयोचितं
१८ पत्निवत्समहाभागमज्जशोकममंगलं उत्तानेकृ
कृतानेयदत्तिणातिरसंभटगा १९ वस्त्रयज्ञोपवीतंच
नत्मांपरिधापय अनस्नानयनोभूत्वासतिष्टदत्ति
णामुखः २० अरणेःसंभवाग्निंचगृहाणभक्तिपूर्वकं
पृथिव्यांयानितीर्थानिसर्वाणिस्मरणेकुरु २१ गयादी
निचतीर्थानिपंचप्राणपाशिलोचया कुरुक्षेत्रंचगंगांच
यमुनांचसरिद्वरां २२ कौशिकीचंद्रभागांचसर्वपाप
प्रणाशिनीं गंडकीभद्रकाशींचपनमोतणूतया २३

पुष्पभद्रांचभद्रांचनर्मदांचसरस्वतीं गोदावरींस्वर्ण
रेखांप्रभासेचाथपुष्करे २४ रैवतेचवराहेचश्रीशै
लेगंधमादने हिमालयेचकैलासेसमेरुंरत्नपर्वते
२५ वाराणसींप्रयागेचपुण्येवृंदावनेवने हरिद्वारेच
वदरींस्मारंस्मारंपुनःपुनः २६ चंदनागुरुकस्तूरीस
गंधोक्षतसमंतथा प्रदायवाससाछायस्थापयेत्तवि
नोपरि २७ कर्णौलिनासिकास्येषुलोकानांचहिरण्यये
कृत्वातुसंस्कृतेकर्मज्ञानतावाप्यजानता स्मृत्वाकालव
शंप्राप्यनरेपंचत्वमागते ३० धर्माधर्मसमायुक्तंलोभ
मोहसमावृतं दहेयंसर्वगात्राणिदिव्याल्लोकान्सग
च्छतु ३१ इमंमंत्रंपठित्वातुततानेकुरुप्रदक्षिणं मंत्रेण
नेनजनकंदत्वाग्निंचहरिंस्मरन् ३२ असौलोकायस्व
र्गायस्वाहेतिवदंस्तापतं अग्निंदेहिशिरःस्थानेहेभगो
पितृभिःसह ३३ तच्चकारभृगुःसर्वंसगोत्रैराजयाभृगोः
श्रुत्वापुत्रेरेणुकासातापुत्रेस्ववत्तसि ३४ उवाचवचनं
किंविस्मारिणामस्तुत्वावहं विरोधादविरोधचसर्वम
गलमंगलं ३५ विरोधोनाशवीजंचसर्वोपद्रवकारणं
अकर्त्तव्योविरोधस्तुदारुणोःतद्विधैःसह ३६ प्रतिज्ञातोवेषा
कर्त्तव्यामदीयवचनंशृणु श्रीलोव्यत्रलिणासाईभृगुणा
दिव्यमंत्रिणा ३७ यथाविन्तेचकर्त्तव्यंसमाद्रिरालोचवंभुभ

ब्र·
वै·ग·
५९

59

देहमुत्क्रान्तं परित्यज्य कान्तं कृत्वा स्ववत्सम् ३८ सा सम्प्राप
चितायां च पश्यन्ती तं हरिं स्मरन् वह्निं ददौ चितायां च स्म रा
मो भ्रातृभिः सह ३९ भ्रातृभिः पितृशिष्यैश्च सार्धं स विल
लाप ह रामरामेति रामेति वाक्यमुच्चार्य मा सती ४० पुत्रस्ना
स्य रुदतां भस्मीभूता बभूव सा भर्त्रे तां म समाकर्ण्य
न्तत्राजग्मुर्हरेः स्वपदाः ४१ रथस्थाः श्यामसवर्णाश्च सर्वे चारुच
तुर्भुजाः शंखचक्रगदापद्मधारिणो वनमालिनः ४२
किरीटिनः कुण्डलिनः पीतकौशेयवाससः रथे कृत्वा रे
णुकां तां ते गतवान्ते ब्रह्मलोककं ४३ जमदग्निस्सादा
य आजग्मुर्हरिसंनिधिं तौ दंपती च वैकुण्ठे तस्थतुर्हरि
संनिधौ ४४ कृत्वा दास्यं हरेः शश्वत्सर्वं मंगलमंगले
अथ रामो ब्राह्मणैश्च भृगुणा सह नारद ४५ पित्रोः शेष
क्रियां कृत्वा ब्राह्मणेभ्यो ददौ धनं गोभूहिरण्यवासांसि
दिव्यशय्यां मनोहरां ४६ सुवर्णधारसहितं जलमन्नं च
वेदने रत्नदीपं गोष्ठशैले सुवर्णसनसुत्तमं ४७ सुवर्ण
धारसहितं ताम्बूलं च सुवासितं छत्रं च पादुकां चैव क
लं माल्यं मनोरमं ४८ फलं मूलं जलं चैव मिष्टं चैव म
नोहरं ब्राह्मणेभ्यो धनं दत्वा ब्रह्मलोकं जगाम सः ४९
ददर्श ब्रह्मलोकं स शातकुम्भविनिर्मितम् स्वर्ण
प्राकारसंयुक्तं स्वर्णस्तम्भैर्विभूषितम् ५० ।

द्दर्शितत्रब्रह्माणंज्वलंतंब्रह्मतेजसा रत्नसिंहासनस्थं
वरत्नभूषणभूषितं ५१ सिद्धैर्देवैश्चमुनीन्द्रैश्चस्वरूपैन्द्रैः
परिवेष्टितं विद्याधरीणांनृत्यंचपश्यंतंसस्मितंमुदा
५२ संगीतंश्रुतवंतंचगीयमानंचगायनैः चंदनागुरु
कस्तूरीकुंकुमेनविराजितं ५३ तपसांफलदातारंदा
तारंसर्वसंपदां ज्ञातारंसर्वजगतांकर्तारमीश्वरंपरं
५४ परिपूर्णतमंब्रह्मजपन्तंकृष्णमीश्वरं गुह्यंयोगं
प्रवोचंतंप्रच्छंतंशिष्यमंडलं ५५ दृष्ट्वातमव्ययंभक्त्या
प्रणनामभृगुःपुरः उच्चैश्चरोदनंकृत्वास्वप्रवृत्तिमु
वाचह ५६ भृगुरुवाच ब्रह्मंस्त्वद्वंशजातोहंजमदग्नि
सुतोविधे पितामहस्त्वमस्माकंत्वांविनाकथयामिकं
५७ मृगयामागतेभूपमुपोषितेपितामम पारणांका
रयामास कपिलादत्तवस्तुना जहारकपिलांलोभा
कार्तवीर्यार्जुनःस्वयं घातयामासमत्तातमिथ्यैकोवै
रुरोदह ५९ निरूप्यवाक्यंसपुनरुवाचकरुणानिधिं
मातामेनुगतासाध्वीमांविहायजगद्गुरो ६० अधुनाहम
नाथश्चत्वंमेमातापितागुरुः कर्तापालयितापाहिधा
तर्मांशरणागतं ६१ आगतोहंतवसभांप्रमातर्मातरा
ज्ञया उपायेनजगन्नाथमद्वैरिमर्दनंकुरु ६२ सराजा
सवयमिष्टःसदयालुर्वंशस्करः सपूज्यःसस्थिरश्रीः

ब्र॰
वै॰ ग॰
९॰

60

स्वयोदीनेपरिपालयेत् ९३ उत्तमेनीचेसमेदृष्टुयः प्रजा
नांचपालयेत् नदेदायातिकष्टाश्रीः सम्भवेद्बहुमंगलः
९४ श्रुत्वाविप्रवचोवाक्यंकरुणासागरोविधिः दत्वाशु
भाशिषंतस्मैवासयामासवत्सलः ९५ श्रुत्वाभृगोः प्रति
ज्ञांचविस्मितश्चतुराननः सतावदुक्तगंगोवारांवह्जी
वविद्यातिनी निषेकेनभवेत्सर्वमितिकृत्वासमानसे
उवाचयच्छुरामेतेपरिणामशुभावहे ९६ ब्रह्मोवाच
प्रतिज्ञादुर्लभावत्सवह्जीवविद्यातिनी सृष्टिरेषाभ
गवतः संभवेदीश्वरेच्छया ९८ सृष्टिः सृष्टामयापुत्र
स्वाच्चैनेवस्वराज्ञया सृष्टिलुप्ताप्रतिज्ञानेदारुणाक
रुणापर ९९ त्रिः सप्तकृत्वो निर्भूपाकर्तेमिच्छसिमेदि
नी एकत्वविपदोषेणतज्जातिंहन्तुमिच्छसि १०० ब्रह्म
क्षत्रियविट्शूद्रैश्चेतराभिः सृष्टिरुशाश्वती आविर्भूता
तिरोभूताभवेदेवपुनः पुनः १०१ अवितथावत्सतिष्ठा
भविताक्लेनेनच वक्रायासेनतेकार्यसिद्धिर्भविष्य
महेति १०२ शिवलोकंगच्छवत्सशंकरंशरणंव्रजप
थ्वीवीरहीनाभूपाः संतिशंकरकिंकराः १०३ विनातथा
महेशस्यकोवातानहन्तुमीश्वरः विश्वतः कवचानदि
व्यान्शक्तीश्चशंकरस्यच १०४ उपायंकुरुयत्नेनत
नतायाः शुभावहे उपायतः समावदाः सर्वैसिद्धिप्रप

क्रमाः १५ कृत्स्नस्य मंत्रकवचग्रहणं कृत्वा शंकरात्
दुर्लभं वैष्णवं तेन तः शैवं शाक्तं विजेष्यसि १६ गुरुस्ते
जगतां नाथः शिष्यो जन्मनि जन्मनि मंत्रो मंत्रेण गु
रुस्ते यो युक्तः स भवेद्धि विधिः १७ निषेकाल्लभ्यते कोटि
कोटिगुणस्ततः स्वयमेवोपनिपेपेपांतेषु तेषु तेषु वै १८
त्रैलोक्यविजयं नाम गृहीत्वा कवचं परं त्रिः सप्तकृत्वो
निर्भूपां करिष्यसि महीं ध्रुवं १९ दिव्यं पाशुपतं तस्य
दाता दास्यति शंकरः तेन दत्तेन शस्त्रेण त्वं सर्वं च ह
निष्यसि ८० इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीनार
दसंवादे गणपतिखंडेऽष्टाविंशोऽध्यायः २८ श्रीना
रायण उवाच ब्रह्मणो वचनं श्रुत्वा तं प्रणम्य जगद्गुरुं
ष्णीं तस्माद्धरं प्राप्य शिवलोकं जगाम ह १ लक्ष्ययो
जनमूर्द्धं च ब्रह्मलोकाद्धि लक्ष्यतः अस्य निर्वचनीयं
च वाक्याधारं मनोहरं २ वैकुंठं दक्षिणे यस्य गौरी
लोकस्य वामतः तदधो ध्रुवलोकश्च सर्वलोकात्प
रः स्मृतः ३ मनोयायी स योगीन्द्रः शिवलोकं ददर्श
ह उपमानोपमेयाभ्यां रहितं महदद्भुतं ४ योगीन्द्रा
णां च प्रयुतैः सिद्धविद्याविशारदैः कोटिकल्पतपः
फलैः पुण्यवद्भिर्निषेवितं ५ वेष्टितं कल्पवृक्षाणां
समूहैर्वाञ्छितप्रदैः समृद्धैः कामधेनूनामनिशं सेवि

राजिते ६ मधुसमयफुल्लद्यानो मधुरध्वनिमोहिते
मूर्तपल्लवसंयुक्तैः कोकिलरुतश्रुते ७ योगेनयो
गिनां स्पष्टं स्वेच्छया शंकरेण च शिल्पिनो गुरुणा स्वमे
न दृष्टं विश्वकर्मणा ८ जंतुभिर्वेष्टिते ब्रह्मन्योगारूपै
र्निरामयैः सरोवरशतैर्दिव्यैः पद्मराजिविराजिते ९
पुष्पापाताप्लुतैर्युक्तैः सदा चातिसुशोभिते मणीन्द्रसार
रचितैः शोभितैर्मणिवेदिभिः १० राजमार्गशतैर्दिव्यै
रम्यैस्तरविभूषिते मणीन्द्रागारनिर्माणप्राकारसुमनो
हरं ११ अस्पृष्टमंबरस्पर्शिशिखरावलीरतिभंपरं शोभ
हारसंयुक्तैः शोभितं शतमंदिरैः १२ अमूल्यरत्नरवि
तैः रत्नसोपानभूषितैः रत्नस्तंभकपाटैश्च हीरकेण
परिष्कृतैः १३ माणिक्यजालमालाभिः सरत्नकलशो
ज्ज्वलैः नानाविधविचित्रेण विचित्रैः सुमनोहरैः १४ श्री
रामस्य पुरतश्चैव सिंहद्वारं ददर्श ह रत्नेन्द्रसारनिर्माण
कपाटेन विभूषितं १५ शोभितं वेदिकाभिश्च वासा
भ्यंतरतः सदा रचिताभिः पद्मरागैर्महामारकतैश्च
ने १६ नानाप्रकारचित्रेण विचित्रैः सुमनोहरं द्वारेनि
युक्तौ ददर्श द्वारपालौ भयंकरौ १७ महाकरालदंता
स्यौ विकृतौ रक्तलोचनौ दृष्टिशीलप्रतीकाशौ महाब
लपराक्रमौ विभूतिभूषितौ गौरव्याघ्रचर्मांबरौ परौ

पिंगलाक्षविशालाक्षौजटिलौचविलोचनौ १९ त्रिशू
लपट्टिसधरौज्वलंतौब्रह्मतेजसा तौदृष्ट्वामनसाभी
तस्तस्थौ किंचिद्बाबहू २० विनयेनविनीतस्तद्विनी
तौमहाबलौ आत्मनःसर्ववृत्तान्तंकथयामासतत्परः
२१ विप्रस्यवचनंश्रुत्वाकृपायुक्तौबभूवतुः गृहीत्वाच
परब्रह्मणःशंकरस्यमहात्मनः २२ प्रवेष्टुमाज्ञांददतुरी
श्वरानुचरौवरौ भृगुस्तदाज्ञामादायप्रविवेशहृदि
स्मरन् २३ प्रत्येकंषोडशद्वाराददर्शसुमनोहरान्
द्वारपालान्वीक्षणश्चनानाचित्रविचित्रितान् २४ दृष्ट्वा
तन्महदाश्चर्यंददर्शशूलिनःसभां नानासिद्धगणा
कीर्णांमहर्षिगणसेवितां २५ पारिजातप्रसूनाक्त
वायुनासुरभीकृतां ददर्शतत्रदेवेशंशंकरंवरदंशि
वं २७ त्रिशूलपट्टिसधरंव्याघ्रचर्माम्बरंपरं विभू
तिभूषितांगंचनागयज्ञोपवीतिनं २८ रत्नसिंहास
नस्थंवररत्नभूषणभूषितं महाशिवेशिवकरंशिव
वीजेशिवाश्रये २९ आत्मारामंपूर्णकामंसूर्यकोटि
समप्रभं ईषद्धास्यप्रसन्नास्यंभक्तानुग्रहकातरं ३०
शाश्वज्ज्योतिःस्वरूपंचलोकानुग्रहविग्रहं एतवंज
टाजालंदत्तकमाल्यभूषणं ३१ तपसांफलदातारं
दातारंसर्वसंपदां शुद्धस्फटिकसंकाशंपंचवक्त्रंत्रिलो

ब्र॰
वै॰ ग॰
५२

वने ३२ गुरुं ब्रह्मरूपं वोचं ते शिष्येभ्यस्तत्त्वमुद्रया स्वयमा
नंदयोगीन्द्रैः सिद्धेन्द्रैः परिसेविते ३३ पार्षदैः प्रवरैः शा
स्त्रसेवितं स्थितवामसैः ध्यायमानं परंब्रह्म परिपूर्णत
मव्ययं ३४ स्वेच्छामयं गुणातीतं जरामरणवर्जितं परं ज्योती
रूपं च सर्वाद्यं श्रीकृष्णं प्रकृतेः परं ३५ ध्यात्वा तं परमं
ब्रह्म परिपूर्णतमव्ययं संसारसागरे ग्रवं गायेन तं तद्गुणा
नेव ३६ भैरवैर्दैः रुद्रगणैः क्षेत्रपालैस्त्वं वेष्टिते मूर्ध्ना न
नाम तद्दर्शी गौरीशो लेन्द्रकन्यको ननाम सर्वा मूर्ध्ना च
भक्त्या च परया मुदा ३७ दृष्ट्वा हरं परं सारं तं स्तोत्रमुप
चक्रमे स गद्गदपदैर्दीनः साश्रुनेत्रो निकान्तरः ४० पु
लकाञ्चिततः शान्तः शोकार्त्तः शोकनाशने स्तुतिं चाय
ईशानं स्तोत्रमिच्छामि सर्वं प्रतेस्तोत्रमतमः ४१ अक्षराक्ष
रबीजं च किं वा स्तौमि निरीहकं न योजनेकरोमीशा
देवं स्तौमि विमूढधीः ४२ वेदानशक्तायं स्तोत्रं कस्ते
स्तोत्रमिहेश्वरः वक्तुं वाङ्मनसोः पारं सारात्सारं परात्प
रं ४३ ज्ञानैर्वाध्यं च साध्यं च सिद्धं सिद्धैर्निषेवितं यमाका
शनिवासीनमनंतमादिमव्ययम् ४४ विश्वं तं
त्रमतंत्रं च स्वतंत्रं तंत्रबीजकम् ध्यानासाध्यं दु
राराध्यमतिसाध्यं कृपानिधिं ४५ त्राहि मां का
रुणासिंधो दीनबंधो तिदीनकम्

अद्यमे सफलं जन्म जीवितं च सुजीवितं ४६ त्वतादृश
च भक्तानां पश्यामि वत्त्वयाधुना शक्रादयः सुरगणाः
कलया यस्य संभवाः ४७ चराचरकलांशेन तं नमामि
महेश्वरं यं भास्करस्वरूपं च शशिरूपं हुताशनं ४८
जलरूपं वायुरूपं तं नमामि महेश्वरं सर्वेषां कल्पवृ
क्षं वाञ्छाधिकफलप्रदं ४९ आशुतोषं भक्तबन्धुं
तं नमामि महेश्वरं अनन्तविश्वस्रष्टारं संहर्तारं भयं
करं ५० क्षणेन शीलसंत्रेण तं नमामि महेश्वरं यः
कालः कालकालस्य कालबीजं च कालजः ५१ अजः प्र
जश्च यः सर्वस्तं नमामि महेश्वरं इत्येवमुक्त्वा स भृगुः
पपात चरणाम्बुजे ५२ आशिषं च ददौ तस्मै सुप्रसन्नो ब
भूव सः जामदग्न्यकृतं स्तोत्रं यः पठेद्भक्तिसंयुतः स
र्वपापविनिर्मुक्तः शिवलोकं स गच्छति ५३ इति श्री
ब्रह्मवैवर्ते महापुराणे नारायणनारदसंवादे ग
णपतिखण्डे ऊनत्रिंशत्तमोऽध्यायः २९ श्रीशौनक उवाच
कस्मिन्वटे कस्य पुत्रः कृतवासः स्तवनं कथं किं वा तेनेह
करिष्यामि वाञ्छितं वद सौप्रते १ श्रीपार्वत्युवाच शो
काकुले त्वां पश्यामि विमनस्कं सुविस्मिते वयसाति
शिशुं दातं गुणेन गुणिनां वर २ भृगुरुवाच जमद
ग्निसुतोऽहं च भृगुवंशसमुद्भवः माता मे रेणुका सा

ब्र·
वै· ग·
६३

63

धीयत्सुरामस्यनामतः ३ क्षौणीहिंसोद्यतासिंधोर्वियायप
ऌेपनकिंकरे·नदीशशरणापन्नेरत्नमांदीनवत्सलथ
स्मगयामागतेभूपस्तुपयातेपिनाममचकारातिथ्य
मौनीयकपिलादत्तवस्तुना ५ राजातेकपिलांलोभा
द्यातयामाससमंदधीः कपिलातेस्तेटष्टागोलोकेचज
गामहू ६ मातानुगमनेचक्रेअनाथोहंवसोपते त्वमेपि
ताशिवामातारत्नमांउत्रवत्सभो ७ मयाकृताप्रतिज्ञाच
शोकेनैवातिउष्करा त्रिःसप्तकृत्वोनिर्भूपांकरिष्यामि
महीमिति ८ कार्तवीर्यंहनिष्यामिसमरेतातघातकं इ
त्येवंपरिपूर्णांमेभगवान्कर्तुमर्हति ९ ब्राह्मणस्यवचः
श्रुत्वादष्टाउग्रोभुविहरः बभूवानम्रवक्त्रस्यसावशुष्का
ष्ठतालुका १० पार्वत्युवाच नपश्यन्विप्रपुत्रस्त्वांनि २
त्वत्काशेकरस्लेस्मेद्देहेमंत्रसूउलेभे त्रैलोक्यविजयंनाम
कवचंपरमाद्भुतं ११ सर्वपूजाविधानंचप्रस्तरणपूर्व
कं मंत्रसिद्धेरनुष्ठानंयथावन्नियमक्रमः १२ सिद्धिस्था
नेकालसंख्यांकथयामासनारद वेदवेदांगानिखिलं
पाठयामासलक्षणं १३ नागपाशंपाशुपतंब्रह्मास्त्रं
वसूउलेभे गांदनारायणास्त्रंचवायव्यंवारुणंतथा गांधर्वं
गारुडंचैवजृंभणास्त्रंतथैवच गदांशक्तितथापर्शुंशूल
मव्यार्थसूत्रमे नानाप्रकारंशस्त्रास्त्रंमंत्रंचविधिपूर्वकं

ब्रह्माण्डंचैवसंहारंचैवेतेपमस्यपेधतुः १९ आत्मरक्ष
णंसंधानंसंग्रामविजयक्रमं मायायुद्धंचविविधं
हुंकारमंत्रपूर्वकं १० रक्षणंचस्वसैन्यानांपरसैन्यप्र
मर्दनं नानाप्रकारमतुलंसुखापंरणसंकटे संसा
रमोहिनींविद्यांजन्ममृत्युहरांहरेः स्थित्वावि[illegible]रोः
वासेसर्वविद्याविदोध्यमः ११ नार्च्यचत्वांमंत्रसिद्धिं
तोष्ठनत्वाजगाममः इतिश्रीब्रह्मवैवर्तेमहापुरा
णेश्रीनारायणनारदसंवादेगणपतिखंडेविंशतमो
ध्यायः २० श्रीनारदउवाच भगवञ्छ्रोतुमिच्छामिकिं
मंत्रंभगवान्भवः कृपयापरशुरामायकिंलोक्यकव
चंददौ १ कोवास्यमंत्रस्याराध्यः किंफलंकवचस्य
स्तवनस्यफलंकिंवातद्वान्वक्तुमर्हसि २ श्रीनारा
यणउवाच मंत्राराध्योहिभगवान्परिपूर्णतमः स्व
यं गोलोकनाथः श्रीकृष्णोगोपगोपीश्वरः प्रभुः ३ त्रै
लोक्यविजयंनामकवचंपरमाद्भुतं स्तवराजंमहापु
ण्यंविभूतियोगसंभवं ४ मंत्रकल्पतरुंनामसर्व
कामफलप्रदं प्रददौपरशुरामायरत्नपर्वतमध्यगो
५ स्वयंप्रभानदीतीरेपारिजातवनांतरे आश्रमेलो
कदेवस्यमाधवस्यचमस्तके ६ श्रीमहादेवउवाच
वत्सागच्छमहाभागभृगुवंशसमुद्भव पुत्राधिको

ब्र॰ वै॰ ग॰ ६४

64

सिद्धमन्त्रमेकवक्त्रं गृहाणत्कृतः १ शृणुराम प्रवक्ष्यामि ब्रह्माण्डे परमाद्भुतं त्रैलोक्यविजयंनाम श्रीकृष्णस्य जयावहं २ श्रीकृष्णेन पुरादत्तं गोलोके राधिकाश्रमे रासमण्डलमध्ये च मंह्यंवृन्दावने वने ३ अतिगुह्यतरं तत्त्वं सर्वमन्त्रौघविग्रहं पुण्यात्पुण्यतरं चैव परं स्नेहाद्वदामि ते ४ यद्धृत्वापठनाद्देवी मूलप्रकृतिरीश्वरी शुम्भं निशुम्भं महिषं रक्तबीजं जघान ह ५ यद्धृत्वा कर्मराजश्चाशेषं यत्नेन लीलया यद्धृत्वा भगवान्ब्रह्मा विश्वाधारो विभुः स्वयं ६ यद्धृत्वा वरुणः सिद्धः कुबेरश्च धनेश्वरः यद्धृत्वापठनादिन्द्रो देवानामधिपः स्वयं ७ यद्धृत्वा भाति भुवने तेजोराशिः स्वयं रविः यद्धृत्वापठनाच्चन्द्रो महाबलपराक्रमः ८ अगस्त्यः सागरान्सप्त यद्धृत्वापठनात्पपौ चकार तेजसा जीर्णं दैत्यं वातापिसंज्ञकं ९ यद्धृत्वापठनाद्देवी सर्वाधारा वसुन्धरा यद्धृत्वापठनात्पूता गङ्गा भुवनपावनी १० यद्धृत्वा जगतां साक्षी धर्मो धर्मभृतां वरः सर्वविद्याधिदेवी सा यद्धृत्वा सरस्वती ११ यद्धृत्वा जगतां लक्ष्मीरन्नदात्री परात्परा यद्धृत्वापठनाद्वेदान्सावित्री सा प्रसूयते वेदाश्च धर्मवक्तारो यद्धृत्वापठनाद्विभुः यद्धृत्वापठनाच्छुद्धस्तेजस्वी हव्यवाहनः १४

सनत्कुमारो भगवान्यदुक्त्वाज्ञानिनां वरः दातव्यं
कृष्णभक्ताय साधवे च महात्मने २० शठाय परशिष्या
य दत्वा मृत्युमवाप्नुयात् त्रैलोक्यविजयस्यास्य कव
चस्य प्रजापतिः २१ ऋषिश्छन्दश्च जगती देवो रासेश्व
रः स्वयं त्रैलोक्यविजयप्राप्तौ विनियोगः प्रकीर्तितः
परात्परं च कवचं त्रिषु लोकेषु दुर्लभं प्रणवो मे शिरः
पातु श्रीकृष्णाय नमः सदा २२ ॐ गोविन्दाय स्वाहेति
नासिकां पातु संततं पायात्कपालं कृष्णाय स्वाहेति
पंचमाक्षरः कृष्णेति पातु नेत्रे च कृष्ण स्वाहेति तार
को २४ हरये नमः इत्येवं भ्रूलतां पातु मे सदा गोलो
काय नमो गण्डौ पातु मे सर्वतः सदा क्लीं कृष्णाय न
मः कर्णौ पातु कल्पतरुर्मम २६ ॐ कृष्णाय नमः श
श्वत् पातु मे करयुग्मकं ॐ गोविन्दाय स्वाहेति कंठं
मे पातु सर्वतः २७ नमो गोपीगणेशाय वक्षः पातु
सदा मम ॐ विष्णवे नमो बाहुयुग्मं पातु सदा मम २८
ॐ ह्रीं भगवते स्वाहा नखरं पातु मे सदा नमो नाराय
णायेति नखरं तु सदावतु २९ ॐ ह्रीं श्रीं पद्मनाभाय
नाभिं पातु सदा मम ॐ सर्वेशाय स्वाहेति कंकालं पा
तु मे सदा ३० ॐ गोपीरमणाय स्वाहा नितंबं पातु मे स
दा ॐ गोपीप्राणनाथाय पादौ पातु सदा मम ३१ ॐ के

त्रै० वै० ग० ६५

65

शवाय स्वाहेति मम केशान्सदावतु नमः कृष्णाय
स्वाहेति ब्रह्मरंध्रं सदावतु ४२ ॐ माधवाय स्वाहेति
लोमानि मे सदावतु ऐशान्यां पातु मां कृष्णः पश्चिमे
पातु मे हरिः ४४ गोविंदः पातु मां शश्वद्दक्षिणे दि
शि नित्यशः उत्तरे मां सदा पातु रसिकानां शिरोम
णिः ऐशान्यां मां सदा पातु वृंदावनविहारकृत् वृं
दावनप्राणनाथः पातु मामूर्ध्वदेशतः ४५ सदैव मा
धवः पातु मनोहारी महाबलः जलस्थले चांतरिक्षे नृ
सिंहः पातु मां सदा ४७ स्वप्ने जागरणे शश्वत्पातु मां
माधवः स्वयं सर्वांतरात्मा निर्लेपो रक्षतां सर्वतो वि
भुः ४८ इति ते कथितं वत्स सर्वमंत्रौघविग्रहं त्रैलो
क्यविजयं नाम कवचं परमाद्भुतं ४९ मया श्रुतं कृष्ण
वक्त्रात्प्रवक्तव्यं न कस्यचित् गुरुमभ्यर्च्य विधिवत्क
वचं धारयेत्तु यः ५० कंठे वा दक्षिणे बाहौ स विष्णुर्ना
त्र संशयः स च भक्तो भवेन्नित्यं लक्ष्मीर्वाणी वसेत्ततः
यदि स्यात्सिद्धकवचो जीवन्मुक्तो भवेत्तु सः निश्चितं को
टिवर्षाणां पूजायाः फलमाप्नुयात् राजसूयसहस्राणि
वाजपेयशतानि च अश्वमेधायुतान्येव नरमेधायुतानि च
महादानानि यान्येव प्रादक्षिण्यं भुवस्तथा त्रैलोक्यविजयस्य
स्य कलां नार्हंति षोडशीं व्रतोपवासनियमः स्वाध्यायाध्यय
नेतपः

स्नानेचसर्वतीर्थेषुनास्यार्हंतिकलामपि ४६ सिद्धव
ममरत्वंचदासत्वंचहरेरपि यदिस्यात्सिद्धकवच
सर्वंप्राप्नोतिनिश्चितं ४७ सभवेत्सिद्धकवचोदश
लक्षंजपेत्तुयः योभवेत्सिद्धिकवचःसर्वज्ञःसभवेद्
ध्रुवं ४८ इदंकवचमज्ञात्वाभजेत्कृष्णंसमंदधीः
कोटिकल्पप्रजप्तोपिनमंत्रःसिद्धिदायकः ४९ गृहीत्वा
कवचंवत्समहीनिःक्षत्रियांकुरु त्रिःसप्तकृत्वोनिः
शंकःसदानंदोचलीलया ५० राज्यंदेयंशिरोदेयंप्रा
णादेयाश्चपुत्रक एवंभूतंचकवचंनदेयंप्राणसंक
टे ५१ इतिश्रीब्रह्मवैवर्तेमहापुराणेश्रीनारायणना
रदसंवादेगणपतिखंडेकवचं श्रीभृगुरुवाच संप्रा
प्तंकवचेनाथशम्भ्वस्त्वंवीगरवत्तणे स्तवंदेमोत्तदंसा
रिशत्रुसंहारकारकं १ श्रुत्वानाभगवन्मंत्रंतथापूजा
विधिंप्रभोदेहिमह्यमनाथायशरणागतपालकं २
श्रीमहादेवउवाच ओंनमःश्रीकृष्णायपरिपूर्णतमाय
च स्वाहेत्यनेनमंत्रेणभजगोपीश्वरंप्रभुं ३ मंत्रेषुमंत्र
राजोयंमहान्सप्तदशाक्षरः सिद्धोयंपंचलक्षेणज
पेनमुनिपुंगव ४ तद्दशांशंचहवनंतद्दशांशाभि
षेचनं तर्पणंतद्दशांशंचतद्दशांशंचभोजनं ५ सु
वर्णानांचशतकंपुरश्चरणदक्षिणा मंत्रसिद्धस्यपुं

ब्र·
वै·ग·
६६

66

सच्चविश्वंकरतलेस्थुते ६ सर्वेश्वरस्यकृष्णस्यभक्तिमु
क्तिप्रदायच नवीननीरदश्यामनीलेंदीवरलोचनं ७
शरत्पार्वणचंद्रास्यमीषद्धास्यमनोहरं कोटिकंदर्पला
वण्यलीलाधाममनोहरं ८ रत्नसिंहासनस्थंतं रत्नभू
षणभूषितं चंदनोक्षितसर्वांगंपीतांवरधरंवरं ९ वी
क्ष्यमाणंचगोपीभिः सस्मिताभिश्चसंततं प्रफुल्लमाल
तीमालावनमालाविभूषितं १० दधतंकुंदपुष्पाणांचू
डांचंद्रकचर्चितां प्रेतालिपंतीतमसंस्पृशंताराञ्चितस्य
च ११ रत्नभूषणसर्वांगराधावक्षस्थलस्थितं सिद्धेंद्रै
र्मुनींद्रैश्चदेवेंद्रैःपरिसेवितं १२ ब्रह्मविष्णुमहेशाद्यैःस्तु
तिभिश्चस्तुतंभजे ध्यानेनानेनतंध्यात्वाचोपचाराणिषो
डश १३ दत्वाभक्त्याचसंपूज्यसर्वज्ञत्वंलभेत्तमान् अर्घ्यं
पाद्यमासनंचवसनंचापिभूषणं १४ गामक्षमधुपर्कं
चयज्ञसूत्रमनुत्तमं धूपदीपौचनैवेद्यंपुनराचमनी
यकं १५ नानाप्रकारपुष्पंचताम्बूलंचसुवासितं चंदना
गुरुकस्तूरीदिव्यतल्पमनोहरं १६ भक्त्याभगवतेद
द्यान्मंत्रपुष्पांजलित्रयं ततःषडंगंसंपूज्यपश्चात्संपू
जयेद्भक्तिभावतः गोपीश्वरीराधिकांचमूलप्रकृतिमी
श्वरीं १७ कृष्णस्यवक्षस्संपूज्यांचपूजयेद्भक्तिपूर्वकं गोप
गोपीगणेशानंताना ब्रह्माणंचपार्वतीं २० लक्ष्मीसरस

तीष्टश्रीसर्वदेवेनवग्रहं देवषट्कंसमभ्यर्च्यपुरःपं
चोपचारतः २१ पश्चाद्देवक्रमेणैवश्रीक्रमंसंपूजये
त्सुधीः गणेशंचदिनेशंचवह्निंविष्णुंशिवंशिवां २२
समभ्यर्च्यदेवषट्कमिष्टदेवंचपूजयेत् गणेशंविघ्न
नाशायव्याधिनाशायभास्करं २३ आत्मनःशुद्धयेवह्निं
श्रीविष्णुंमुक्तिहेतवे ज्ञानार्थंशंकरंदुर्गांपरमैश्वर्य
हेतवे २४ संपूजनेफलमिदंविपरीतमपूजने ततः
कृत्वापरिहारमिष्टदेवंचभक्तितः २५ स्तोत्रंचसामवे
दोक्तंपठेद्ध्यात्वाचतन्मुखं श्रीमहादेवउवाच परंब्रह्म
परंधामपरंज्योतिःसनातनं २६ साकारंचनिराकारं
सगुणंनिर्गुणंप्रभुं सर्वाधारंचसर्वंचस्वेच्छारूपंन
माम्यहं २८ अतीवकमनीयंचरूपंनिरुपमंविभुं
करालरूपमत्यंतंविभ्रतंप्रणमाम्यहं २९ कर्मणःक
र्मरूपंतंसाक्षिणंसर्वकर्मणां फलंचफलदातारंस
र्वरूपंनमाम्यहं ३० स्रष्टापाताचसंहर्त्ताकलयामू
र्त्तिभेदतः नानामूर्त्तिकलांशेनयःपुमांस्तंनमाम्यहं
३१ स्वयंप्रकृतिरूपश्चमायायाश्चस्वयंपुमान् तयोः
परःस्वयंशश्वत्तंनमामिपरात्परं ३२ स्त्रीपुंनपुंसकं
रूपंयोविभर्त्तिस्वमायया स्वयंमायास्वयंमायायादे
वस्तंनमाम्यहं ३३ तारणंसर्वदुःखानांसर्वकारणकारणं

ब्र·
वै·ग·
६७

पारणां सर्वविद्यानां सर्वबीजं नमाम्यहं ३४ तेजस्वि
नां रविर्यो हि सर्वजातिषु ब्राह्मणः नक्षत्राणां यश्चं
द्रस्तं नमामि जगत्प्रभुं ३५ रुद्राणां वैष्णवानां च ज्ञानि
नां यो दिशंकरः नागानां यो हि शेषस्तं नमामि जगत्प
तिं ३६ प्रजापतीनां यो ब्रह्मा सिद्धानां कपिलः स्वयं सन
त्कुमारो मुनिषु तं नमामि जगद्गुरुं ३७ देवानां चापि यो
विष्णुर्देवीनां प्रकृतिः स्वयं स्वायंभुवो मनूनां च मान
वेषु वैष्णवः ३८ नारीणां शतरूपा च बहुरूपं नमाम्य
हं ऋतूनां यो वसन्तश्च मासानां मार्गशीर्षकः ३९ एका
दशी तिथीनां च नमामि सर्वरूपिणं सागरः सरितां य
श्च पर्वतानां हिमालयः ४० वसुंधरा सहिष्णूनां तं सर्व
प्रणमाम्यहं पत्राणां तुलसीपत्रं दारुरूपं च चन्दनं ४१
वृक्षाणां कल्पवृक्षो यस्तं नमामि जगत्पतिं पुष्पाणां पा
रिजातं च सस्यानां धान्यमेव च ४२ पुष्करं तीर्थसर्वस्व
नां नानारूपं नमाम्यहं ऐरावतो गजेन्द्राणां वैनतेय
श्च पक्षिणां ४३ कामधेनुश्च धेनूनां सर्वरूपं नमाम्य
हं तैजसानां सुवर्णं च ध्यानानां ध्यानमेव च ४४ यः
केसरी पशूनां च वररूपं नमाम्यहं यन्त्राणां च त्रवेदो
यो ग्रहाणां च बृहस्पतिः ४५ दिक्पालानां महेन्द्रस्तं
नमामि वरं परं वेदसेवश्च शास्त्राणां पण्डितानां सरस्वती

अक्षराणामकारोयस्तंप्रधानेनमाम्यहं मेरूणांविश्व
मेरुश्चतीर्थानांजाह्नवीस्वयं ४७ इन्द्रियाणांमनोयो
हिसर्वश्रेष्ठंनमाम्यहं सुदर्शनंचशस्त्राणांयोधीनां
वैस्त्रवोज्वरः ४८ तेजसांब्रह्मतेजश्चवरेण्यंचनमाम्य
हं निषेकश्चवलवतांमनस्वशीघ्रगामिनां ४९ कालः
कलयतांयोहितेनमामिविलक्षणं ज्ञानदातागुरू
णांचमातृरूपश्चवंधुषु ५० मित्रेषुजन्मदाताचतेमा
रेप्रणमाम्यहं शिल्पिनेविश्वकर्मायः कामदेवस्वरू
पिणं ५१ पतिव्रतायःपत्नीनांनमस्येतंनमाम्यहं वै
येषुवत्ररूपोयोन्तपरूपोनरेषुयः ५२ सालिग्राम
श्चयंत्राणांतेविशिष्टंनमाम्यहं धर्मकर्माणांजोवा
नोवेदानांसामवेदकः ५३ धर्माणांममरूपायके
विशिष्टंनमाम्यहं जलेशोपस्वरूपोयोगंधरूपश्चभू
मिषु ५४ शब्दरूपश्चगगनेतंप्रशंस्यंनमाम्यहं क्रतू
नांराजसूयोयोगायत्रीछंदसांचयः ५५ गंधर्वाणांचि
त्ररथस्तंगारिष्टंनमाम्यहं तीरस्वरूपोगंगायांनापवि
त्राणांचपावकः ५६ पुण्यदानांचयस्तोयंतेनमामि
शुभप्रदं तृणानांकुशरूपोयोव्याधिरूपश्चवैरिणां
५७ गुणानांशांतिरूपायश्चित्ररूपंनमाम्यहं तेजोरूपो
ज्ञानरूपःसर्वरूपश्चयोमहान् ५८ सर्वानिर्वचनीय

ब्र·
वै·ग·
६८

68

वन्तेनमामिस्वयंविभुं सर्वाधारेषुयोवायुर्यआत्माति
स्वरूपिणि ५९ आकाशोव्यापकानोयोव्यापकेतंनमा
म्यहं वेदैर्निर्वचनीयंयत्तत्स्तोतुंपंडितः क्षमः ६० यदनि
र्वचनीयंतत्कतंतत्स्तोतुमीश्वरः वेदानशक्तायंस्तोतुं
जडीभूतासरस्वती ६१ तंचवाङ्मनसोःपारंकोविद्वान्
स्तोतुमीश्वरः शुद्धंतेजःस्वरूपंचभक्तानुग्रहविग्रहं ६२
अतीवकमनीयंचश्यामरूपंनमाम्यहं द्विभुजंमुरली
वक्त्रं किशोरंसस्मितंमुदा ६३ शश्वद्गोपांगनाभिश्चवी
ज्यमानंनमाम्यहं राधयादत्ततांबूलंभुक्तवंतंमनोहरं ६४
रत्नसिंहासनस्थंचतमीशंप्रणमाम्यहं रत्नभूषणभू
षाढ्यंसेवितंश्वेतचामरैः ६५ पार्षदप्रवरैर्गोपकुमा
रैस्तंनमाम्यहं वृन्दावनांतरेरम्यरासोल्लाससमुत्सुकं
६६ रासमंडलमध्यस्थंनमामिरसिकेश्वरं शतशृंगेम
होशैलेगोलोकेरत्नपर्वते ६७ विरजापुलिनेरम्यप्र
णमामिविहारिणं परिपूर्णतमंशांतंराधाकांतंमनो
हरं ६८ सत्यंब्रह्मस्वरूपंचनित्यंकृष्णंनमाम्यहं श्री
कृष्णस्यस्तोत्रमिदंत्रिसंध्यंयःपठेन्नरः ६९ धर्मार्थका
ममोक्षाणांसदाताभारतेभवेत् हरिदास्यंहरौभक्तिंल
भेत्स्तोत्रप्रसादतः ७० इहलोकेजपत्स्तोत्रं विस्मृतस्तो
भवेद्ध्रुवं तेजसागंगाभातियथाभानुर्महीतले ७१

जीवन्मुक्तः कृष्णभक्तः स भवेन्नात्र संशयः अरोगी गु
णवान् विद्वान् पुत्रवान् धनवान् सदा १२ षड्भिर्मासैर्दश
वर्षाणि मनोपायी भवेद् ध्रुवं सर्वज्ञः सर्ववेदज्ञः स्वयं दाता स
र्वसंपदाम् १३ कल्पवृक्षसमः शश्वद्भवेत् कृष्णप्रसादतः
सर्वसिद्धेश्वरः शान्तो ध्यानेनाति हरेः पदं १४ इदं स्तवं क
थितं स्तोत्रं त्वं गच्छ वत्स पुष्करं तत्र कृत्वा मंत्रसिद्धिं पश्चा
न्मां द्रक्ष्यसि वांछितं १५ त्रिसप्तकृत्वो निर्भूपां कुरु पृथ्वी
यथा सुखं ममाशिषा सुनिश्चेष्टं श्रीकृष्णस्य प्रसादतः १६
इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे श्रीनारायणनारदसं
वादे गणपतिखंडे द्वात्रिंशोऽध्यायः ३२ श्रीनारायण उवा
च शिवप्रणाम्य सम्प्रस्तुत्य गौरीं च जगदंबिकां गत्वा च पु
ष्करं तीर्थं स्तोत्रमेतच्चकार ह १ स्व भूर्वनिराहारो मा
से भक्तिसमन्वितः ध्यायन् कृष्णपदांभोजं वायुवेगं च
कार ह २ ददर्श वत्सरान्ते स गगने तेजसाहृतं दि
शो दशयोतयंतं स्वगात्रेण दिवानिशं ३ तेजोमंडलम
ध्यस्थं रत्नयाने ददर्श ह ददर्श तत्र पुरुषमतीव सु
दरं वरं ४ ईषद्धास्यप्रसन्नास्यं भक्तानुग्रहकातरं मू
र्तीः ब्रह्मणमुदंड वहं रविं ब्रह्मनमीश्वरं ५ त्रिः सप्तकृत्वो
निर्भूपां करिष्यामि महीमिति पादारविंदे सुदृढां ता
भक्तिमनपायिनी ६ दास्यं सुदुर्लभं शश्वत्तन्मे देहि

त्रे·
वै ग·
६९

69

मेविभो कुसुमैर्मेवरं दत्वा तेत्रैवांतरधीयते ७ भृ
गुःप्रणम्यभवनंजगाम तेपरात्परे पश्यंददक्षिण
वपरंमंगलसूचकं ८ मनःप्रसन्नंस्फीतात्मा तत्रह्यभूव
दिवानिशं संभाष्यस्वजनैःसर्वैर्गृहेतस्थौमुदान्वितः
९ स्वशिष्यान्परशिष्यांश्चभ्रातृवर्गांश्चबांधवान् ज्ञाती
यनीस्माविविधात्मैत्रींश्चसचकारह १० पौर्वापर्यंस्वह
स्तेनतानेलोकान्प्रमतोण तैरेवसार्द्धंवल्लवान्वभूवग
मनोत्सुकः ११ ददर्शमंगलंरामःश्रुत्वाजयसूचकं
बुबुधेमनसासर्वंस्वजयंवैरिसंक्षयं १२ यात्राकालेव
भरतःश्रुत्वाश्रमुनिहृवैः शंखशब्दरवंघंटाडंडुभि
वादनंतथा १३ आकाशवाणीसंगीतंजयसूभविते
तिच नवोक्तेतेवकल्याणमेवशाहृंजयावहं १४ चका
रयात्रांभगवान्सकलैवेविविधंशुभं ददर्शपुरतोवि
प्रवेदिंदैवज्ञमिलकान् १५ ज्वलत्प्रदीपविप्रंतीप
तिपुत्रवतीस्त्रियं पुरोददर्शसेनास्यानानाभूषण
भूषिता १६ शिवंशिवाप्रणांकं भेरीसंचवनजुलंतथा
गाह्णेददर्शरामोसौयात्रामंगलसूचकं १७ कुसुमसारं
गजसिंहतुरंगगोंडकेंद्विपं चमरींभाजंहंसंचचक्रवाकं
ग्रकपिकं मयूरंखंजनंचैवश्यावकंचकोरकं पारावतंच
लाकेश्वकारंश्वातकंवंदे १८ सौदामिनीपाक्रचापंमयूरं
गंधभांडभा सेवामासमसनीवंचमत्स्यंशार्ङ्गवर्णकं २·

माणिक्यं रजतं मुक्तां मणीन्द्रं विप्रबालकं दधिस्नातं
शुक्लमाल्याम्बरं शुक्लपुष्पं वज्रं कुंकुमं २१ पूर्णपताकां छत्रं
च दर्पणं श्वेतचामरं धेनुं वत्सप्रयुक्तां च रथस्थं भूमि
पं तथा २२ दुग्धं वरां च नामाज्यमस्ततो पायसं तथा
सालग्रामं केकफलं स्वस्तिकेशकं गंमत्र २३ मार्जारं
वह्निं वृषेन्द्रं च मेघं पर्वतमूषकं मेघाच्छन्नस्वरवेरुद
यं चन्द्रमंडलं २४ कल्हारिकवलं तोयं हरिद्रां तीर्थ
मृत्तिकां सिद्धान्नं सर्षपं दूर्वां विप्रबाले च बालकीं
मृगं वेश्यां च भ्रमरं कर्पूरं पीतवाससं गोमूत्रं गोपु
रीषं च गोधूलिं गोपदांकितं २६ गोष्ठं गवां वत्सरम्य
गोशालं गोरतिं शुभां भूषणं देवप्रतिमां ज्वलदग्निम
होत्सवं २७ ताम्रं च स्फटिकं रम्यं सिंदूरं माल्यं चंदनं
गंधं च हीरकं रत्नं ददर्शादित्यं शुभं २८ संगीतं वा
द्यं राज्ञां प्राप विप्राशिषं शुभां इत्येवं मंगलं कृत्वा
प्रययौ समुदान्वितः २९ अस्तंगते दिनकरे नर्मदा
तीरसन्निधौ तत्र चापि ददर्शाद्य मनोहरं ३०
अत्यूर्ध्वं विस्तृतं मितिपुण्यमाश्रमपदं परं पौलस्त
पसः स्थाने संगीतवाद्यनान्वितं ३१ कार्तवीर्यार्जुना
न्यापश्चात्तत्र स्थाने गणैः सह सद्यपुष्पशय्यायां कि
करैः परिसेवितः ३२ निद्रां प्राप परिश्रान्तः परमा

ब्र॰
वै॰ ग॰
७॰

70

नेदसंयुतः निशातिशेषसंभूगसाक्रुस्वप्नंददर्श ह
३३ नचिंतितंयन्मनसावाप्युपितकफंविना गजाश्व
शैलप्रासादगोवृक्षफलितेषुच ३४ आरुह्यमानमा
त्मानंरुदंतंकृमिभक्षितं आरुह्यमाणमात्मानंनौ
कायांवदनोत्थितं ३५ प्रतवंतंपुष्पमालाशोभितंपी
नवाससा विक्रोशंतंसर्वांगंवसाप्ययसमन्वितं ३६
वीणांवरांवादयंतमात्मानंचददर्श ह परिपक्वफ
लेतीरंमिष्टान्नंशर्करान्वितं ३७ स्वप्निकेभुक्तवंतंस
ददर्शचपुनःपुनः विलीर्णपद्मपत्रेषुस्वंददर्शन
दीतटे ३८ दध्याज्यमधुसंयुक्तंभुक्तवंतंचपायसं भु
क्तवंतंचतांबूलेलभंतंब्राह्मणाशिषं ३९ फलपुष्प
प्रदीपंचपश्यंतंस्वंददर्श ह जलौकसाहब्धिकेनमीने
नभुजगेनच ४० भक्षितंमीनमात्मानंपलायंतंदद
र्शसः ततोददर्शचात्मानंमंडलेचंद्रसूर्ययोः ४१ प
तिपुत्रवतींनारींपश्यंतंसस्मितंद्विज स्ववेश्याक
न्यकयासस्मितेनद्विजेनच ४२ ददर्शाश्लिष्टमात्मा
नंतुष्टेनपरितुष्टया फलितंपुष्पितंहृष्टंदेवताप्रति
मारूपः ४३ गजस्यैवरथस्यैवपश्यंतंस्वंददर्श ह पी
तवस्त्रपरीधानोरत्नालंकारभूषितो ४४ विशतीग्रा
मणीगेहंपश्यंतंस्वंददर्श ह शोविचस्फाटिकंस्वेतमा

लोमुक्तोवचंदनं ४५ सुवर्णरजतैरत्नपद्मपत्रैस्वंदद
र्शाहं गजेंद्रैश्वसर्पैश्च श्वेतैश्चश्वेतचामरं ४६ नीलोत्प
लैदर्पणैश्च भृगुःस्वप्नेददर्शाहं रथस्थंनरंरत्नैश्चमाल
तीमाल्यभूषितं ४७ रत्नसिंहासनस्थंस्वभृगुःस्वप्नेदद
र्शाहं पद्मश्चाग्नीश्चजज्वलंतदर्पिजालभृतेमुद ४८ पूर्णकु
म्भैस्तुवीणैश्च भृगुःस्वप्नेददर्शाहं पारावतंशुकंवासश
विचित्रैश्चचामरके ४९ व्याघ्रेशीर्षेचसरभीभृगुःस्वप्नेद
दर्शाहं यवगोधूमचूर्णान्नापिष्टानितंडुलानिच ५०
भृगुःददर्शस्वप्नेचवभुजेचपुनःपुनः दिव्यवस्त्रपरी
धानोदिव्यभूषणभूषितः ५१ आगम्यागमनेस्वप्नेचका
रभृगुनंदनः ददर्शनर्तकीवेश्यारूपिरंचसर्वांगपोपा ५२
रुधिरेरोलितसर्वांगःस्वप्नेचभृगुनंदनः पत्तिणाव
भुजेप्रातःसमुत्तस्थौहरिंस्मरन् अतीवपीनवर्णानां
मनुष्याणांचनारद ५३ मांसानिबुभुजेरामोहृष्टःस्व
प्नेरूपेणोदये अकस्मान्निगडैर्वद्धैस्तणशस्त्रेणस्वंभृगुः
५४ दृष्ट्वातीवहृष्टःस्वप्नेप्रातःकृत्यंचकारह मनसातु
तुष्येसर्वंविजेष्यामिरिपुंध्रुवं ५५ इतिश्रीब्रह्मवैवर्ते
महापुराणेनारायणनारदसंवादेगणपतिखंडेस्व
प्नदर्शनेनामत्रयस्त्रिंशोध्यायः ३३ नारायणउवाच
सद्यातराह्निकंकृत्वासमालोच्यचतैःसह हंतप्राप्याप

ब्र॰
वै॰ ग॰
७८

71

यामास कार्तवीर्यार्जुनेन भृगुः १ स हृतः शीघ्रमागम्य
संतं राजसंसदि वेष्टितं सचिवैः सार्द्धमुवाच नृपतीश्व
रे रामस्तत उवाच नर्मदातीरसान्निध्ये न्यग्रोधवृक्षमू
लके सभ्रातृभिः सार्द्धं वितत्य गंतुमर्हसि ३ युद्धं कु
रु महाराज जातिभिर्ज्ञातिभिः सह त्रिःसप्तकृत्वो निर्भू
पां करिष्यामि महीमिति ४ इत्युक्त्वा राम हृतस्थ जगाम
रामस्वत्रियौ राजा मनोरमां दृष्ट्वा प्रसन्नवदनेन्लतः ५
तामुवाच सभामध्ये वाक्यं मानसिके मुने कार्तवीर्या
र्जुन उवाच मामेवाज्ञापयत्येको जमदग्निसुतो महान् ६
उति छत्रं नर्मदातीरे रणाय भ्रातृभिः सह संप्राप्य शोक
रात्रु स्नुमं चक्र कवचं हरेः ७ त्रिःसप्तकृत्वो निर्भूपां
करिष्यामि मेदिनीं श्रावेदोऽमसमनसि संततं भिते
श्रुत्वेकुः ८ शस्त्रस्कर तिवामांगे दृष्ट्वा सम्म श्रुणगत्रिये
तेलाभ्यंगितनासाना दृष्टशी गर्दिभोपरि ९ विभ्रतीमुंड
मुण्डमालां च रक्तचंदने रक्तवस्त्रपरीधाने लोहाल
कारभूषिते १० हसंतं चैव क्रीडंतं निर्वाणांगारराशिना
भस्मकृतांचैव अस्थिवीज पणमुष्णान्वितां सति ११ रुदितं
दस्युयोषा भार्यां रक्तसंध्यानिभं नभः मुक्तकेशां च नग्नां
विधवां छिन्ननासिकां १२ रक्तवस्त्रपरीधानां मदर्पां
मदहासिनीं मशवामनिरहितां चितां भस्मसमन्वितां

भस्महृष्टिमस्त्रग्हृष्टिमंगारहृष्टिमीश्वरी पक्कतालफ
लाकीर्णांपृथिवीमप्यहंसंभृतां अदर्शं कर्परांशिंच
छिन्नकेशनखोत्त्वितां पर्वतैलवर्णानांवराशिभूतेक
पादके १५ तृणानांचैव तैलानामदर्शंचभयानकंवा
लाहृ दशवर्षाभावस्त्रभूषणभूषिता १६ सेहृष्टायाति
मह्नेह्यादित्यदर्शमहंध्रुवा हृष्टाविप्रोमांशापतेसंध्या
सीचतथागुरुः १८ भिन्नोपुनलिकाश्चिद्रान्ह्यस्तीमद
र्शयरं वेचूलानांचग्रामाणांकाकानांनिकरैःसह १९
पीडिते महिषाणांचसमदर्शमहंनिशि तैलापीडनयं
त्रेचतैलकारेणभ्रामिते २० दिगंबरांपाशहस्तामदर्शं
महमीश्वरी न्तमंतींगायनाःसर्वेगायंगायमितिगेहे
२१ विवाहपरमानंदमित्यदर्शमहंनिशि रमणंकुर्वं
तींलोकान्केशाकेशीतिकुर्वतः २२ अदर्शंसमरंगोष्ठे
काकानांवज्जनामपि मोदकानिचपिंडानिप्रमशाने
शवसंभृते रक्तवस्त्रंशुक्लवस्त्रमदर्शंनिशिकामिनी
कृष्णावराहकृष्णवर्णेनग्रावमुक्तकेशिनी २४ विधवा
स्त्रियंप्रतिचमामित्यदर्शमहंनिशि नापितामुंडनेमुंडे
प्रमश्रूणिचममप्रिये २५ वक्तस्थलंचनखेरभिन्नदर्शं
महंनिशि पादुकाचर्मरज्जूनामदर्शंराशिमुज्वले २६
चक्रेभ्रमंतेभूमौचकुलालस्यातिसुंदरी वात्ययाहणि २

ब्र·
वै· ग·
७२

72

मानेच शुष्कवृक्षे समुत्थिते २७ चूर्णमाने कवंधेन
मद्दर्शे निशि संवृते ग्रथिता मुण्डमाला च चूर्णमाना
चवा मया २८ ग्रसीवची रदशना मित्स्वप्नदर्शे महे वने
भूताः प्रेता मुक्तकेशाश्च मत्तमद्भुताशने २९ मां भीष
यंति सततं मित्स्वप्नदर्शे महे निशि कुक्कुराणां स्याला
नां रोदने च समङ्कमुंकः ३० गेहे गेहे च नियतं मित्स्वप्नदर्शे
महे निशि अधोमस्तमूर्ध्वपादं मुक्तकेशं दिगंबरं ३१
भूमौ भ्रमंतं नग्नं च मित्स्वप्नदर्शे महे निशि विकृताकार
शब्दं च ग्रामादि देवरोदने ३२ प्रातः कृत्वा च वायवक
मुपायं वदाधुना स्वप्नेन वेवनं कृत्वा हृदयेन विहृयतो
रुदंती गद्गदं मेदंते मुवाच स्वपश्वरं मनोरमोवाच
हे नाथ रमणश्रेष्ठ श्रेष्ठ सर्वमहीभृतां ३४ प्राणाति
रेकप्राणेश शृणु वाक्यं शुभावहं नारायणांशो भग
वान् जामदग्न्यो महाबली ३५ स हि संहर्त्ते रीशस्य शिष्यो
हि जगतां प्रभो त्रिःसप्तकृत्वो निर्भूपां करिष्यामि महीं
मिति ३६ प्रतिज्ञा यस्य रामस्य तेन साईरणे तव पापिने
गवणं जिताञ्छूरं स्वमपि मन्यसे ३७ मतयान जितेना
ध्यस्वया येन पराजितः यो न रक्षति धर्मं च तस्य कीर
त्तिता भुवि ३८ न पश्यति स्वयं मृत्युं जीवन्नपि मृतो हि
सः शुभाशुभस्य सततं मातीय धर्मस्य कर्मणः ३९ आत्मा

रामः स्थितः स्थाने मूढस्तेन हि पश्यति पुत्रदारादिके
पयत्सर्वैस्वर्यैवयस्मिंल्लोके ४० जलबुद्बुदवत्सर्वमनित्यमि
नश्वरं त्वप संसारे स्वप्नसदृशे मत्वा संतो व्रभारते ४१
ध्यायन्ते सततं धर्मं तपः कुर्वन्ति भक्तितः दत्तेन दत्तं
यज्ञानेन तत्सर्वं विस्मृतं तवया ४२ अस्ति वेहि प्रहिंसा या
कुतु डिवन्मनः कथं स स्वार्थे स्वगया या तस्त्रेपोपा
हि जाश्रमे ४३ मुक्ताभिष्टमपूर्वं च हतो विप्रा निरर्थकः
गुरु विप्रस्मरणं च यः करोति पराभवे अभीष्टदेव
स्मरुष्टा विपतिस्तस्य सन्निधौ ४४ स्मरणं कुरु राजे
न्द्र द्वतो व्रयपदं तु जे गुरौ भक्तिश्च सर्वेषां सर्वविघ्नवि
नाशिनी ४५ गुरुदेवो समभ्यर्च्यौ नेमन्गेशरणं व्रज
विप्रदेव प्रपत्नि वत्त त्रियाणां न हि स्तति: ४६ विप्र
स्य किंकरो भूया वै शेषा भूपस्य भूमिप सर्वेषां किंक
राः शूद्रा ब्राह्मणस्य विशेषतः अयशः शरणं शास्त्र
न्तं त्रियस्य च लत्रिये महायशो यच्छरणं गुरुदेव
हि जेषु च ४८ ब्राह्मणं भज राजेन्द्र गारी घासे स्मरादपि
ब्राह्मणे परितुष्टे च संतुष्टाः सर्वदेवताः ४९ इत्येवमु
क्ता राजेन्द्र कौन्डुकृतवा महासती स्वरूमे सुरुवेविदृष्ट्वा
विललाप हरोदव ५० तत्क्षणं तिष्ठ महाराज श्रुनरेव
सुवाच सा स्थानं कुरु महाराज भोजयित्वा मिवो च्छितं

ब्र०
वै० ग०
७३

73

वंदनागुरुकस्तूरीकुंकुमादीरमुत्तमं अनुलेपं करि
ष्यामि सर्वांगे तव सुंदरि ५२ सुवर्णसिंहासने तिष्ठ त्वं एवं
वत्स मे प्रभो सभायां रतिन तेऽपि च पश्यामि जन्मशो
भने ५३ शतपुत्राधिकः प्रेम्णा सतीनां च पतिर्द्विप निरू
पितो भगवता वेदेषु हरिणा स्वयं ५४ मनोरमावचः श्रु
त्वा राजा परमपंडितः बोधयामास तां राज्ञीं दैवे प्रस्तुते
पुनः ५५ कार्तवीर्य उवाच शृणु कांते प्रवक्ष्यामि कृतं स
र्वं तवेप्सितं शोकार्तानां च वचनं मप्रशस्यं सभासु च ५६
सुखं दुःखं भयं शोकः कलहः प्रीतिरेव च कर्मभोगाद्
कालेन सर्वं भवति सुंदरि ५७ कालाद्दाति राजत्वं का
लात्स्रष्टुं पुनर्भवे कालः सृजति संसारं कालः संहर
ते पुनः ५८ पाता पाति च भूतानि यस्याज्ञां परिपालयन्
यस्माद्भयात् वाति वातः सततं भयविह्वलः ५९ शश्वत्सं
चरते मृत्युः सूर्यस्तपति संततं वर्षतींद्रो दहत्यग्निः का
लो भ्रमति भीतवत् ६० तिष्ठंति स्थावराः सर्वे चरंति सत
तं चराः वृक्षाश्च पुष्पिताः कालफलिताः फलवर्धिताः
६१ शुष्यंति कालतः काले वर्धंते च तदाज्ञया आविर्भूता
तिरोभूताः सृष्टिरेव तदाज्ञया ६२ तस्याज्ञया भवेत्सर्वं न
किंचित्स्वेच्छया नृणां नारायणांशो भगवान्सुराणां सोम
हाबलः ६३ त्रिःसप्तकृत्वो निर्भूपां करिष्यामि महीमिति

प्रतिज्ञा विफला तस्य न भवेन्न कदाचन ९४ निश्चितं
तस्य वध्योऽहमिति जानामि सुव्रते ज्ञात्वा सर्वं भविष्य
च्छरण्यं यामि तत्कथं ९५ प्रतिष्ठितानां चाकीर्त्तिर्मर
णादतिरिच्यते इत्येवमुक्त्वा राजेन्द्रः समागत्य सुयत्नतः
वाद्यं च वादयामास कारयामास मंगलं शतकोटि
पाणं च राजेन्द्र प्राणं विलतके ९७ श्वेतो हिमाणीनां शतकं
महाबलपराक्रमं अश्वानां च गजानां च पदातीनां तथै
व च ९८ असंख्योकं रथानां च रट्हीहा गतं सुयत्नतः वधू
कन्याभिनासाधींदृष्ट्वा तेगमनेनान्त्रवे ९९ पतवें तवस
न्नाहमन्त्यै मशरेयत्रुः क्रीडागारे तणेन सेयो हृत्वा को
नास्खवत्तसि पश्यंतीतन्मा(खे)वाभोजे बुबुवव मुकुमुकुः १००
इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे नारायणनारदसंवा
दे गणपतिखंडे चत्रिंशतमोऽध्यायः ३४ श्रीना
रायण उवाच मनोरमा प्राणनाथं तत्क्षणं हृत्वा स्वव
त्तसि भविष्य मनसा वक्रे यत्तत्स्वामिमुखो तत्कृतं
पुत्रो श्रमपुरतः कृत्वा वाचं वाच्यं स्वकिंकरान् स स्मार
सा विस्मृतं पदं सर्वं स्मरेन्न भवेन्मुने २ योगेन भित्वा ष
ट्चक्रं वायुं संस्थाप्य मूर्द्धनि ब्रह्मरंध्रस्थकमले स
हस्रदलसंयुते ३ स्वान्तमाकृष्य विषया जलबुद्बुद
सन्निभात् संस्थाप्य ध्यानयोगेन लीलं ब्रह्मणि निष्क

त्येष त्रिविधं कर्मसंत्यस्य निर्मूलमपुनर्भवं तत्रप्राणा
श्चतत्याजनचप्राणाधिकेप्रिये ५ सराजातोस्तताटृष्ट्वा
विललापकरोदच समाहंसपरित्यज्यकृत्वावस्थ
वाचतो ६ राजोवाच मनोरमेसमुत्तिष्ठनयास्यामिरणा
जिरे पश्यमांचेतनांकृत्वाविलपंतमुहुर्मुहुः ७ मनोर
मेसमुत्तिष्ठमयासार्धंरटहेव्रज नकदापिकरिष्यामिस
मरंमृगुणामहं ८ मनोरमेसमुत्तिष्ठश्रीशैलेव्रजसुंदर
पुष्पभद्रानदीतीरेविहरिष्यामिनिर्जने ९ मनोरमेसमु
त्तिष्ठव्रजगोदावरीप्रिये जलक्रीडांकरिष्यामित्वयासा
र्धंयथापुरा १० मनोरमेसमुत्तिष्ठमलयंव्रजसुंदरि
त्वयासार्धंगमिष्यामितत्रचंदनकानने ११ शीतेनगं
धयुक्तेनवातेनसुरभीकृते भ्रमरध्वनिसंयुक्तेपुंस्को
किलरुतस्तुते १२ चंदनागुरुकस्तूरीममांगेलेपनंकु
रु चंदनोत्तितसर्वांगेपश्यमांसस्मितेसति १३ सथा
बलेत्सयमपुरंवचनेरचयप्रिये कुटिलभ्रूविकारेचकथ
नकुरुषेऽधुना १४ नृपस्यवचनंश्रुत्वावागभूद्वाशरी
रिणी स्थिरोभवमहाराजरोदनंकुरुषेकथं १५ त्वमहा
ज्ञानिनांश्रेष्ठोदत्तात्रेयप्रसादतः जलबुद्बुदवत्सर्वं
संसारंपश्यशोभन १६ कमलोशाचसासा
ध्वीजगामकमलालयं ॥

तेमेव गच्छे वैकुंठं रणे कृत्वा रणाजिरे १७ इत्येवं व
वनैः कृत्वा जह्यै शोकं नराधिपः ततश्चंदनकाष्ठेन
चितां दिव्यां चकार ह १८ संस्काराग्निं कारयित्वा पुत्र
हाराद्दाह्य तां नानाविधानि रत्नानि ब्राह्मणेभ्यो द
दौ मुदा २० भुज्यतां भुज्यतां शश्वद्दीयतां दीयतामिति
शब्दो बभूव सर्वत्र कार्तवीर्यार्जुने मृते २१ कोशेभ्यः स्वा
धिकारेभ्यः स्थितेश्च यज्ञेन तदा मनोरमायाः पुत्रेण ब्रा
ह्मणेभ्यो ददौ मुदा २२ राजा जगाम सप्तमे ह्यद्येन वि
तृप्यता सार्द्धं सैन्यसमूहैश्च वाद्यभांडैरसंख्यकैः २३
शोभमंगलै राजा पुरीवर्त्मनि वर्त्मनि ययौ नृपापि म
मरेन जगाम स्वगृहं पुनः २४ मुक्तकेशी छिन्ननासारु
दती वदिगंबरी कृष्णवस्त्रपरीधाना मपरो विधवा
मपि २५ सुविशुद्धो यो निदुष्टो व्याधिदुष्टो वकुष्टिनी
पतिपुत्रविहीना च वंध्या किंनी पुंश्चली महो २६ कुंभका
रं तैलकारं व्याधं सर्पोपजीविनं कुचैलमतिरूढं
गं नेयं काषायवाससं २७ वत्सविक्रयिणं चैव कन्या
विक्रयिणं तथा चितादग्धशवं भस्म निर्वाणांगार
मेव च २८ सर्पं च तैलपक्वं च गोधां च शशकं विषं दे
वलं ह्यषवाहं च शूद्रं श्राद्धान्नभोजिनं २९ शूद्रान्नपाव
कं स्त्रहयाजकं ग्रामयाजकं कुमापुत्तलिकां चैव शव

बृ॰
वै॰ ग॰
७५

75

दाहनकारिणे ९ सूच्यकुंभे सूर्मिकुंभे तैलत्वणमेव
च कार्यासे कक्ष्यपे चूर्णे कुकुरेशाह्यकारिणे १० दक्षिणे
चस्पगाले चक्रुवंते भैरवे रवे कपदके चलोरे च छिन्न
केशेन खमले ११ कलहे च विलापे च विलापकारिणे ज
ने श्रमे गले व दंते च रुदंते शोककारिणे १२ मिथ्यासा
क्षिप्रदातारे चौरे चनस्यातिने पुंश्चलीपतिपुत्रे च पुंश्च
ल्योदनभोजिने १३ पितृदेवगुरुविप्राणां वस्त्रविना
पहारिणे दत्तापहारिणे दस्युहिंसके सूचके खले १४
पितृमातृविरक्ते च द्विजविश्वासघातिने स्वसुर्वे च कृत
घ्ने च स्वाम्यापहारिणे जने १६ गुरुद्रोहे मित्रद्रोहे तत्र वि
श्वासघातिने गुरुदेवद्विजानां च निंदके स्वामिघातके
१७ जीवानां घातके चैव स्नानहीने च निर्दये व्रतोपवास
हीने च खतिदीनेन पुंसके १८ गलितव्याधिगात्रे च यत्ल
व्याधिनमेव च शुष्कसे छिन्नलिंगे च सह्वामते स्वरां तथा
१९ त्रिलिंव मंते रुधिरे महिषे गर्दभे तथा मूत्रपुरीषश्ले
ष्माणके थिने स्कपालिने ४० फेफावाते रक्तष्ठीवा
यं वहल्पातने हके वश्वकरे गर्दभे श्वेते केके च भल्ल
कम् ४१ पाशवशुष्ककाष्ठवत्तापसमे यके तथा
श्वशृदात्री ब्राह्मणं च तंत्रमेत्रौपजीविनम् ४२
वैद्यं चारकशुष्कं चैव वीथयंत्रषमेव च

कुर्वाणोस्तु नवार्ताश्च विप्रशापं च दारुणं ४३ दुर्गोपि वा
तं दुःशहं राजा संशप्यवत्स्मिनि मनस्यकुत्सितप्राणाः
त्वभिताश्च निरंतरं ४४ वामांगस्पदनं देहे जातं राज्ञो ब
भूव ह तथापि राजा निःशंको दर्शंदर्शम मंगले ४५
सर्वसैन्यसमायुक्तः प्रविवेश रणाजिरे प्रवरूत्पर
थात्तूर्णं दृष्ट्वा व पुरतो भृगुं ४६ नानामदद्रवद्भूमौरा
जेन्द्रैः सह भक्तितः आशिषं युयुजे रामः स्वर्गं प्राप्नुहीति
वाञ्छितां ४७ तेषांस्तद्बभूवद्ध्रैंव्या ब्राह्मणाशिषः
भृगुं प्रणम्य राजेन्द्रः समहृतलक्षणं ४८ हितं समानीति
सारं वाक्यं वेदविदां वर परशुराम उवाच श्रेयराजेन्द्र
यमिह चेद्स्वेशसमुद्भव ४९ निस्सारं शस्य शिष्यस्त्व
दत्तात्रेयस्य धीमतः स्वयं विद्वान सत्य हि स्यक्स्मावद
विदोस्तु वात् ५० कथं कुतुडिरयुनासजमानो विड
वना श्रृहनः कपिलालो भ्रातृत्रिरहे ब्राह्मणं कथं ५१
ब्राह्मणीशोकसंतप्ता भर्त्रा मार्ड्गता सती किं भविष्य
तीति भूमपरैत्रेवानयोर्वयात् ५२ सर्वं मिथ्येव संसारं
पद्मपत्रे यथा जले सती कीर्तिः स्थाप्यकीर्तिः कथामा
त्रावशेषिता ५३ विड्डवनेवा किं मतोडक्कीर्तिश्च सता
महो क्क माता क्क पिता त्वं च क्क विषादो मुनिःकृतः ५४ य
त्कृते विद्धा राज्ञा न कृतं हालिकेन तत् त्वामुपोषन

मीशेतेदृष्टान्ततेनोतिधार्मिकः ५५ पारणं कारयामास
दत्तेतस्यफलंत्वया अधीतेविधिवद्दत्तेब्राह्मणेभ्योदिने
दिने ५६ जगतेयशसाहर्षमयशोवाधमेकथं दाता
चलिष्ठोयशस्वीपुण्यवान्सुधीः ५७ कार्तवीर्यार्जुनसमो
नभूतोनभविष्यति पुरातनावदंतीतिवेदिनोधरणी
तले ५८ योविख्यातःपुराणेषुतस्यदृष्टीतिरीदृशी उ
वीकांडुःसहराजसीलांसादपिजीविनः ५९ संकेटपि
सतोवक्राउरुक्तिर्नेविनिर्गता नददातिउरुक्तितेप्रक्र
तेकथयाम्यहं ६० उत्तरेदेहिराजेंद्रमहाराजेंद्रसंसदि
सूर्यचंद्रमसोर्वंशपाःसंत्यत्रमहीश्वराः ६१ सत्यवद्ध
मीयांवपृथ्वींत्वत्पितरःसुराः पृथ्वींवत्समर्वराजेंद्राःस
देसहकमीश्वराः ६२ पक्षपातोहिसमेसंसर्गःपातिकेन
वदंतिच इक्ष्वाकोपक्ष्वरामस्यविरामरणस्थले ६३
वक्राहृहस्पतिसमःप्रवक्तुमुपवक्रमे कार्तवीर्यार्जुन
वाच श्रयेरामोहरेरंशोहरिभक्तोजितेंद्रियः ६४ कृतो
धर्मोमयाविप्रान्तंवैतेषांगुरोर्गुरुः कर्मणाब्राह्मणो
जातःकेनातिब्रह्मभावनो ६५ स्वधर्मनिरतःशुद्धस्त
स्माद्ब्राह्मणउच्यते अंतर्वेहिश्रमनतांकरोतिकर्मज
ज्ञाति ६६ मौनीशस्त्रमहाकालेयोहिसमनिकृष्यते
सर्वांलोष्टहेरांम्बराक्लिपवेदनेयथा ६७

समताभावनायस्य सयोगीपरिकीर्तितः सर्वजीवे
षुयोविस्रंभावयेत्समताधिया १९ हरौकरोतिभक्तिं
चहरिभक्तःसचस्मृतः तपोयनंब्राह्मणानांतपःक
ल्पतरुस्तथा तपस्याकामयेत्तुस्वसन्ततेतपस्विस्पृ
हा ऐश्वर्यंक्षत्रियाणांचवाणिज्यंवतथाविशां २० शूद्रा
णांविप्रसेवैवस्पृहावेदेषुनिंदिता क्षत्रियाणांततप
स्विस्पृहातीवप्रशंसिता २१ ब्राह्मणानांविवादेवस्पृ
हातीवविनिंदिता रागीराजसिकःसर्वेकुरुतेकर्म
रागतः २२ रागोथस्वराजसिकस्तेनराजाप्रकीर्तितः
रागतःकामयेत्तुस्वमयाभिलाक्रान्तामुने २३ कोदोष
स्तेनमेजातःक्षत्रियस्यानुरागिणः कृतःकस्यमुनेर
स्तिकामयेत्तुर्मयाविना २४ स्पृहारणेवाभोगेवानु
पाकेचव्यतिक्रमे त्रिंशद्दैत्याक्षौहिणीसेनाराजेंद्राणां
त्रिकोटिकं २५ निहत्यायांतमेकाकिंमांसहंतुमहंतेमु
ने श्वात्मानंहंतुमायांतमपिवेदांगपारगं २६ नदोषो
हननेतस्यनतेनब्रह्महाभवेत् प्रायश्चित्तंहिंसक
नानवेदेषुनिरूपितं २७ वधेसमुद्यतेतेषामिमा
हकमलोद्भवः पिशातेनिहताभूयामहाबलपरा
क्रमाः २८ इदानींराजपुत्रास्वशिशवोत्रसमागताः
विःसमकृतोनिर्भयोकृतनोकर्तुंमहीमिति तयाकृ

ब्रै॰
वै॰ ग॰
७१

77

ता प्रतिज्ञा यातस्याश्च पालनं क्रतुः क्षत्रियाणां रणोऽथ
र्मो रणो स्तवनं गर्हितः ८० रणस्पृहा ब्राह्मणानां लोके
वेदे विडंबना तपोधनानां विप्राणां वा गवलानां युगे यु
गे ८१ शांतिस्वस्त्ययनं कर्म विप्रधर्मो न संशयः क्षत्रि
याणां बलं युद्धं व्यापारश्च बलं विशां ८२ भिक्षा बलं भि
क्षुकाणां शूद्राणां विप्रसेवनं हरिभक्तिर्हरेर्दास्यं वैष्ण
वानां बलं हरिः ८३ हिंसा बलं खलानां च तपस्या च त
पस्विनां बलं वेशश्च वेश्यानां योषितां यौवनं बलं ८४
शश्वत्कुकर्मशीलानां गांभीर्यं साहसं बलं यत्नं बलं
च यतीनां सुधीनां च विशेषतः ८५ बलं विवेकः शां
तानां प्राणिनां बलमेकता गुणो बलं च गुणिनां वि
राणां वैद्यानामेव च ८६ विप्रवाक्यं च कार्यं च मंत्र मंत्रि
णां बलं हिंसा हिंसकजंतूनां सतीनां पतिसेवनं
८७ बलं धर्मो गृहस्थानां भृत्यानां राजसेवनं बलं स्तवः
स्तावकानां ब्रह्म च ब्रह्मचारिणां ८८ पतीनां च सतीदा
रान्यासः संन्यासिनां बलं पापं बलं पातकिनां हरिर्ब
ले ८९ पुण्यं बलं पुण्यवतां प्रजानां नृपतिर्बलं बलं ज
लं च सस्यानां मत्स्यानां च जलं बलं ९० शांतिर्बलं च भूया
नं विप्राणां च विशेषतः विप्रेशानां रणे योगी नैव दृष्टे
न वक्रतः ९१ स्थिते नारायणे देवे बभूवा च विपर्ययः १

इत्येवमुक्त्वा राजेन्द्रो विरराम रणाजिरे ४२ ततस्तं तद्
वनं श्रुत्वा सर्वे तूष्णीं बभूवह रामस्य भ्रातरः सर्वे स
तीक्ष्णशस्त्रपाणयः ४३ शूरैरभिररणे कर्तुं महावी
राः सदा जया रणे न्यवोद्यन्त दृष्ट्वा मत्स्यराजो महाब
लः समारेभे रणं कर्तुं मेग लोमेगलालयः शरजाले
न राजेन्द्रो वारयामास तानपि ४५ विच्छेद शरजालं
च जमदग्निसुतस्तदा राजा चिक्षेप दिव्यास्त्रं शतसूर्य
समप्रभेन ४६ माहेश्वरेण मुनयस्त्रिच्छिदुश्चावलील
या दिव्यास्त्रेणैव मुनयश्छिच्छिदुः सशरं पुनः ४७ रथं च सा
रथिं चैव राज्ञः सञ्जहुमेव च मत्स्यशस्त्रं च्छिदं दृष्ट्वा मुनयो ह
र्षविह्वलाः ४८ दधार शूलिनः शूलं मत्स्यराज जिवांस
या शूलेनिः क्षिप्य शूलं च जघान तत्पतीश्वरं ४९ उवाच
काशवाणीं च मृगी समासे वेशाकृत यथा चैक कवचं भू
पं जमदग्निसुतो महान् ५० राजा देहे च कवचं ब्रह्मास्त्रं उवि
जयं परे गृहीत्वा कवचं तस्य शूलेन वजघान ह ५१ पपात
मत्स्यराजस्य शतचन्द्रसमाननः महाबलिष्ठो युगणवा
श्चेन्द्र वेशसमुद्भवः ५२ नारद उवाच शिवस्य कवचं ब्रूहि
मत्स्यराजेन यद्धृतं नारायण महाभाग श्रोतुं कौतूहलं
मम १ नारायण उवाच कवचं शृणु विप्रेन्द्र शंकरस्य म
हात्मनः ब्रह्माण्डविजयं नाम सर्वावयवरक्षणं ४ पुरा

ब्र॰
वै॰ ग॰
७८

78

दुर्वाससादत्तंमन्त्रराजायधीमते दत्ताथउत्तरंमंत्रं
ॐनमःशिवायेतिच ५ श्वेतेचकवैवैदेहेनास्तिस्व
स्यसंजीविना श्रेतेयाकेजलेवैह्रोमिडेचेनास्तिसंश
यः ६ यद्दत्त्वापठनाद्ब्राह्मणःशिवत्वंप्रापलीलया बभू
वशिवतत्स्यसयत्कृत्वानंदिकेश्वरः ७ वीरश्रेष्ठोवीर
भद्रोवभूवधारणात्तयः त्रैलोक्यविजयीराजाहिरण्य
कशिपुःस्वयं ८ हिरण्यात्तस्यविजयीवभूवधारणाय
तः यद्दत्त्वापठनात्सिद्धोदुर्वासाविश्वपूजितः ९ जैगी
षव्यामहायोगीपठनाद्धारणायतः यद्दत्त्वावामदेवस्य
देवलच्यवनःस्वयं १० अगस्त्यस्यपुलस्त्यस्यवभूववि
श्वपूजितः ॐनमःशिवायेतिमस्तकेममसदावतु ११
ॐनमःशिवायेतिचस्वाहाभालंसदावतु ॐह्रींक्लींश्री
शिवायेतिस्वाहानेत्रेसदावतु १२ ॐह्रींक्लींशिवायेति
नमोमेपातुनासिकां नमःशिवायशांतायस्वाहाकंठं
सदावतु १३ ॐह्रींश्रींपंचवक्त्रायस्वाहावक्त्रंसदावतु
ॐह्रींमहेशायस्वाहावायरंपातुमेसदा १४ ॐह्रींश्रींक्लीं
त्रिनेत्रायस्वाहाकेशान्सदावतु ॐह्रींऐंमहादेवायस्वा
हावतःसदावतु १५ ॐह्रींक्लींश्रींऐंरुद्रायस्वाहाना
भिंसदावतु ॐऐंह्रींश्रींईश्वरायस्वाहापृष्ठंसदावतु
१६ ॐह्रींक्लींऐंमृत्युंजयायस्वाहाबाहूसदावतु ॐह्रीं

क्लीं ऐं मृत्युंजयाय स्वाहा बाहू सदावतु ॐ ह्रीं श्रीं क्लीं
ईशानाय स्वाहा पातु कर्णौ मम १७ ॐ महेशाय रुद्रा
य नित्यं पातु मे सदा ॐ ह्रीं क्लीं ऐं भूतनाथाय स्वा
हा पादौ वतु १८ ॐ सर्वेश्वराय सर्वाय स्वाहा सर्वे स
दावतु प्राच्यां मां पातु भूतेश आग्नेय्यां पातु शंकरः १९
दक्षिणे पातु मां रुद्रो नैरृत्यां स्थाणुरेव च पश्चिमे खं
डपरशुर्वायव्यां चन्द्रशेखरः २० उत्तरे गिरिशः पातु
ऐशान्यामीश्वरः स्वयं ऊर्द्धे मृडः सदा पातु अधो मृत्यु
ञ्जयः स्वयं २१ जले स्थले चान्तरिक्षे स्वप्ने जागरणे सदा
पिनाकी पातु मां प्रीत्या भक्तं च भक्तवत्सलः २२ इति ते
कथितं वत्स कवचं परमाद्भुतं दशलक्षजपेनैव सि
द्धं भवति निश्चितं यदि स्यात्सिद्धकवचो रुद्रतुल्यो
भवेत्स्वयं न वक्तव्यं मया ख्यातं प्रवक्तव्यं न कस्यचि
त् २४ कवचं काण्वशाखोक्तमतिगोप्यं सुदुर्लभं अ
श्वमेधसहस्राणि राजसूयशतानि च २५ सर्वाणि क
वचस्यास्य कलां नार्हन्ति षोडशीं कवचस्य प्रसादेन
जीवन्मुक्तो भवेन्नरः २६ सर्वज्ञः सर्वसिद्धेशो मनो
पाहि भवेद्ध्रुवं इदं कवचमज्ञात्वा यो भजेच्छंकरं वि
भुं शतलक्षप्रजप्तोपि न मंत्रः सिद्धिदायकः २७ इति
श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे नारायणनारदसंवादे

त्रै॰
वै॰ग॰
७९

79

गणपतिविंदेशंकरकवचकथनंनामपंचविंशो
ध्यायः २५ नारायण उवाच मत्स्यराजेनिपतितेरा
जायुद्धविशारदः राजेंद्रान्वारयामासयुद्धशास्त्रविशा
रदान् १ हहहलेसोमदत्ते विदर्भेमिथिलेश्वरे निषधा
धिपतिंचैवमत्स्याधिपतिंतथा २ आययुःसमरंयुद्धे
परशुरामेप्रयत्नतः वारयामाससचैकैकंभानुवर्गान्स्व
गुरूंस्तथा ३ आययौसमरंशीघ्रंदृष्ट्वातांश्चपराजितान्
पिनाकहस्तःसंभ्रमेणज्वलदग्निशिखोपमान् ४ विले
पनागपाशंचपरशुरामोमहाबलः भृगुःशंकरसंमूले
नसोमदत्तंजघानह ५ हहहलेचगदयाविदर्भंमुष्टि
भिस्तथा आययुःसमरंकर्णेकानितवीर्यानिवार्यच ६
कान्यकुब्जाश्वशतशःसौराष्ट्राशतशस्तथा राढीयाश्च
तशोश्चवचारेशाः शतशस्तथा ७ सोभाववगाश्वशतशो
महाराष्ट्रास्तथादश कलिंगाह्येराज्ञेयाःकालिंगाः
शतशस्तथा ८ कृत्वातेशरजालंचभृगुंचवक्ष्युडेरेवच
तच्छित्वासत्स्यितोरामोनीहारमिवभास्करः ९ विराम
युद्धरामस्सैःसार्द्धंसमराजिरे द्वादशास्तेहिशैलेसिनाय
तश्चिच्छेदपशुना १० रेभोलेभसमूहेचयथावेढेनली
लया छित्वासेनांभूपवर्गंजघानसिववत्सलतः ११ स
वीस्तांस्तांस्तदादृष्ट्वासूर्यवंशसमुद्भवः ::

गाजगामसर्वं द्रष्टुलत्तराजेन्द्र संयुतः ११ द्वादशा
क्षौहिणीभिश्च सेनाभिः सह संयुगे कोपेन युयुधे रा
मेण गाः सिंहं यथा वने १२ भृगुः शंकरशूलेन तत्प
लहेतिहतस्व द्वादशाक्षौहिणीसेनां जघान परिघेन
वली १४ निहत्य सर्वां सेनां च सर्वं वैरिसुयेवली नागा
स्त्रं प्रेरयामास निश्चुडे तं भृगुः स्वयं १५ नागपाशं च
विच्छेद गारुडेन तत्पेश्वरः जहास च भृगु राजा सम
रे च युनः पुनः १६ भृगुर्नारायणास्त्रं च चिक्षेप रण
मूर्द्धनि अस्त्रं ययौ तेन निःस्तेज शतसूर्यसमप्रभं १७
दृष्ट्वा तत्पशार्हेल्लुम्बावरुह्य रथात्तुरणात् ममशंबुः
प्रणानाम ह्याना नारायणं शिवं १८ तमेवं प्रणतेस्मै का
ययौ नारायणान्तिकं अस्त्रराजो भगवतो रामः संप्राप
विस्मयं १९ भृगुः शक्तिं च मुसलं तोमरं पट्टिशं तथा
गदां परशुं च कोपेन चिक्षेप तत्प हिंसया २० जग्राह कर्
लीतान्सर्वान्कार्त्तवीर्यः स्फटना स्थिता चिक्षेप शिवशूलेन स
तत्पमालावभूवतत् २१ ददर्श पुरतो रामो भद्रकाली
जगत्प्रसूं वहन्तीं मुण्डमालां च विकटास्यां भयंकरीं २२
विहाय शस्त्रमस्त्रं च पिनाकं च भृगुस्तथा तुष्टाव तामम्
म्बां मायां भक्तिनम्रात्मकंधरः २३ परशुराम उवाच न
मः शंकरकान्तायै सारायै ते नमो नमः नमो दुर्गतिना

ब्र॰
वै॰ग॰
द॰

शिवायै मायायै ते नमो नमः २४ नमो नमो जगद्धात्र्यै
जगत्कर्त्र्यै नमो नमः नमोऽस्तु ते जगन्मात्रे कारणा
यै नमो नमः २५ प्रसीद जगतां वीजे सृष्टिसंहारका
रिणि त्वत्पादं शरणं यामि प्रतिज्ञां सार्थिकां कुरु २६
त्वयि हारि प्रतीमातः कौमारे हि त्वमीश्वरः त्वप्रसन्ना भ
व शुभे मां भक्ते भक्तवत्सले २७ युष्माभिः शिवलोके
च मह्यं दत्तो वरः पुरा तं वरं सफलं कर्त्तुं त्वमर्हसि व
रानने २८ पर्शुरामस्तवं श्रुत्वा प्रसन्नाभूत्तु चण्डिका
मा भैरित्येवमुक्त्वा तत्रैवान्तरधीयत २९ एतद्भृगु
कृतं स्तोत्रं भक्तियुक्तश्च यः पठेत् महाभयात्समुत्ती
र्णः स भवेदेव लीलया ३० स पूजितश्च त्रैलोक्ये त्रैलो
क्यविजयी भवेत् ज्ञानिश्रेष्ठश्च स भवेद्वैरिपक्षविमर्द
कः ३१ इति श्रीभद्रकालीस्तोत्रं एतस्मिन्नन्तरे ब्रह्मा भृ
गुं पप्रच्छ तावरं श्रागात्यकथयामास रहस्यं परममेव
व ३२ ब्रह्मोवाच शृणु राम महाभाग रहस्यं पूर्वम
वच सर्वेष्टजयदं तव प्रतिज्ञासार्थकाय च ३३ द
शाक्षरी महाविद्या दत्ता दुर्वाससा पुरा सर्वेशायैव
कवचं भद्रकाल्याः सुदुर्लभं ३४ कवचं भद्रकाल्याश्च
देवानां हि सुदुर्लभः कवचं च कलनस्य सर्वशत्रुविमर्दनं ३५
प्रतीवशं अपशान्तं च त्रैलोक्यजयकारणं नश्यन्ति नश्यते च क
वचकं तत्त्वेतमनोयुवि

भृगोर्गच्छन्तमित्यर्थं करोतु प्रार्थनां स्वयं सूर्यवंशोद्भ
वो राजा दाता परमधार्मिकः १७ प्राणाश्च कवचे दि
व्ये सर्वेषां च निश्चिते भृगुः संप्राप्य वेशेन गतो रा
ज्ञोऽन्तिकं मुने १८ भिक्षां चकार मंत्रं च कवचं परमाद्भुतं
राजा ददौ च मंत्रं च कवचं परमादरं ततः शंकरस्थले
न जघान तं स्वयं भृगुः १९ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महा
पुराणे नारायणनारदसंवादे गणपतिखंडे षट्
त्रिंशत्तमोऽध्यायः ३६ नारद उवाच कवचं श्रोतु
मिच्छामि तां च विद्यां दशाक्षरीं नाथ त्वत्तो हि सर्वज्ञ
भद्रकाल्याश्च सांप्रतं १ नारायण उवाच शृणु नार
द वक्ष्यामि महाविद्यां दशाक्षरीं गोपनीयं च कवचं
त्रिषु लोकेषु दुर्लभं २ ओं ह्रीं श्रीं क्लीं कालिकायै स्वा
हेति च महामंत्रः दुर्वासा हि ददौ राज्ञे पुष्करे सूर्यप
र्वणि ३ दशलक्षजपेनैव मंत्रसिद्धिः कृता पुरा पंच
लक्षजपेनैव राजा कवचमुत्तमं ४ बभूव सिद्धकव
चोऽप्ययोध्यामाजगाम सः कृत्स्नां हि पृथिवीं जिग्ये क
वचस्य प्रसादतः ५ नारद उवाच श्रुता दशाक्षरी
विद्या त्रिषु लोकेषु दुर्लभा इदानीं श्रोतुमिच्छामि
ब्रूहि मे कवचं प्रभो ६ नारायण उवाच शृणु वक्ष्या
मि विप्रेंद्र कवचं परमाद्भुतं नारायणेन यद्दत्तं क

त्रै°
वै°ग°
८२

८१

वंवंशूलिनेत्रुरा ७ त्रिपुरस्यवधेघोरेशिवस्यविजयाय
च तेदेवशूलिनादत्तंपुराउर्वासेमेमुने ८ दुर्वाससाच
यदत्तंसर्वेदायमहात्मने प्रतिगृह्यतरंतत्वंसर्वमेत्रा
वविग्रहे ९ ॐह्रींश्रींकालिकायैस्वाहामेपातुमस्तकं
क्लींकपालेसदापातुक्रींक्रींमितित्रिलोचने १० ॐक्लींत्रि
लोचनेस्वाहानासिकांमेसदावतु क्लींकालिकेरक्षस्वा
हाचेतिदंतंसदावतु ११ क्लींभद्रकालिकेस्वाहापातु
मेधरयुग्मकं क्लींक्लींक्लींकालिकायैस्वाहाकंठंसदाव
तु १२ ॐक्लींक्लींक्लींकाल्यैस्वाहाममस्कंधंसदावतु क्लीं
भद्रकाल्यैस्वाहाचममवक्षःसदावतु क्लींकालिकायै
स्वाहेतिममपृष्ठंसदावतु १३ ह्रींक्लींकालिकायैस्वाहा
ममनाभिंसदावतु १४ रक्तबीजविनाशिन्यैस्वाहाहस्तौ
सदावतु १ ॐह्रींक्लींमुण्डमालिन्यैस्वाहापादौसदावतु
१५ ॐक्लींचामुण्डायैस्वाहासर्वांगंमेसदावतु प्राच्यांपा
तुभद्रकालीआग्नेय्यांरक्तदंतिका १६ दक्षिणेपातुचामुं
डानैरृत्यांपातुकालिका श्यामाचवारुणेपातुवाय
व्यांपातुचंडिका १७ उत्तरेविकटास्याचऐशान्यांसाट्ट
हासिनी ऊर्ध्वंपातुलोलजिह्वामायाद्याव्योपातुपःसदा १८
जलेस्थलेचांतरिक्षेपातुविश्वप्रसूःसदा इतितेकथि
तंवत्सर्वमंत्रममन्विते १९ सर्वेषांकवचानांचसा

रभूर्नेपरात्परं सप्तद्वीपेश्वरो राजा सुरथो यत्प्रसा
दतः कवचस्य प्रसादेन मांधाता पृथिवीपतिः प्रचे
तालोमशश्चैव यतः सिद्धोबभूव ह २१ यतो हि योगिनां
श्रेष्ठः सोभरिः पिप्पलायनः यदि स्यात्सिद्धकवचः सर्व
सिद्धेश्वरो भवेत् २२ महादानानि सर्वाणि तपांसि च व्रता
नि च निश्चितं कवचस्यास्य कलां नार्हंति षोडशीं २३ इदं
कवचमज्ञात्वा भजेत्कालीं जगत्प्रसूं शतलक्षप्रजप्तो
पि न मंत्रः सिद्धिदायकः २४ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महा
पुराणे नारायणनारदसंवादे गणपतिखंडे सप्तत्रिंश
तमोध्यायः ३७ नारायण उवाच सुचंद्रे पतिते ब्रह्मन्रा
जेन्द्राणां शिरोमणौ आजगाम पुष्कराक्षः सेनाभिर्लोहि
णीसुतः १ सूर्यवंशोद्भवो राजा सुचंद्रतनयो महान्
महालक्ष्मीसेवकश्च लक्ष्मीवान्नृपसंभवः २ महाल
क्ष्म्याश्च कवचं संप्राप्य सुमनोहरं परमैश्वर्यसंयुक्तः
त्रैलोक्यविजयी यतः ३ तं दृष्ट्वा भ्रातरः सर्वे पर्शुरामस्य
धीमतः आययुः समरं कर्तुं नानाशस्त्रास्त्रपाणयः ४
राजेन्द्रः शरजालेन छादयामास लीलया चिच्छेदुः
स्यंदनं राज्ञः ते विप्राः पंचबाणतः सारथिं पंचबाणेन
रथाश्वं दशबाणतः तद्धनुः सप्तबाणेन तूणं च पंचबा
णतः ८ चिच्छेदुस्तद्भ्रातृवर्गा विप्राः शंकरशूलतः ते

ब्र॰
वै॰ग॰
८२

तस्यैतां हिंसंतीं सेनां निजघ्नुश्चापलीलया हत्वा तत्सैन्यं
ते वीराः शिवशूलेन निर्विभिन्नः गलेव भूतत्कुलेरा
ज्ञः शङ्करमालिका ८ शक्तिं च पट्टिशं चैव वज्रं भुशुण्डीं मुद्ग
रं तथा गदां तानि चिच्छिदुर्विप्राः कोपेन ज्वलदग्नयः ९ ता
नि शस्त्राणि चूर्णानि स्वल्पकं देहयोगतः विस्मितास्त्वा
नरः सर्वे भग्नगौरवमहाभुजे १० रथं यत्र स्वशस्त्राणि
चास्त्राणि विविधानि च सेनां प्रस्थापयामास कार्तवी
र्यार्जुनः स्वयं ११ राजा स्यन्दनमारुह्य शङ्करातो महा
बलः चकार शरजालं च महावीरतरे मुने १२ चिच्छि
दुः शरजालं च ते वीराः शस्त्रपाणयः राजा प्रस्थापये
नैव निद्रितं सा चकार ह १३ भग्नेस्त्र निद्रितो दृष्ट्वा
पर्शुरामो महाबलः तत्र विलतसर्वा गात्वा यथया
मास तत्क्षतः १४ वायवित्वाना निवार्यार्जुनामरणे
मूर्च्छितं चिक्षेप पर्शुं कोपेन शीघ्रं राजन्निर्वासया १५
छित्वा राज्ञः किरीटं च पर्शुर्भूमौ पपात ह जग्राह पर्शुं
शीघ्रं स पर्शुरामो महाबलः १६ तदा शाकरस्थलेन वि
तेप मंत्रपूर्वकं स्वपमाकुंडले छित्वा जगाम मुनिसं
निधिं १७ राजा निहंतुं रामं च शरजालं चकार ह वि
च्छेद शरजालं तत्पर्शुरामश्च लीलया १८ क्रमेण राजा
नानास्त्रं चिक्षेप मंत्रपूर्वकं नाक्षितेप क्रमेणैव भञ्जुः शस्त्र
स्त्रेणावरः

र्जुनस्थितेयनानास्त्रमहासंधानपूर्वकं तांस्थिते
पमहाराजः संधानेनायलीलया २० रामस्थितेय
ब्रह्मास्त्रसंधानमंत्रपूर्वकं राजा निर्वीर्यं एवक्रे स
धानेनावलीलया २१ सर्वाण्यस्त्राणि शस्त्राणि रा
मः पाशुपतं विना विनिपेकोपविश्रांतो भूपस्थिके दता
निव २२ रामः स्मृत्वा शिवेननवातेनं पाशुपतं मुने नारा
यणस्त्रभगवान्नवावविश्वरूपधृक् २३ बाल[illegible]ङ्वाव
किं करोषि भोगाव स्त्रत्व मेवं ज्ञानिना वरः नेरंहृते पा
शुपतेकोपा किंत्विषसि भ्रमात २४ विष्णुपाशुपतेन
वभेवइस्मवनस्थरे संवेहृते शक्तिमिदं विनाशोकस्तमी
श्वरं २५ अहो पाशुपतं जेतेवत्समेव सदर्शनं हरेः सुदर्श
नेचेव सर्वास्त्रपरिमर्दने पाशुपतं पशुपतेर्हरेरेवम
दर्शनं एतत्प्रधानं सर्वेषामस्त्राणां च जगत्त्रये स त पा
शुपतं ब्रह्मन्मदीयवचनं शृणु यतो जेष्यसि राजानं
पुष्करान्तमहाबलं कार्तवीर्यमजेतारं यतो जेष्यसि सा
प्रतं शृयतां सावधानेन तत्सर्वं कथयामि ते महा
लक्ष्म्याष्टकवचं त्रिषु लोकेषु दुर्लभं भक्त्या वपुष्करा
तेन धृतं कंठे विधानतः २६ परं दुर्गतिनाशिन्याः क
वचे परमाद्भुते एतेनवदत्तेनैवाहो पुष्करान्तमहेनेतव
२७ कवचस्य प्रसादेन विस्रंजेते तमो वै तो कोजेता

ब्र॰
वै॰ ग॰
८३

83

नौत्रिभुवने देहतः कवचे स्थिते ३२ ग्रहं यास्यामि
भित्तार्थे सन्निधाने तयोर्मुने करिष्यामि च तद्दिनं
प्रतिज्ञा सफला यते ब्राह्मणस्य वचः श्रुत्वा रामः से
त्रस्मानसः उवाच ब्राह्मणं हृष्टं हृदयेन विहृयता
३४ परशुराम उवाच ननानामि महाप्राज्ञ कल्ले ब्राह्म
णरूपधृक शीघ्रं च ब्रूहि मां मृत्युं न दागच्छ स्वपोति
के ३५ परशुराम वचः श्रुत्वा प्रहस्य ब्राह्मणः स्वयं गत्वा
गयोः सन्निधाने ययाचे कवचं चैतौ इदतु स्तौ च कव
चे विस्मये विस्मयाय यथा गृहीत्वा कवचं विष्णुर्वैकुंठ
स्म जगाम ह नारद उवाच महालक्ष्म्याश्च कवचं केन
दत्तं महामुने शुक्राचार्याय यस्तपते श्रोतं कौतूहलं मम
कवचं वापि दुर्गायाः शुक्राचार्य सुताय च उत्तेभे केन
वा दत्तं तत् इत्वान्त कमहं सि कवचं वापि किं भूतं तत्र या
स्यतस्य किं फलं मे श्रोचैतो किमाकारोत न सो त्रूह
जगद्गुरो नारायण उवाच दत्तं सनत्कुमारेण शुक्र
राचार्याय धीमते कवचं चाति गोप्यं च मंत्रश्चैकादशाक्ष
रः ४८ पश्चात् श्राष्यामि तत्सर्वं देव्याः परमाद्भुते महा
गुरुसमारंभे दत्तं प्रार्थनया च तत्र महालक्ष्म्याश्च मंत्र
वक्ष्यामि तत्कथयामि ते ओं श्रीं कमलवासिन्यै स्वाहेति वि
रमाद्भुते ध्याने च साम वेदोक्तं स्तोत्रं पूजाविधिं मुने

दत्तं तस्मै कुमाराय पुष्कराख्याय धीमते सहस्रदल
पद्मस्था पद्मनाभप्रिया सती पद्मालया पद्मवक्त्रा पद्म
पत्राभलोचना पद्मपुष्पप्रिया पद्मा या पद्मनन्दा पि
शायिनी पद्मिनी पद्महस्ता च पद्ममालाविभूषिता ५१
पद्मभूषणभूषाढ्या पद्मशोभाविवर्द्धिनी पद्मकानन
पश्यन्ती सस्मितां तां भजे मुदा चेदनाष्टदले पद्मे पद्म
पुष्पेन पूजयेत् गणेशं पूज्य देवीं चैवोपचारैस्तु षोड
शैः ततः स्तुत्वा च प्रणमेत् साधको भक्तिपूर्वकं कव
चं धृतं यतो ब्रह्मन्सावधानो वदामि ते नारायण उवाच
शृणु वक्ष्यामि राजेन्द्र पद्मायाः कवचं शुभं पद्मनाभे
न यद्दत्तं नाभिपद्मे च ब्रह्मणे ५० संप्राप्य कवचं ब्रह्मा
तत्पद्मे ससृजे जगत् पद्मालयाप्रसादेन स लक्ष्मीको
बभूव सः पद्मालयावरं प्राप्य पाद्मश्च जगतां प्रभुः पा
द्मेन पाद्मकल्पे च कवचं परमाद्भुतं ५२ दत्तं सनत्कु
माराय वरपुत्राय धीमते कुमारेण च यद्दत्तं पुष्करा
ख्याय नारद ५३ पठित्वा पठनाद्ब्रह्मा सर्वसिद्धेश्वरो म
हान् परमैश्वर्यसंयुक्तः सर्वसंपत्समन्वितः ५४ य
द्धृत्वा च पठनाद्यस्यः कुबेरश्च धनाधिपः स्वायंभुवो म
नुः श्रीमान् पठनाद्धारणाद्यतः ५५ प्रियव्रतोत्तानपा
दौ लक्ष्मीवन्तौ यतो मुने पृथुः पृथ्वीपतिः सद्यो बभूव

वथारणायतः ५६ कवचस्य प्रसादेन स्वयंदत्तः प्रजाप
तिः धर्मस्य कर्मणांसाक्षीपालनायस्य प्रसादतः ५७ यद्धृ
त्वा दक्षिणे बाहौ विष्णुः क्षीरोदशायकः भक्ताविधेत
कंठवैशाखो नारायणांशकः ५८ यद्धृत्वा वामने लेभे
कश्यपश्च प्रजापतिः सर्वदेवाधिपः श्रीमान्महेन्द्रो
धारणायतः ५९ त्रैलोक्याधिपतिः श्रीमान्हेषाधार
णाद्यतः विश्वविजिगीपुर्वृद्धोगः पठनायस्य धारणात्
६० ध्रुवोक्केदोयतः श्रीमान्काध्यात्तननयो महान् सर्वेस
पत्सदस्यास्य कवचस्य प्रजापतिः ६१ ऋषिश्छंदश्च देह
तीदेवीपद्मालयास्वयं धर्मार्थकाममोक्षेषु विनियो
गः प्रकीर्तितः ६२ ध्रुणपवीजं च महत्ताकवचं परमा
द्भुते ॐ श्रीकमलवासिन्यै स्वाहा मे पातु मस्तके ६३
श्रीमे पातु कपाले श्रीमायायै नमो लोचने ॐ श्रीं श्रियै
स्वाहेति च कर्णयुग्मे सदावतु ६४ ॐ श्रीं ह्रीं क्लीं म
हालक्ष्म्यै स्वाहा मे पातु नासिकां ॐ श्रीं पद्मालयायै स्वा
हा दंतं सदावतु ६५ ॐ श्रीं कृष्णप्रियायै दंतवक्त्रे सदा
वतु ॐ श्रीं नारायणेशायै मम कंठं सदावतु ६६ ॐ श्री
केशवकांतायै मम स्कंधं सदावतु ॐ ह्रीं श्रीं क्लीं श्रि
यै स्वाहा कोर्वं मे सदावतु ६७ प्राच्यां पातु महालक्ष्मी
वाग्नेय्यां कमलालया पद्मावदक्षिणे पातु नैरृत्यां श्री

हरिप्रिया ९८ पद्मालया पश्चिमे मां वायव्यां पातु श्रीः
स्वयं उत्तरे कमला पातु ऐशान्यां सिंधुकन्यका ९९ ना
रायणेशी पातूर्ध्वमधो विष्णुप्रियावतु संततं सर्व
तः पातु विष्णुप्राणाधिका मम १० इति ते कथितं वत्स
सर्वमंत्रौघविग्रहं सर्वैश्वर्यप्रदं नाम कवचं परमाद्भुतं ११
सुवर्णपर्वतं दत्त्वा मेरुतुल्यं द्विजातये यत्फलं लभते
धर्मी कवचेन ततोधिकं १२ गुरुमभ्यर्च्य विधिवत्कव
चं धारयेत्तु यः कंठे वा दक्षिणे बाहौ स श्रीमान्प्रतिजन्म
नि १३ अस्ति लक्ष्मीर्गृहे तस्य निश्चला शतपूरुषं देव
दैरमरैल्क्ष्मसा वध्या निश्चितं भवेत् १४ स सर्वपु
ण्यवान्धीमान् सर्वयज्ञेषु दीक्षितः स स्नातः सर्वती
र्थेषु यस्येदं कवचं गले १५ यस्मै कस्मै न दातव्यं लो
भमोहभयैरपि गुरुभक्ताय शिष्याय सर्वलाय प्र
काशयेत् १६ इदं कवचमज्ञात्वा भजेल्लक्ष्मीं जगत्प्रसूं
कोटिसंख्यप्रजप्तोपि न मंत्रः सिद्धिदायकः १७ इति श्री
ब्रह्मवैवर्ते महापुराणे नारायणनारदसंवादे गणप
तिखंडेऽष्टत्रिंशतमोध्यायः ३८ श्रीनारद उवाच क
थितं कवचं ब्रह्मन्मायायाश्च मनोहरं परं तु गंगा(?)तिना
शिना वद मे कवचं शुभं श्रीकृष्णेनैव यद्दत्तं गोलो
के ब्रह्मणे पुरा ब्रह्मा त्रिपुरसंग्रामे शंकराय ददौ पुरा

ब्र·
वै· ग·
८५

जद्यानविघ्नेरुद्रोयद्धृत्वाभक्तिपूर्वकं हरोददौगौ
तमायपमालापवैगौतमः ४ नतेतावभूवपद्याद्गः स
नद्वीपेश्वरोमहान् यद्धृत्वापठनाब्रह्माज्ञानवान्सा
क्षिवान्प्रभुः ५ शिवावभूवसर्वज्ञोयोगिनांचगुरुर्यतः
शिवत्वेष्यागौतमश्चवभूवेमुनिसत्तमः ६ यतोवभूवप
द्यातःशैवसर्वविघ्नेषुजयी ब्रह्माण्डविजयस्यास्यकवच
स्यप्रजापतिः ७ ऋषिश्छन्दश्चगायत्रीदेवीदुर्गतिनाशि
नी ब्रह्माण्डविजयेष्वेवविनियोगःप्रकीर्तितः ८ पुण्यवी
जेवमहतेकवचेपरमाद्भुते ओंदुर्गतिनाशिन्यैस्वाहा
मेपातुमस्तकं ९ ह्रींमेपातुकपालंचओंह्रींश्रींपातुलो
चने पातुमेकर्णयुग्मंचदुर्गायैनमःसदा १० ऐंह्रींश्रीं
ह्रींइतिनासांमेपातुसर्वतः श्रींह्रींक्लींदन्तलीपातुपातु
क्लींमेओष्ठयुग्मकं ११ ओंक्रांक्रींपातुकंठंचदुर्गेरक्षतुगं
डकं स्कंधंदुर्गविनाशिन्यैस्वाहापातुनिरंतरं १२ वक्षो
विपद्विनाशिन्यैस्वाहामेपातुसर्वतः दुर्गायैस्वाहा
चेतिहस्तौपादौमसदावतु १३ श्रींह्रींदुर्गायैस्वाहाचस
र्वांगंमेसदावतु प्राच्यांपातुमहामायावाग्नेय्यांपातुका
लिका १४ दक्षिणेदक्षकन्याचनैर्ऋत्यांशिवसुंदरी प
श्चिमेपार्वतीपातुवाराहीवारुणेसदा १५ कु
वेरमाताकौवेर्यांमैशान्यामीश्वरीसदा १६

र्द्धे नारायणी पातु ऊर्ध्वे विकाय: सदावतु १९ ज्ञाने ज्ञान
प्रदा पातु स्वप्ने निद्रा सदावतु इति ते कथितं वत्स स
र्वमंत्रौघविग्रहं १८ ब्रह्माण्डविजयं नाम कवचं परमा
द्भुतं सस्नातः सर्वतीर्थेषु सर्वदानेषु यत्फलं १९ सर्व
व्रतोपवासे यत्तत्फलं लभते नरः गुरुमभ्यर्च्य विधिव
द्वस्त्रालंकारचंदनैः १९ कंठे वा दक्षिणे बाहौ कवचं धा
रयेत्तु यः सर्वत्रैलोक्यविजयी सर्वशत्रुविमर्दकः २०
इदं कवचमज्ञात्वा भजेद्दुर्गतिनाशिनीं शतलक्ष
प्रजप्तोपि न मंत्रः सिद्धिदायकः २१ कवचं काण्वशा
खोक्तं पुराणे नारदसुंदरं यस्मै कस्मै न दातव्यं गोपनीयं
सुदुर्लभं २२ इति श्रीब्रह्मवैवर्त्ते महापुराणे नाराय
णनारदसंवादे गणपतिखंडे ऊनचत्वारिंशोध्यायः
३९ नारायण उवाच गते हरौ च वैकुंठे वैकुंठे वग
ते सति सपुत्रैव सहस्राक्षं जगाम भृगुनंदनः १ कृ
त्वा गुरुं तत्समाहूय ब्राह्मणेन प्रयत्नतः राजा कवचवर्ही
नोपि सपुत्रश्च ययौ तत्र २ पतिं तं च सहस्राक्षं कार्त
वीर्यार्जुनः स्वयं श्रीजगाम महावीरो हिलक्षाक्षौहि
णीयुतः ३ सुवर्णरथमारुह्य रत्नसारपरिच्छदं ना
नाकं परितः कृत्वा तस्थौ समरमूर्द्धनि ४ परशुराम
स्य समरे तत्र राजेंद्र ददर्श ह रत्नालंकारभूषाढ्यो

जैन्द्रकोटिभिः सह ५ रत्नातपत्रभूषाढ्ये रत्नालंका
रभूषिते चंदनोलितसर्वांगसस्मितेसमनोहरे ६ गा
जाद्ध्रत्वामुनीन्द्रेतमवरुह्यरथादथः प्रणम्यरथमारु
ह्यतेपोत्स्यगणैः सह ७ दैत्यैश्चभाषितेनस्मैरामस्य
समयोचितं प्रत्यवाद्यगतार्थ्येवस्वर्गंगच्छेतिसात्वगः
८ उभयोः सैनयोर्युद्धंवभूवतत्रनारद पलायिनोरा
मशिष्याश्चातरस्यमहावलाः ९ ततविततसर्वांगाः
कार्तवीर्यप्रपीडिताः स्वपस्पशरजालेनरामःशस्त्रभृ
तांवरः १० तदृदर्शस्वसैन्यंचराजमन्यस्वमेवच वित
पवह्निरामस्यवभूवाग्निमयोरणे ११ निर्वापयामाससरा
जावारुणेनविचक्षणः चिक्षेपरामोगांधर्वंशैलसर्प
समन्वितं १२ वायव्येनमहाराजः प्रेरयामासलीलया
माहेश्वरंचभगवांश्चिक्षेपभृगुनंदनः १३ निर्वापयामा
सराजावैस्वबाणेनलीलया चिक्षेपरामोनागास्त्रंदु
र्निवार्यंभयंकरं १४ गारुडेनमहाराजः प्रेरयामासली
लया भृगुश्चिक्षेपब्रह्मास्त्रंपनाशायनारद १५ ब्रह्मा
स्त्रेणचभूपस्यप्राणनिर्वापणंमुने दत्तदत्तेवयच्छूलम
व्यर्थमंत्रपूर्वकं १६ जग्राहराजासमरेपर्शुरामव
धायच शूलंददर्शरामस्यशतसूर्यसमप्रभं १७
प्रलयाग्निशिखोद्रिक्तंदुर्निवार्यंसुरैरपि ।

पपातशूलंसमरेरामस्योपरिनारद १८ मूर्छामवा
पसभ्रगुःपपातवक्त्रहरिंस्मरन् पतितेपर्शुरामेचस
र्वेदेवाभयाकुलाः १९ आजग्मुःसमरंतत्रब्रह्मविष्णुम
हेश्वराः शंकरस्यमहाज्ञातामहाज्ञानेनलीलया २०
बालकंजीवयामासतूर्णंनारायणाज्ञया सुस्थचेत
नोप्राप्यददर्शपुरतःस्मरान् २१ ब्रह्मणोनामपरंभक्त्याल
ज्ञानत्रात्मकेश्वरः ब्रह्मण्यशिरसाशीघ्रंतुष्टावपरमे
श्वरान् २२ तत्राजगामभगवान्दत्तविद्योरणस्थले शि
ष्यरक्षानिमित्तेनकृपालुर्भक्तवत्सलः २३ भृगुःपाशु
पतास्त्रंचजग्राहकोपसंयुतः दत्तदत्तेनदृष्टेनवभूव
स्तम्भितोरणे २४ ददर्शस्तम्भितोरामोराजानंरणमूर्द्ध
नि नानापार्षदयुक्तेनकृष्णेनरक्षितंरणे २५ सददर्श
नेप्रज्वलन्तंभूषणाद्यैर्वेतांसदा सस्मितेनस्तुतेनैवब्र
ह्मविष्णुमहेश्वरः २६ गोपालशतयुक्तेनगोपवेशावि
धायिना नवीननीरदाभेनवंशीहस्तेननारद २७ एत
स्मिन्नन्तरेतत्रवाग्बभूवाशरीरिणी दत्तेनदत्तंकवचं
कृष्णस्यपरमात्मनः २८ गलात्स्थितंतेणिवास्मैसद्रत्न
गुटिकाचिते गृहीतेकवचेशम्भोभिक्षयायोगिनागुरौ
२९ तदाहन्तुंनृपंशक्तोभृगुश्चेतिचनारद शम्भुनाभृ
गवेदत्तेकृष्णस्यकवचेचयते ३० कृष्णापारिषिणीवा

त्रे.
वै. ग.
८१
९७

णीशंकरोद्विजरूपधृक् भित्वाकृत्वानकवचमानी
यवन्तपस्यच ११ उवाचपर्शुरामस्त्वराजानंसमरंप्रति
पर्शुराम उवाच राजेन्द्रोत्तिष्ठसमरेऽरुसाहसपूर्वकं १२
कालभेदेजयोनृणां कालभेदेपराजयः अधीतंविधि
वद्दत्तंकृत्स्नापृथ्वीवशासिता १३ यशःकृतंचसंग्राम
त्वयाहंमूर्छितोधुना जिताःसर्वेपराजेन्द्रालीलयारा
वणोजितः १४ जितोहंदत्तशूलेनशंभुनाजीवितःपुनः
रामस्यवचनंश्रुत्वाराजापरमधार्मिकः १५ मूर्ध्नाप्रणम्य
तंभक्त्यायथोचितमुवाचह राजोवाच किमधीतंचकिं
दत्तंकावापृथ्वीप्रशासिता १६ गताःकतिविधाभूपा
मादृशाधरणीतले बुद्धिस्तेजोविक्रमश्च विविधारण
मेत्रणा १७ सर्वैश्वर्यंतथाज्ञानंदानंशक्तिश्चलौकिकी
श्चाचारोविनयोविद्याप्रतिष्ठापरमंतपः १८ सर्वंमनोर
मावज्ञेगतमेवममप्रभो सावनायाणतस्यामसाधी
पंकाशसंभवा १९ येऽन्येचपत्नीमाताचसैत्स्फीडनसं
गिनी भ्रावाक्यात्संगिनीशम्बह्वयनेभोजनेरणे २० ता
विनाप्राणहीनोहंविषहीनोयथोरगः तयानष्टंहंमेयु
ङ्पुरंयशोवनाश्रिता २१ द्वितीयाशोवनाविप्रहतोहं
भ्रात्मणेनच कालेसिंहःश्रृगालेचश्रृगालःसिंहमेवच
२२ कालेव्याघ्रेनरोहंतिराजेन्द्रहरिणास्तथा ५

सृष्टिसंहृतिकाकाले गणरूपं च यथोरगाः ४३ किंकरे
लोतिराजेंद्र करस्यास्मगणराचराः ४४ सर्वकालेलये
यातिकालोहि दुरतिक्रमः कालस्यकालः श्रीकृष्णः
स्रष्टायेयेच्छया ४६ संहर्ताचैवसंहर्तः पातःपाताप
ग्रसहृ महास्थूलात्स्थूलतमः सूक्ष्मात्सूक्ष्मतमः कृशः
गुणाणःपरमः कालकालस्य कालभेदकः यस्यलोमानि
विश्वानि सद्गुणांशमहाविराट् ४८ तेजसाषोडशांशश्च
कृष्णस्यपरमात्मनः ततः क्षुद्रविराट्जातः सर्वेषांका
रणेपरं ४९ यःस्रष्टाचस्वयंब्रह्मा पद्मनाभिकमलोद्भवः
नाभेःकमलदंडस्पर्शोतेनप्राप्यपत्नतः ५० ब्रह्मध्याने
लक्षवर्षंततःस्वस्थानसंस्थितः नयनश्चकेततःस्म
लक्षवर्षंचवायुभक्ष ५१ ततोददर्शगोलोकेश्रीकृष्णे
चसपार्षदे गोपगोपीपरिवृतेद्विभुजेमुरलीकरे ५२
रत्नसिंहासनस्थेचराधावक्षःस्थलस्थिते दृष्ट्वातुतोट
हीत्वावप्रणम्यचपुनःपुनः ५३ ईश्वरेच्छाक्रीडनकात्र
त्रिविक्रमहेश्वराः ५४ संतिविश्वेषु सर्वेषुश्रीकृष्णस्य
कृष्णलोद्भवाः तेचदेवाःप्राकृतिकाःप्राकृतस्यमहाविरा
ट् सर्वप्रसूताप्रकृतिःश्रीकृष्णःप्रकृतेःपरः नशक्तः
स्वयमीशोपितांशक्तिंप्रकृतिंविना ५५ सृष्टिंविधातुमा
येशोनसृष्टिर्मायया विना मायाकृष्णेतिरोभूतासृष्टिसंहा

ब्र.
वै. ग.
८८

रकारके साविर्भूता सृष्टिकाले सा च नित्या यथेश्वरः
कुलालश्च घटं कर्तुं यथा शक्तो मृदं विना ५९ स्वर्णं वि
ना स्वर्णकारः कुंडलं कर्तुमक्षमः सा सृष्टिकाले शक्ति
श्च पंचधा चेश्वरेच्छया ६० राधा पद्मा च सावित्री दुर्गा देवी
सरस्वती प्राणाधिष्ठात्री या देवी कृष्णस्य परमात्मनः ६१
प्राणाधिकप्रियतमा सा राधा परिकीर्तिता ऐश्वर्याधि
ष्ठातृदेवी या सर्वमंगलकारिणी ६२ परमानंदरू
पा च सा लक्ष्मीः परिकीर्तिता विद्याधिष्ठातृदेवी या पर
मेशस्य दुर्लभा ६३ वेदषा स्ववेदमाता सा सावित्री परिकी
र्तिता बुद्ध्यधिष्ठातृदेवी या सर्वशक्तिस्वरूपिणी ६४
सर्वज्ञानात्मिका सर्वा सर्वदुर्गतिनाशिनी वागधिष्ठातृ
देवी या शास्त्रज्ञानप्रदा सदा ६५ कृष्णकंठोद्भवा या च सा
हि देवी सरस्वती पंचधा दास्वयं देवी मूलप्रकृतिरीश्व
री ६६ ततः सृष्टिक्रमेणैव बहुधा कलया च सा योषि
तः प्रकृतेरंशाः कृष्णस्य च ६७ मायया सृष्टिकाले च तद्वि
ना न भवोद्भवाः सृष्टिश्च प्रति विश्वं च ब्रह्मन् ब्रह्मोद्भवा सदा
६८ मातापि लक्ष्म्या सहितो शिवः शश्वच्छिवप्रदः हन्त द
मेज्ञानमिदं राम सर्वं च पुष्करे दत्ता कालेन मां ध्यावबु
निप्रवर सन्निधौ इत्युक्त्वा कार्तवीर्यश्च रामेन ताव स
स्मितं ७० प्रकृतो हरवंशी शीघ्रं रहो नाम सशेरयत्नः

रामस्तेनो राजसैन्यं ब्रह्मास्त्रेण जघान च ७१ स्वयं पाशुप
तेनैव लीलया च हरिं स्मरन् पवैत्रिःसमहृतस्य क्रमे
णैव च स्मेयरो ७२ रामश्चकार निर्भूपां लीलया च शिवं
स्मरन् गर्भस्थमात्रक्रोडस्थं शिशुं हंडवन्नृपम् ७३ ज
घान क्षत्रियान्रामः प्रतिज्ञापालनाय च कार्तवीर्यस्य गो
लोके जगाम कृत्स्नस्य समत्रिविर्षि ७४ जगाम परशुरामस्य बाल
ये श्रीहरिं स्मरन् त्रिःसप्तकृत्वा निर्भूयां महीं दत्त्वा महे
श्वरः ७५ परशुना स्वमणा दत्त्वा परशुरामं च कारह देवाश्च
मुनयो देवाः सिद्धगंधर्वकिन्नराः ७६ सर्वे च ब्रह्मपुष्पवृ
ष्टिं रामस्य मूर्ध्नि नारद सर्वे दुन्दुभयो नेदुर्हरिशंखाश्च
वहू ७७ परशुरामस्य यशसां शुभेन पूरितं जगत् ब्रह्मा
ण्डं ब्रह्मशक्रस्वच्छं च नेवालि किल्मषा ७८ जमदग्निश्च
लोकाद्राजगाम प्रहर्षितः पुलकांकितसर्वांगः सा
नंदाश्रुसमन्विताः ७९ दूर्वापुष्पकराः सर्वे कुर्वन्तो
मंगलाशिषं प्रणनाम च तातं रामो दंडवत्पतितो भुवि
८० क्रोडे चकार ब्रह्मादिकं मातात निदं ददन् नमश्चा
वरवयं ब्रह्मा परशुरामं जगद्गुरुः ८१ हितं मितं वेदसा
रं परिणामसुखावहं श्रीब्रह्मोवाच शृणु राम प्रवक्ष्या
मि सर्वसंपत्करं परं कारावशाविकवचनं समस्तं च स
वैसंमतं ज्ञानानामेव सर्वेषां मिष्टः ज्ञप्तमः परः ८२

ब्र॰
वै॰ग॰
८५

८९

जनकोजन्मदातृत्वात्पालनाच्च पिता स्मृतः गरीयान्
जन्मदातुश्च योन्नदाता पिता मुने ८४ विद्याज्ञानस्वरोदे
ह्यांतनित्यपितरुद्भवः तेयाः शतगुणामाता पूज्या मा
न्या च वंदिता गर्भधारणपोषाभ्यां सा च ताभ्यां गरीयसी
तेभ्यः शतगुणः पूज्यो भीष्टदेवः श्रुतौ श्रुतः ८६ ज्ञानवि
द्यामंत्रदाता भीष्टदेवात्परो गुरुः गुरुवक्त्रगुरुपुत्रश्च गुरु
पत्नी ततोधिका ८७ देवरुष्टे गुरुस्त्राता गुरो रुष्टे न कश्च
न गुरुर्ब्रह्मा गुरुर्विष्णु गुरुर्देवो महेश्वरः ८८ गुरुरेव
परंब्रह्म ब्रह्माणो भ्यः प्रियः परः गुरुर्ज्ञानं ददात्येव ज्ञान
च हरिभक्तिदे ८९ हरिभक्तिप्रदाता यः सेवं वंधुस्ततो
धिकं अज्ञानध्वांतनाशश्च ज्ञानदीपप्रतो लभेत ९०
ब्धाच निर्मलेपश्येत्को वा वंधुस्ततो परः गुरुदत्तेच
मंत्रा च जप्याभंत्रतो लभेत ९१ सर्वज्ञत्वंच सिद्धिंच को
वा वंधुस्ततोधिकः सर्वविजयतिसर्वत्रविद्यया गुरुदत्त
या ९२ मयापूज्योपि जगति को वा वंधुस्ततोधिकः वि
द्याधोवाय नो योवा याम्पूतोनभजेद्गुरुं ९३ ब्रह्महत्या
दिकं पापं लभते नात्र संशयः दरिद्रपतितत्तद्दनेर श्र
ष्टाचेरद्गुरुं ९४ सोपि विस्तीर्णस्तानोपिनाधिकारीच
कर्मसु अभीष्टदेवः श्रीकृष्णो गुरुस्तेषां करः स्वयं
९५ शरणं गच्छेद्देवात्पूज्यतमो गुरुः ॥

त्रिःसप्तकृत्वो निर्भूपालया पृथ्वी यतः कृता ९६ प्रणाय
तो हरेर्भक्तिस्ते शिवे शरणं व्रज शिवे त्वं शिवरूपे त्वं शि
वदे शिवकारणे ९७ शिवाराध्यं शिवे संतं गुरुं त्वे शर
णं व्रज आत्मा कृष्णः शिवो ज्ञाने मनो हंसर्वजीविष्णु ९८
प्राणाविसोस्य प्रकृतिः सर्वशक्तियुताम्बत ज्ञानदे ज्ञान
रूपं च ज्ञानवीजे सनातने ९९ स्कंदजं च कालकालं ते
गुरुं शरणं व्रज ब्रह्मयोनिस्वरूपं ते भक्तानुग्रहविग्र
हे १०० शरणं व्रज सर्वज्ञं भगवंतं सनातनं प्रकृतिर्ले
त्वं सर्वं च न पस्तमायमीश्वरं १ कांतं प्रियपतिं लभेतं गु
रुं शरणं व्रज इत्युक्त्वा मुनिभिः सार्द्धं जगाम कमलोद्भवः
गमस्वर्ग्गं तं कैलासं मनस्यं केचनारद २ इति श्रीब्रह्मवै
वर्त्ते महापुराणे नारायणनारदसंवादे गणपतिखंडे
चत्वारिंशोऽध्यायः ४० श्रीनारायण उवाच हरेस्यकव
चं दत्वा कृत्वा निःक्षत्रियां महीं रामो जगाम कैलासं नं
मस्कर्त्तुं शिवं गुरुं गुरुपत्नीं शिवां मद्धं द्रष्टुं गुरुसुतौ
चैतौ गुणैर्नारायणसमौ कार्त्तिकेयगणेश्वरौ २ मनो
यायी महात्मा च शीघ्रं संप्राप्य तत्क्षणं ददर्श नगरं रम्य
मतीव सुमनोहरं ३ शुद्धस्फटिकसंकाशैर्मणिभिः सु
मनोहरैः सुवर्णमूल्यसदृशैराजमार्गविराजितं ४
सिंहद्वाकारवर्णैश्च वेष्टितं मणिवेदिभिः संयुक्तं सुक

श्री·
ल·वे·
ग·
९·

९०

निलयैः परितो मणिमंडपैः ५ पद्मरागमालयैर्दिव्यैः
....
....

वकोवनकूर्मैश्चपक्षिगणवेष्टिते ७ रत्नभूषणभू
षाढ्यैः प्रेतैः सुंदरीगणैः बालिकाभिर्वीणकैश्चविचित्रपुत
लिकारकैः ८ क्रीडद्भिः सस्मितैः शाश्वतस्वच्छंदैश्चविरा
जितैः पारिजातद्रुमगणैः स्वर्नदीतीरनीरजैः ९ आकी
र्णपुष्पजालैश्चपुष्पितैश्चसगोपिभिः कल्पवृक्षलताश्रितैः
सिद्धैः कामधेनुपुरस्कृतैः १० सिद्धविद्यादिनिपुणैश्च
लपवद्भिर्निषेविते वटवृक्षैरनेकैश्चविलसद्यानेनाच्छदैः
११ शतयोजनविस्तीर्णैः शतस्कंधसमन्वितैः अनेक
शाखानिकेरसस्यफलसंयुतैः १२ नानापक्षिगण
कीर्णैः सुमनोहरशाखितैः कंपितैः शीतवातेन मंडि
तेचसगोपिना १३ पुष्पोद्यानसहस्रेण मरसोवशत
नैव सिद्धज्ञानयलेलैश्चपूतेमणिविकाशजैः १४ रा
मोपिदृष्ट्वानगरमतीवहृष्टमानसः ददर्शपुरतोर
म्यसहस्रेनशोकरालयं १५ सुमनोमाल्यशतकैर्मणिभिः
सुवर्णवर्णकैः विचित्रैरत्नसारेणरचितविश्वकर्म
णा १६ शतयोजनविस्तीर्णत्रिपदयोजनोच्छ्रितं चतु
रश्रं चतुष्कोणमाकारं सुमनोहरं १७ हारस्तकपा

दैननानाविद्यान्वितेनच युक्तंमणीन्द्रवेदीभिर्मणि
स्तंभविराजितं १८ तद्दक्षिणेहर्षदेवंचवामेसिंहंचनार
दं नंदीश्वरंमहाकालंपिंगलाक्षंभयंकरं १९ विशाला
क्षंचबाणंविरूपाक्षंमहाबलं विकटाक्षंभास्कराक्षंर
क्ताक्षंविकटोदरं २० संहारभैरवंकालभैरवंचभयंक
रं रुरुभैरवमीशानंमहाभैरवमेवच २१ कृष्णांगभै
रवंचैवक्रोधभैरवमुल्बणं कपालभैरवंचैवरुद्र
भैरवमेवच २२ सिद्धेन्द्रांश्चरुद्रगणान्विद्याधान्ग्रह
कोत्तमा भूतांश्चतान्पिशाचांश्चकूष्माण्डान्ब्रह्मराक्ष
सान् २३ वेतालान्दानवांश्चैवयोगीन्द्रांश्चजटाधरान्य
ताल्किंपुरुषांश्चैवकिंनरांश्चददर्शह २४ तान्दृष्ट्वान
टिकेशाज्ञांगृहीत्वाभ्यगुनन्दनः तान्सभाग्याभ्यन्तरंच
जगामानंदमानसः २५ रत्नेंद्रसारनिर्माणं ददर्शास
नमंदिरं अमूल्यरत्नकलशोज्ज्वलद्भिश्चविराजितं २६
गोरोचनाभिर्मणिभिःपूतस्तंभसहस्रकैः मणिसारवि
कारैश्चसोपानैःपरिसेवितं २७ ददर्शाभ्यंतरद्वारंनाना
चित्रेणचित्रितं मुक्तामाणिक्यग्रथितैर्मालाजालैर्वि
राजितं २८ ददर्शकार्तिकंवामेदक्षिणेचगणेश्वरं वीर
भद्रंमहाकायंशिवतुल्यपराक्रमं २९ प्रधानपार्षदगा
णांस्तत्रपालांश्चनारद रत्नसिंहासनस्थांश्चरत्नभूषणभू

ब्र·
वै· ग·
९१

91

स्थितान् ९ तान् संभाष्य भृगुः श्रीमान् महाबलपराक्रमः
पर्शुहस्तः प्रभुं रामो गमनं कर्तुमुद्यतः ११ गच्छन्तं तं ग
णेशश्च तं निषिद्ध्यवाच ह निद्रितो निद्रया युक्तो महा
देवो भुनक्ति च १२ ईश्वराज्ञां गृहीत्वाहं समागमत णां
तेरे त्वया सार्द्धं गमिष्यामि भ्रातस्तिष्ठ निःसंप्रदं १३ श्रुत्वा
गणेशवचनं पर्शुरामो महाबलः बृहस्पतिसमो वा
क्यप्रवक्ता समुपचक्रमे १४ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापु
राणे नारायणनारदसंवादे गणपतिखण्डे कैलास
वर्णनं नाम पञ्चचत्वारिंशोऽध्यायः ४५ श्रीपरशुराम उ
वाच यद्भ्यान्तः पुरस्त्रातः प्रणामं कर्तुमीश्वरं प्रणम्य
मातरं भक्त्या यास्यामि वरितोऽहं १ त्रिः सप्तकृत्वा नि
भूया कृता पृथ्वी च सत्त्वया कार्तवीर्यः सर्वदस्युर्हतो य
स्य प्रसादतः २ नाना विद्या यतो लब्धा नाना शास्त्राणि सद्गुले
भे तं गुरुं जगतां नाथं द्रष्टुमिच्छामि साम्प्रतं ३ सगुणं
निर्गुणं चैव भक्तानुग्रहविग्रहं सत्यं नित्यं स्वरूपं च ब्र
ह्मज्योतिः सनातनं ४ स्वेच्छामयं दयासिन्धुं दीनबन्धुम
नीश्वरं स्वात्मारामं पूर्णकामं व्यक्ताव्यक्तं परात्परं पर
परात्परं स्रष्टारं प्रकृष्टं तं प्रकृष्टं तं पुराणं परमात्मानं
ईशानमादिमव्ययं ५ सर्वमङ्गलमङ्गल्यं सर्वमङ्गल
कारणं सर्वमङ्गलदं शान्तं सर्वैश्वर्यप्रदं परं ६

श्राग्रुतोऽथप्रसन्नास्येशरणागतवत्सले भक्ताभयप्र
देभक्तवत्सलेसमदर्शिने ८ इत्युक्त्वापर्शुरामस्यत
स्थौगणपतेःपुरः वाचामधुरयातत्रतमुवाचगणेश्व
रः ९ गणेशउवाच क्षणंतिष्ठक्षणंतिष्ठस्मरणेश्चान्तरि
देवचः रहस्यस्थलनिद्राक्तश्चनदृष्टःश्रीयुतःपुमान् १०
स्त्रीसंगतेवपुरूपेयःपश्यतिनराधमः करोतिरसभंगं
वाकालसूत्रंव्रजेद्ध्रुवं ११ तत्रतिष्ठतिपापीयान्यावच्च
न्द्रदिवाकरौ विशेषतस्तुपितरंगुरुंवाभूपतिंद्विज १२
रहःस्मरंतिसंयुक्तंनहिपश्येद्विचक्षणः कामतःको
पतोवापियःपश्येत्तंरतोन्मुखं १३ स्त्रीविच्छेदोभवेत्तस्य
स्यंवंसप्तसुजन्मसु श्रोणिवलःस्थलेवक्रेयःपश्यति
परस्त्रियाः १४ कामतोपिविमूढस्यषंढोभवतिनिश्चि
तं गणेशस्यवचःश्रुत्वाप्रहस्यभृगुनंदनः १५ तमुवा
चमहाकोपात्क्लिष्टंवचनेमुने परशुरामउवाच अहो
श्रुतेकिंवचनमपूर्वंनाश्रुतंमं १६ इदमेववनंयेनैव
श्रुतमीश्वरवक्त्रतः श्रुतोश्रुतेवाकामिदंकामिनोव
विकारिणो १७ निर्विकारस्यचशिशोर्नदोषःकश्चि
देवहि यास्याम्यतःपुरंभ्रातस्त्वंकिंतिष्ठकालके १८
यथाहंकरिष्यामिकार्यंचसमयोचिते नचैवमाता
त्तनस्थस्ययामामेनिरूपिते १९ जगतांपितरौतौवपा

ब्र॰
वै॰ ग॰
९२

९२

देवीपरमेश्वरो पार्वतीमीशमानशंभुरितिकेननि
रूपितं २० सर्वरूपः शंकरश्च सर्वरूपा च पार्वती गु
णतः तस्य का क्रीडा तद्भेगो वा कुतो विभो २१ क्रीडाल
ज्जाभीतिभेगो ग्राम्यस्येनेश्वरस्य च स्तनंधं बालके दृष्ट्वा
पित्रो लज्जा कुतो भवेत् २२ लज्जायाश्च कुतो लज्जा सेजेश
स्य च वा कुतः लज्जा लज्जामवाप्नोति तापं किं वा कुतोश
नः २३ शीतं महाविष्णुर्निदाघो दाहमेव च भीतिं भीति
मवाप्नोति मृत्युर्मृत्यो विभेति किं २४ कुतोज्वरो ज्वरं
हेति व्याधिर्व्याधिं वशाश्यति संहर्तारं च संहर्ता पाताल
पतिं तं मतं २५ तत्तत्त्वं समवाप्नोति तस्मात्स्रोतश्रया
ति किं निद्रा निद्रावशश्रीः शोभां शांतिः शांतिवत्समंत २६
तुष्टिः तुष्टिमवाप्नोति तुष्टिस्तुष्टितमा तमो आत्मनः प
रमात्मापि शक्तिः शक्तेर्विभेति किं २७ लोभमोहकाम
क्रोधाः स्वात्मनेव हि वाधिताः कृपानयन्त्रादशवानेक्रा
वेदेच्छया प्रभो अज्ञानतुष्यः को विकारो ज्वरं वा वाधने
ज्वरः चिंतानचिंतया ग्रस्ता च तः स्वं च न पश्यति २८ ह
र्षो मुदं किं प्राप्नोति शोकः शोकेन वाध्यते का विपत्तिर्विप
त्स्वसंपत्तिः संपदः कुतः मायाया धारणाशक्तिः स्मृतेर्वा
स्मरणं कुतः निदाघः स्वप्रतापेन विवस्वानिति संमतः वि
परीता मनोभावा तन्मये वच विभाषुना श्रुतोयगुरुमुखाद्यः

ददर्श स्म श्रुतोऽश्रुतः ३१

इत्युक्त्वा पर्शुरामस्य प्रहस्य च पुनः पुनः शीघ्रं गतं मन
स्यके गुरोरभ्यंतरे मुदा ११ पर्शुरामवचः श्रुत्वा ध्यात
को योगिनां वरः शुद्धसत्वस्वरूपस्य प्रहस्येदमुवाच
ह १४ गणपतिरुवाच अज्ञानतिमिरांधस्य ज्ञाने
प्राप्नोति ज्ञानिनः पितृभ्रातृसुताविता ज्ञानं दुर्लभं भाग्य
वान्लभेत् १५ श्रुतं ज्ञानं विशिष्टं वक्तानि नामपि दुर्ल
भं किं विशेषविभवं बुद्धेः शृणु भ्रातर्निवेदने १६ योनि
र्गुणः सनिर्लेपः शक्तिध्यानं हि संयुतः स्थिरत्वगाश्रितः
शक्तो निर्गुणः सगुणो भवेत् १७ यावंति च शरीराणि
भोगार्हाणि महात्मने प्राकृतानि च सर्वाणि श्रीकृष्ण
विग्रहं विना १८ ध्यायंते योगिनः स्वच्छं ज्योतिः स्व
रूपिणि हस्तपादादिरहितं निर्गुणं प्रकृतेः परं १९
वैष्णवास्तं न मन्यंते तद्भक्ताः सूक्ष्मदर्शिनः कुतो वभू
वततज्ज्योतिरहो तेजस्विनं विना २० ज्योतिरभ्यंतरे नि
त्यं शरीरं श्यामसुंदरं द्विभुजं मुरलीहस्तं सस्मितं पी
तवाससे २१ मतीवामूल्यसद्रत्नभूषणेन विभूषितं
एवं भक्ताश्च ध्यायंते शश्वच्चरणसेविनः २२ योगिनो
योगरूपं च काले भक्तिविपाकतः ज्योतिरभ्यंतरे रू
तिं पश्यंति कृपया विभोः २३ तदा दास्ये नियुक्ताश्च भव
त्येवश्वरेच्छया योगस्तपो वा दास्यस्य कलां नार्हंति षोडशीं

ब्र.
वै. ग.
५२

93

यदास्रष्टुंमनश्चक्रेः कृष्णः सस्रजेप्रकृतिंमुदा तयोर्नावर्ष
पेर्दीर्घवीर्याड्डिंभोभवेन्मने ४५ दिव्यात्तल्लवर्षेणग
र्भोडिंभोविनिर्गतः तदाचकारनिश्वासंततोवायुर्बभू
वह ४६ निश्वासेनसमंध्यानस्वेदबिंदुर्विनिर्गतः ततो
बभूवसहसाजलराशिर्हरेःपुनः ४७ तज्जलेचस्थितो
डिंभोदिव्यंवत्सवर्षकं ततोबभूवसहसाविश्वाधा
रोमहान्विराट् ४८ यावंतिगात्रेलोमानितस्यसंतिम
हात्मनः ब्रह्मांडानिवतावंतिविद्यमानानिनिश्चितं ४९
तेत्रैवप्रतिब्रह्मांडेब्रह्मविष्णुमहेश्वराः देवानराश्च
तथाविद्यमानाश्चराचराः ५० महद्विराजश्रयस्यसर्व
स्यैवजनस्यच निश्वासवायुर्भगवान्बभूवश्रीहरेर्म
ने ५१ महाविष्णुस्वकलयाततःक्षुद्रविराड्भूत् त
न्नाभिकमलेब्रह्माशंकरस्तल्ललाटजः ५२ विष्णुस्वदे
शेधातापःश्वेतद्वीपनिवासकृत् एवंतेप्रतिब्रह्मांडेब्र
ह्मविष्णुमहेश्वराः ५३ स्वयंचस्वांशकलयानानामूर्तिध
रोहरिः यदाभवत्समग्रणःसर्वशक्तियुतस्तदा ५४
कण्ठलज्जादिरहितःसर्वस्वेच्छामयोमहान् सर्वदासर्व
भोगार्हःसर्वशक्तिसमन्वितः ५५ लज्जानास्यवतज्ज्ञा
धाततोयंसर्वसंमतः साचलज्जावतीदेवीतस्यलज्जा
कृतोगता सर्वशक्तिमतीदुर्गाप्रकृतेरंशावशेलज्जा

तस्माल्लज्जादयः संति सर्वे दासर्वसंमताः ५७ पंचधा
सा च प्रकृतिः श्रीकृष्णस्यैव बभूव ह राधापद्मा च सावि
त्री दुर्गा देवी सरस्वती ५८ प्राणाधिष्ठात्री सा देवी कृष्ण
स्य परमात्मनः प्राणाधिका प्रिया सा च राधा कीर्तितस्य च
तस्मि ५९ विद्याधिष्ठात्री या देवी सा वित्री ब्रह्मणः प्रिया
लक्ष्मीर्नारायणस्यैषा सर्वसंपत्स्वरूपिणी ६० सरस्व
ती द्विधा भूता कृष्णस्य मुखनिर्गता भारती ब्रह्मणः कां
ता स्वयं नारायणस्य च ६१ बुद्ध्यधिष्ठात्री या देवी ज्ञानस
शक्तिसंयुता सा दुर्गा शूलिनः कांता तस्माल्लज्जादिको
गता ६२ प्रकृतिः पंचधा ख्यातः गोलोके च बभूव ह इमा
श्च यान्ताः कलया बभूवानेकधापि सा ६३ विप्रेंद्र नित्य
वैकुंठे ब्रह्मांडात्परमुच्यते अविनाशिस्थले शश्वत्
लये प्राकृतिके ध्रुवं ६४ तत्र नारायणो देवः कृष्णां
गो शाश्वत् चतुर्भुजः वनमाली पीतवासाः शंखाचपद्म
या सह ६५ स्वयं कृष्णश्च गोलोके द्विभुजः श्यामसुंद
रः सस्मितो मुरलीहस्तो राधावक्षस्थलस्थितः ६६ स्व
च्छामयः स्वतंत्रश्च परमानंदरूपकः सगुणः कलांश
वा यस्यैवांशांशो महाविराट् ६७ यतो भवंति वि
श्वानि स्थूलसूक्ष्मादिकानि च पुनस्तत्र प्रलीयंते प्र
वेमेव स्मृतमेकूः ६८ गोलोकदूर्ध्वं वैकुंठात्संचाशको

ब्र·
वै·ग·
५५

94

रिपोजने नास्ति लोकस्त्वहृद्वैव नास्ति कस्मात्स्मरः प्रभुः
इदं श्रुत्वा तेशंभुस्त्वबोधे द्रष्टुं यथाच्छुते तत्क्षणेनतिष्ठाय
नाभ्रातरीश्वरः स्मरतोन्मुखिः ४२ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते
कपुराणे नारायणनारदसंवादे गणपतिखंडे परशु
रामसंवादे द्विचत्वारिंशोध्यायः ४२ श्रीनारायण उ
वाच गणेशवचनं श्रुत्वा सत्तरावेगतः स्मयोः परशु
हस्तः परशुरामो निर्ययौ गंतुमुद्यतः १ गणेश्वरस्त्वं
दृष्ट्वा शीघ्रमुत्थाय यत्नतः वारयामास सश्रीमानवकार
विनयेन पुनः २ बभूव वत तत्रैव वाग्युद्धे हस्तकर्षणे
परशुनिलेपणं कतत्वेमनन्मकेमरगुस्तदा ३ हाहाकृत्वा
कार्तिकेयो वारयामास संसदि श्रुत्वार्थमसंहे भ्रात
गुरुपुत्रेकथ्यति पः ४ गुरुवक्तुरुपुत्रेवमाभवान्ह
नमहेसि परशुलेपयितं कुठारकपग्दलेलणे ५
गणेशं वाधयामास निवर्तस्वेत्युवाच ह पुनर्गणेश
रामस्य प्रेरयामास कोपतः ६ पपात हस्तगो वेगात्कि
त्रगात्रागजाननः गजाननः समुत्थाय धर्मं कृत्वा
तस्मात्तिणे ७ पुनस्तेवाधयामास जितकोपः शिवा
त्मजः निवर्तस्व निवर्तस्वेत्युवाच वच पुनः पुनः ८ प्रा
वेशनेमकाशक्तिरीश्वराज्ञेविना विभो ममभ्रातापि
मतिथिविश्वासेवेपुनोपुवे ९ ईश्वरप्रियशिष्यस्य

सहास्मितेन हेरम्बना नत्वाहं कार्तवीर्यश्च भूपालस्तत्र
जेतवः ९ अपि विष्णुनजानासिमांच विश्वेश्वरात्मजं
त्वर्गे तिष्ठति वर्तस्वसमये यत्रास्मरणा तिथे १० त्वर्गेतरे
त्वयामार्थयास्मामीश्वर से निर्थि श्रीनारायण उवाच
हेरम्बवचनं श्रुत्वा प्रजहास पुनः पुनः ११ पश्चिलं पमन
श्चक्रे प्रणम्य शंकरे हरिं पर्श्वत्तिपतं कोपेन पश्चशुंभं
गजाननः १२ दृष्ट्वा सम्मुखं देवेशं पर्मं कृत्वा सहितं
चकार हस्तं योगेन सप्तदशकोटियोजनं १४ योगीन्द्र
स्तत्र संतिष्ठन्भ्रामयित्वा पुनः पुनः शतधा वेष्टयित्वा
तं भ्रामयित्वा तत्रैव १५ ऊर्ध्वंगतोतिगर्वेण लम्बदाहिं
गरुडो यथा सप्तद्वीपान् शैलांश्च कानने सप्तसागरा
न् दर्शयामास रामे योगेन स्तंभिते हस्तपाद
घनायते जाड्यसर्वांगकंपिते १७ पुनस्तं भ्रामयामा
स दर्पिते दर्पनाशने भूर्लोकं च भुवर्लोकं स्वर्लोकं च
स्वरेश्वरः १८ जनलोकं तपोलोकं दर्शयामास लीलया
सत्यलोकं ब्रह्मलोकं ध्रुवलोकं च तत्परं १९ गौरीलो
कं शंभुलोकं दर्शयामास नारद दर्शयित्वा तु ब्रह्माण्डं
सप्तपौप्समसागरान् २० पुनरुद्गिरणं चक्रे सप्तमं क्षीरसा
गरोदके तत्र तमर्पयामास गंभीरे सागरोदके २१
सम्मूर्छं संचरेते ते पुनर्जग्राह लीलया पुनस्तत्र भ्राम

ब्र॰
वै॰ ग॰
५५
95

पिताब्रह्मांडगर्द्धिश्वतमं २२ वैकुंठंदर्शयामाससस्त
क्ष्मीचजनार्दनं ततस्तत्रभ्रामयित्वायोगींद्रोयोगमाय
या २३ पुनःकरंचयोगेनवर्द्धयामासलीलया गोलो
कंदर्शयामासविरजावनदीश्वरी २४ वृंदावनंशतशृं
गशैलेंद्रंरासमंडलं गोगोपगोपीभिःसार्द्धंश्रीकृष्णंश्या
मसुंदरं २५ द्विभुजंमुरलीहस्तंसस्मितंसुमनोहरं रत्न
सिंहासनस्थंचरत्नभूषणभूषितं २६ तेजसांकोटिसू
र्यभंराधावक्षःस्थलस्थितं एवंकृष्णंदर्शयित्वाप्रण
म्यचपुनःपुनः २७ ततोनलंवमानस्यभ्रामयित्वापु
नःपुनः दृष्ट्वाकृष्णमिष्टदेवंसर्वपापप्रणाशनं २८
भ्रूणहत्यादिकंपापंभस्मीभूतंवभूवह नभवेयातना
नष्टाविनाभोगेनपापजा २९ स्वलोकंचपुभजेरामाया
नाम्नाकृष्णदर्शनात् ततोनचेतनांप्राप्यपपातवेग
तोभुवि ३० वभूवहरीभूतंचगणेशांतमनंस्थले स
स्मारकवचस्तोत्रंगुरुदत्तंसुदुर्लभं ३१ अभीष्टदेव
श्रीकृष्णंगुरुंशंभुंजगद्गुरुं चिंतेपपद्मसम्पर्शंशि
वतुल्येवतेजसा ३२ ग्रीष्ममध्याह्नमार्तंडप्रभाशातगु
णस्तुते पितरंव्यस्थमसेवचदृष्ट्वागणपतिस्वयं ३३ ज
गाहमंदविनंतनांस्वर्ण्यचकारह निपत्यपर्शवेग
नविष्णादंतेसमूलके ३४ जगामवामहस्तंचमहादे

ववरेणैव ह्याहेतिशब्दमाकाशेदेवाश्चक्रुर्महाभि
यः ४५ वीरभद्रः कार्त्तिकेयः क्षेत्रपालाश्च पार्षदाः प
पातभूमौदेवस्य सरंभः शब्दमुच्चरन् ४६ यथा गौरि
कशुकस्य महास्फटिकपर्वतः शब्देन महता विश्वव
केपृथिवीभिया ४७ कैलासस्यजनाः सर्वे मूर्छामापुः
तगोभिया निद्राबभंजनिद्रायानिदेशस्यजगत्प्रभोः
४८ आजगामवह्निः शंभुः पार्वत्या सहसंभ्रमात् पुरो
ददर्शहेरंबंलोहितांतेततनतने ४९ भयदंवीक्षितक्रो
धेसस्मितंलज्जितंमुने पप्रच्छपार्वतीशीघ्रंस्कंदंस्वामि
तिसुतकं ५० सर्वतां कथयामास वार्त्तांपौर्वापरांभिया
शुकोपदुर्गाहृक्तपयाहरोदतेसुरूस्तुह्रः ५१ उवाचशंभोः
सुरतः पुत्रं हस्तेनास्वव तनसिसंबोध्यधर्माभुः शोकेन भि
याविनयपूर्वकं ५२ उवाचप्रणतासाध्वीप्रणतार्त्ति
हरंपति ५३ इतिश्रीब्रह्मवैवर्त्तेमहापुराणेनाराय
णनारदसंवादेगणपतिखंडेगणेशाख्यकृतेभग्नोना
मचिचत्वारिंशोध्यायः ४२ श्रीपार्वत्युवाच सर्वेजाने
तिजगतिदुर्गाशंकरकिंकरी अनेनदारहिंनादासी
तस्याश्चजीवनंहृथ्याईश्वरस्यसमासर्वाःस्थाणपर्वत
जातयः दासीपुत्रस्यशिष्यस्यकस्यदोषइतिप्रभो २
विचारंकर्तेमुचितंत्वंचसर्वविदांवरः वीरभद्रःका

ब्र॰
वै॰ ग॰
९८

96

त्रिकेयः पार्षदाः संति साक्षिणः ॥ ३ ॥ साक्षे मिथ्या को वदे
द्विद्वावेषां भ्रातरौ सखे मो साक्ष्ये समे मो शत्रुमित्रे समं धर्म
निरूपणे ॥ ४ ॥ साक्षो मम भार्यायस्मात्स्वजनो नाथ्याम्यथाव
देत कामतः कोपतो वापि लोभेन च भयेन च ॥ ५ ॥ सया
ति कुंभीपाके च निपात्य शतपूरुषैः तैस्सार्द्धं वसति तत्र
यावच्चंद्रदिवाकरौ ॥ ६ ॥ अहं विवोपि वेशकान्निर्णिद्री
वहयोरपि तथापि न वसाक्षांतान्ममस्याज्जानिंदितासुतो
॥ ७ ॥ किं करोणि प्रभो कुत्र रूपवंस्त्यति संप्रति ॥ ३ ॥ दिते भा
स्करेष्टद्यां विधाता हि यथा प्रभो ॥ ८ ॥ सुचिरं तपसा श्रा
मेनरदीयं चरणांबुजे परित्याग भयेनैव वसंते भीत
या मया ॥ ९ ॥ यत्किंचित्कोपशोकाभ्यामुक्तो माहेन तत्प्र
रे तत्क्षमस्व जगन्नाथ पुत्र स्नेहाद्वदाम्यहम् ॥ १० ॥ त्वया
यदि परित्यक्ता नदा सा स्तनशोनेन किं साध्याः सन्ति प्रजा
ताप्याः शत पुत्राधिकः पतिः ॥ ११ ॥ असत्कुंशप्रसूताया
डः शीलाज्ञानवर्जिता स्वामिनेम ममतेना सोपि श्रद्धोष
णा कुत्सिता ॥ १२ ॥ कुत्सितं पतितं मूढं दरिद्रं रोगिणं जडं
कुलजा विष्णुतुल्यं च कांतं पश्यति संततं ॥ १३ ॥ हुताशनो
वा सूर्यो वा सर्वतेजस्विनां परः पतिव्रतातेजसश्च क
लां नार्हति षोडशीं ॥ १४ ॥ महादानानि पुण्यानि व्रता
न्यनशनानि च तपांसि पतिसेवायाः कलां नार्हंति षोडशीं

पुत्रो वापि पिता वापि वांधवो वा सहोदरः योषितो
कुलजातानां न कश्चित्स्वामिना समः १९ इत्युक्त्वा स्वा
मिनं दुर्गा ददर्श पुरतोम्बुजे शंभोः पदाब्जे सेवंते नि
र्भयं तत्सुवाच ह १७ पार्वत्युवाच श्रूयेताम महाभाग
वत्स वेश्या त्रिपंडितः पुत्रोसि जमदग्नेश्च शिष्यश्च
वरयोगिनः १८ माता ते रेणुका साध्वी पद्मांशा शक्तकु
लोद्भवा मातामहो वै सत्वश्च मातलक्ष्मणतोधिकः
ते च रेणुकस्तूपस्समनुवंशोद्भवस्य च दौहित्रो मात
लः साधुः सूर्यविस्तृकृशानुरूपः २० कस्य दोषो गण
दुःखं ते न जाने दैवमीहितं येषां दोषं जनो हृष्टल्पव
त्सुत्रदुःखमानसाः २१ अस्यैवं प्राप्य पर्शुं च गुरोर्भक्त्रकरु
णानिधेः पर्शीतां तत्त्रिये कृत्वाव भूवनत्स्वेत पुत्रः २२
गुरवे दत्तिरण्दातस्तु विते तं तु तो शुते भयोदेनत्त
स्वतनस्य च छेदयत्सूसमस्तके २३ गणेश्वरं रणे जित्वा
स्थितश्चैव दोवयोः पुरः श्वाभ्यालव्यपरोभूत्वा हृजितो
भूजग उवेथ २४ पर्शुना मातृवीर्येण शंकरस्य वरेण
च हंतुं शक्तः शृगालश्च सिंहं शार्दूलमातुर्भुक २५
त्वद्विधं लक्षकोटिं च हंतुं शक्तो गणेश्वरः जितेंद्रिया
णां प्रवरो न हि हंति च मक्षिकां २६ तेजसा कृत्स्नतः
ल्यां ये कृत्स्नाशास्त्र गणेश्वरः देवाश्चाये कृत्स्नकलाः २७

वृ
स्त्रं· वे·
५१
97

ज्ञास्य पुरतस्थितः २१ तत्प्रभावतः श्रीमः शंकरस्य
वरेणच शोकेनातिकठोरेण नहिंसंपतितद्विना
श्मस्थाणवेतीरोषात्तेनाम्भेशाम्पुयता समः सस्मा
रते हृत्संप्रणास्य मनसा गुरुः २२ एतस्मिन्नन्तरे दुर्गा
ददर्श पुरतो हि जं श्रीनीववामनं बालसूर्यकोटिस
मप्रभं २३ शुक्लदन्तं शुक्लवस्त्रं शुक्लयज्ञोपवीतिनं द
ण्डिनं कुण्डिनं चैव दधानं तिलकोत्तमं २४ दधानं वलमी
मालां सस्मितं सुमनोहरं रत्नकेयूरवलयै रत्नमाला
विभूषितं २५ रत्ननूपुरपादं च सद्रत्नमुकुटोज्ज्वलं र
त्नकुण्डलयुग्मेन गण्डस्थलविराजितं २६ स्थिरमुद्रां
दर्शयन्तं भक्तेभ्यो वामकरेण च दत्ताभयमुद्रां च भक्ते
शं भक्तवत्सलं २७ बालिकाबालकगणैर्नागरैः स
स्मितैर्वृतं कैलासवासिभिः सर्वैराहूतैः तस्मिंस्त
दा तं दृष्ट्वा सम्भ्रमाक्षेपुः सहसा ततः सपुत्रकं भस्मापू
र्णं व्रणनाशं तु गौरी चेदं ववृधि २८ आशिषं प्रददौ बा
लः सर्वेभ्यो वाञ्छितप्रदः ते दृष्ट्वा बालकाः सर्वे सवा
ल्यं पुष्पभिया दत्तास्तेभ्यः शिवो भस्मावेयवालोघादश
प्रजो च कारषु सत्कोपरि शरणं तमस्य च त्वष्टावकाएव
शाबोक स्तोत्रेण नन्दकेश्वरः पुलकोवितसर्वाङ्गो भगव
न्तं सनातनं रत्नसिंहासनस्थं तं पुत्रवाच शंकरः स्वयं

अतीवतेजसा सर्वं प्रज्वलीकृतमेव च ५० शंकरश्चाव
आत्मारामेषु कुशलप्रश्नोतीव विदेवने तेषाम्स्वकुश
लाथारा: कुशला: कुशलप्रदा: ५१ अद्य मे सफलं जन्म
जीवितं च सुजीवितं प्राप्तस्त्वमतिथिर्व्वेलात्कस्य सेवा
फलोदयात् ५२ परिपूर्णतमः कस्तो लोकनिस्तारहे
तवे कलयापूर्ण एते त्रैव भारते वह्निपापानि यैः ५३ अति
थिः पूजितो येन पूजिताः सर्वदेवताः अतिथिर्यस्य संत
ष्टस्तस्य तुष्टो हरिः स्वयं ५४ स्नानेन सर्वतीर्थानां सर्व
दानेन यत्फलं सर्वव्रतोपवासाभ्यां सर्वयज्ञेषु दीक्ष
या ५५ सर्वैस्तपोभिर्विविधैर्नित्यैर्नैमित्तिकादिभिः दे
वतातिथिसेवायाः कलां नार्हन्ति षोडशीं ५६ सोऽति
थिर्यस्य भग्नाशो याति रुष्ट्या मंदिरात् कोटिजन्मार्जि
तं पुण्यं तस्य नश्यति निश्चितं ५७ स्त्रीगोघ्नश्च कृतघ्न
ब्रह्मघ्नो गुरुतल्पगः पितृमातृगुरूणां च निंदको
नरघातकः ५८ संध्याहीनोऽश्वयाती मत्तो हरिनिं
दकः ब्रह्मस्वस्यापहारी च मिथ्यासाक्ष्यप्रदायकः ५९
मित्रद्रोही कृतघ्नश्च वृषवाहः स्वरूपकृत् शवदाही
ग्रामयाजी ब्राह्मणो वृषलीपतिः ६० शूद्रश्राद्धान्नभोजी
च शूद्रश्राद्धेषु भोजकः कन्याविक्रयकारी च श्रीहरे
र्नामविक्रयी ६१ लाक्षामांसलोहरसतिलानां लवणा

स च विक्रेता ब्राह्मणेष्वेव वरगानां गवां तथा ५२
एकादशीकृत्स्नसेवाहीनो विप्रश्च भारते एते महापा
तकिनस्त्रिषु लोकेषु निन्दिताः ५३ कालसूत्रे च नरके प
तन्ति ब्राह्मणाः शान्ते एतेभ्यो पापयमः सोपि यस्यातिथिः
पराङ्मुखः ५४ श्रीनारायण उवाच शंकरस्य वचः श्रुत्वा
संतुष्टः श्रीहरिः स्वयं मेघगंभीरया वाचा वाचातश्च वाचस्
पतिः ५५ विष्णुरुवाच श्वेतद्वीपादागतोऽहं दृष्ट्वा को
लाहलं वचः पञ्चग्रामस्य रक्षार्थं कृत्स्नभक्तस्य साम्प्रतं
५६ नैतेषां कृत्स्नभक्तानाममशुभं विद्यते क्वचित् रक्षामि
तांश्च चक्रहस्तोऽनुरूपः पवितः शिवः ५७ नाहं पातनां गेरु
हे बलवद्गुरुहेलने न स्मरः पातकीनां स्तिमेवाहीना
गुरोश्चयः ५८ मातुः पूज्यश्च सर्वेभ्यः सर्वेषां जनको
भवेत् श्रेष्ठो यस्य प्रसादेन सर्वान्पश्यति मानवः जनको
जन्मदाता च रक्षणाच्च पिता स्मृतः ततो विलीय कन्यां
कल्यां स प्रजापतिः ६० पितुः शतगुणैर्माता पोषणा
त्कर्मधारणात् वंद्या पूज्या च मान्या च प्रशस्तरूपा वसुंधरा
६१ मातुः शतगुणैर्वंद्यः पूज्यो मान्यो मंत्रदायकः यदि ना
न्यथो देहो विप्रश्च कलपानदः ६२ मंत्रदातुः शतगु
णो भीष्टदेवः परः स्मृतः गुरुस्तस्मात्समगुणो विद्या
मंत्रप्रदायकः अज्ञानतिमिरान्धं तं ज्ञानदीपेन चक्षुषा

यः सर्वार्थं दर्शयति तत्परः कोस्ति वांधवः ९४ सर्वज्ञ
यति सर्वत्र विषयाद्गुरुदत्तया यस्मात्स्तुज्ञो हि जगति
कोवा वंधुस्ततोधिकः ९५ विद्यां यो वा धनं यो वा योम्
द्दानं भजेद्गुरुं सोऽश्रुविस्तीर्थस्नानतोपि नाधिकारी च
कर्मसु ९६ पितरं मातरं भार्यां गुरुपत्नीं गुरुं परं यो दु
ष्यति नकामश्चात्स महापातकी शिव ९७ गुरुर्ब्रह्मा गु
रुर्विष्णुर्गुरुर्देवो महेश्वरः गुरुर्देवः परं ब्रह्म गुरु
र्भास्कररूपकः ९८ गुरुश्चंद्रस्तथैवेंद्रश्च वायुश्च वरुणो
मतः सर्वरूपोपि भगवानस्मन्मान्मात्स्वयं गुरुः ९९ ना
स्ति वेदात्परं शास्त्रं न हि कस्तात्परः स्वरः नास्ति गंगासमं
तीर्थं न तु छंदस्तुलसीसमं १० नमाधवाद्भयरामः पुत्रा
त्रास्यपरः प्रियः नचैवास्पर्शाक्तो व्रतं नैकादशी
विना ११ सालग्रामात्परो देवो नतत्वं भारतात्परं पु
ण्यस्थलानां च पुण्यं हृदावनं यथा १२ मोक्षदानां यथा
काशी वैष्णवानां यथा शिवः न पार्वतीसमा साध्वी नद्यां
गंगासमा नदी तथा गुरुसमो नास्ति परात्परतरो भुवि प
रं संमार्जने कर्तुमागतोहं तवालये १५ श्रीनारायण
उवाच इत्येवमुक्त्वा शंभुं चतुर्गासं वो ध्यन नारद उवाच
भगवांस्तत्र सत्यमारपरं वचः १८ श्रीविष्णुरुवाच ।
श्रृणु देवि प्रवक्ष्यामि मदीयं वचनं शुभं हितं तिरं वेदसा

त्रे. वै. ग. ९५

99

रेपरिणामस्तवोवहं ७७ यथा ते गजवक्त्रस्य कार्त्ति
केयस्य पार्वति रामस्तथा ते पुत्रोपि नास्त्येव नूनतामस
ति ७८ नास्त्येव स्तनहेरंबस्य तनवाशंकरस्य च विचार्य
सर्वसर्वज्ञे कुरु मातर्यथोचितं ७९ पुत्रेण सार्कं पुत्रस्य
विवादो दैवदोषतः दैवहंते कोपि शक्तो दैवं च बलव
त्तरं ८० पुत्राभिधाने वेदेषु पशुपवत्स्तवगानने एकदंत
इति ख्यातं सर्वदेवनमस्कृतं ८१ पुत्रनामाष्टकं स्तोत्रं
सामवेदोक्तमीश्वरि शृणुष्वावहितमत्तः सर्वविघ्नहरं
परं ८२ विघ्नरूपाय गणेशमेकदंतं च हेरंबं विघ्ननाय
कं लंबोदरं शूर्पकर्णं गजवक्त्रं गुहाग्रजं ८३ नामाष्टका
र्थं पुत्रस्य शृणु मनोहरप्रिये स्तोत्राणां साररूपं च सर्व
विघ्नहरं परं ८४ ज्ञानार्थवाचको गश्च णश्च निर्वाणवा
चकः तयोरीशं परं ब्रह्म गणेशं प्रणमाम्यहं ८५ एकश
ब्दः प्रधानार्थो दंतश्च बलवाचकः बलं प्रधानं सर्वस्माद
कदंतं नमाम्यहं ८६ दीनार्थवाचको हेश्च रंबः पालनवा
चकः परिपालकं हि दीनानां हेरंबं प्रणमाम्यहं विपत्तिवा
चको विघ्नो नायकः खंडनार्थकः विपत्खंडनका
रं तं नमामि विघ्ननायकं ८८ विष्णुदत्तैश्च नैवे
द्यैर्यस्य लंबोदरं पुरा पित्रा दत्तैश्च विविधैर्वंदे
लंबोदरं च तम् ८९ ८९ ८९

सूर्पकर्णौ चयत्कर्णौ विघ्नवारणकारणौ ॥ संपदां
स्फालरूपौ च सूर्पकर्णं नमाम्यहं १० विष्णुप्रसादपुष्पं
च यन्मूर्ध्नि मुनिदत्तकं तद्गजेन्द्रवक्त्रयुक्तं च गजवक्त्रं
नमाम्यहं ११ गुहस्याग्रे च जातोयमाविर्भूतो हरालये
वंदे गुहाग्रजं देवं सर्वदेवाग्रपूजितं १२ एतन्नामाष्ट
कं दुर्गे नामार्थसंयुतं परं पुत्रस्य पश्य वेदे च तथा को
पं तथा कुरु १३ एतन्नामाष्टकं स्तोत्रं नामार्थसंयुतं शु
भं त्रिसंध्यं यः पठेन्नित्यं स सुखी सर्वतो जयी १४ ततो
विघ्नाः पलायंते वैनतेयाद्यथोरगाः गणेश्वरप्रसादेन
महाज्ञानी भवेद्ध्रुवं १५ पुत्रार्थी लभते पुत्रं भार्यार्थी वि
पतिव्रतां लक्ष्मीकामस्तथामर्त्यो लभते विपुलां श्रियं
महाज्ञः कवीन्द्रश्च विद्यावादी भवेद्ध्रुवं १६ इति श्री
ब्रह्मवैवर्ते महापुराणे नारायणनारदसंवादे गण
पतिखंडे गणेशस्तोत्रकथनं नाम चतुश्चत्वारिंशत्त
माध्यायः ४४ श्रीनारायण उवाच पार्वतीवाथ यत्विवा
न विष्णुरामसुवाच ह हितं सारं नीतिसारं परिणाम
सुखावहं १ विष्णुरुवाच राम त्वमप्रनामसमपरा
धी श्रुतं मम कोपात्कृतो दंतभंगो गणेशस्य स्थिते शि
वे २ मयोक्तेनैव स्तोत्रेण स्तवनागणपतिं परं कारय
शारिवाक स्तोत्रेण स्तोहि दुर्गां जगतां प्रसूं ३ श्रीकृष्णस्य

ब्र.
वै. ग.
१०

10°

पराशक्तिर्बुद्धिरूपाजगतस्प्रभोः अस्याश्चनवरुद्धायाहत
बुद्धिर्भविष्यति ४ सर्वशक्तिस्वरूपेयमनयाशक्तिम
ज्जगत् अनयाशक्तिमानात्मासौ निर्गुणः प्रकृतेः परः ५
सृष्टिं कर्तुं न शक्तश्च ब्रह्मसः शक्त्यानयाविना वयमस्याः
प्रसादाच्च ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ६ सुरसंघे सुरश्रेष्ठ काल
योरन्तरे द्विज तेजसः सर्वदेवानामाविर्भूता पुरा सती
७ कृत्वाज्जयासुरान्हत्वादत्वाभ्यः पदं ततः दक्षपत्न्याज
निलेभे दक्षस्य तनया पुरा ८ भार्या भूत्वा शंकरस्य पुनः
पत्युश्च निंदया देहं सन्त्यक्त्वा ईद्रपत्न्याजनिलेभे पुनः स
ती ९ शंकरस्तपसा लब्धो योगीन्द्राणां गुरुर्गुरुः लब्धो
गणपतिः पुत्रः कृत्स्नोशः कृत्स्नसेवया १० यमेव ध्यायसे
नित्यं तेन जानासि बालक स एव भगवान्कृत्स्नस्वांशेन
पार्वतीसुतः ११ पुटांजलिपुटो भूत्वा स्तौहि दुर्गां शिव
प्रां शिवां शिवप्रदां शैवां शिववीजां शिवेश्वरीं १२ शिव
योः स्तोत्रराजेन कृतेन धूर्जटिना पुरा त्रिपुरस्य वधे घोरे
ब्रह्मणाप्रेरितस्य च १३ इत्युक्त्वा काश्यपः शीघ्रं जगाम स्वा
निकेतनः गते हरौ हरिः स्मृत्वा तामस्तौत्स्तोत्रमुद्य
तः १४ विसृष्टेन तेन स्तोत्रेण सर्वविघ्नहरेण च ध
र्मार्थकामसमेतानां कारणेन च नारद १५ पुटां
जलिपुटो भूत्वा स्नात्वा गंगोदके शुभे ॥

गुरुं प्रणम्य भक्त्यांशं धृत्वा धौते च वाससी १८ आचम्य
त्वा मूर्ध्नि तां देवीं न्यस्तात्मकं दरः पुलकांकितसर्वांग
श्चानंदाश्रुसमन्वितः १७ पश्चाद्रासमंडले च श्रीकृष्ण
स्य च गोलोके परिपूर्णतमस्य च आविर्भूता विग्रहतः
पुरा सृष्ट्युन्मुखस्य च १९ सूर्यकोटिप्रभायुक्ता रत्ना
लंकारभूषिता वह्निशुद्धांशुकाधाना सस्मिता सुमनो
हरा १९ नवयौवनसंपन्ना सिंदूरबिंदुशोभिता ललि
ताकवरीभारा मालतीमाल्यमंडिता २० अहो निर्वचना
या देवी मूर्तिं च बिभ्रती मोक्षप्रदा मुमुक्षूणां महा
विष्णोर्विधिः स्वयं २१ मुमोह क्षणमात्रेण दृष्ट्वा तां सर्व
मोहिनी रेमे संभूय महसा सस्मिता राधिका पुरा २२
सा विष्णोत्मनंतानां माया मूलप्रकृतिरीश्वरी कृष्णस्यांस
हसा ज्ञाय वीर्याधानं चकार ह २३ ततो डिंभं महत्त्वे
यतो महान्विराट् यस्यैव लोमकूपेषु ब्रह्मांडान्यखि
लानि च २४ तस्यैव गार्ह्यमेतेन वह्निः श्वासो बभूव ह
नतं स्वयं च या भूता पंचमूर्तिं च बिभ्रती २५ प्राणाधि
ष्ठात्रीया मूर्तिः कृष्णस्य परमात्मनः कृष्णप्राणाधिका
राधा तां विदंति पुराविदः २६ वेदाधिष्ठात्री या मूर्तिर्वे
दशास्त्रप्रसूरपि तां सावित्रीं शुद्धरूपां प्रवदंति मनी
षिणः २७ ऐश्वर्याधिष्ठात्री या मूर्तिः शांतिस्वरूपिणी

ब्र॰
वै॰ग॰
१०१

(101)

लक्ष्मीवदंतिसंततंसाशुद्धसत्वस्वरूपिणी २८ वागधि
ष्ठात्रीयादेवीशुक्लमूर्तिःसतांप्रसूः सरस्वतींतांशास्त्र
ज्ञाशास्त्रज्ञाःप्रवदंत्यहो २९ बुद्धिविद्यासर्वधासर्वशक्ति
र्यासुकेरपिदेवता सर्वमंगलदांसंतोवदंतिसर्वमंगलां॰
सर्वमंगलमंगल्यासर्वमंगलरूपिणी सर्वमंगलबीज
स्याशिवस्यमंदिरेधुना ३० शिवेशिवास्वरूपात्वंलक्ष्मीर्ना
रायणांतिके सरस्वतीवसावित्रीवेदसूःब्रह्मणःप्रिया
३१ राधेरासेश्वरस्यैवराधायापरिपूर्णतमस्यच परमानंदरू
पस्यपरमानंदरूपिणी ३२ छायासूर्यस्यचेंद्रस्यरोहि
णीसर्वमोहिनी शचीशक्रस्यकामस्यकामिनीरतिरी
श्वरी ३४ वरुणानीजलेशस्यवायोस्त्रीप्राणवल्लभा व
ह्नेःप्रियाथास्वाहावकुवेरस्यचसुंदरी ३५ यमस्यचसु
शीलाचैनैर्ऋतस्यचकोटराट् ईशानस्यशशिकला
शतरूपामनोःप्रिया ३६ देवहूतिःकर्दमस्यवसिष्ठस्या
प्यरुंधती अदितिर्देवमातायामुद्रागस्त्यमुनेःप्रिया
३७ अहल्यागौतमस्यापिसर्वाधाराचसुंधरा गंगाचतु
लसीचापिपृथिव्यांयासरिद्वरा ३८ एताःसर्वाश्चया
अन्याःसर्वास्तत्कलयांबिके गृहलक्ष्मीर्गृहेनृणांरा
जलक्ष्मीश्चराजसु ३९ तपस्विनांतपस्याचगायत्रीब्रा
ह्मणस्यच सतांसत्वस्वरूपात्वमसतांकलहांकुरा ४०

ज्योतीरूपा निर्गुणस्य शक्तिस्त्वं सगुणस्य च सूर्ये प्र
भास्वद्रूपा त्वं दाहिका चाग्नौ नाशने ४१ जले रसस्वरूपा
वशोभारूपा निशाकरे त्वं भूमौ गन्धरूपा वाकाशे
शब्दरूपिणी ४२ त्वं क्षुत्पिपासादयस्त्वं च जीविनां सर्व
शक्तयः सर्वबीजस्वरूपा त्वं संसारे साररूपिणी ४३
स्मृतिर्मेधा च बुद्धिर्वा ज्ञानशक्तिर्विपश्चितां कृष्णे
न विद्यायाः दत्ता सर्वज्ञानप्रसूः शुभा ४४ शूलिने कृ
पया सा त्वं यया मृत्युंजयः शिवः सृष्टिपालनसंहारश
क्तयस्त्रिविधाश्च याः ४५ ब्रह्मविष्णुमहेशानां सात्व
मेव नमाम्यहं ते मधुकैटभभीतश्च ब्रह्मा यया नाप्रकं
पितः ४६ स्तवात्समो वचां देवीं तां मूर्ध्ना प्रणमाम्य
हं मधुकैटभयोर्युद्धे त्रातासौ विष्णुरीश्वरी ४७ बभू
व शक्तिमान्स्त्वां दुर्गां तां प्रणमाम्यहं विष्णुना वृष
रूपेण स्वयं शंभुः समस्थितः ४८ जघान त्रिपुरं स्त
त्वा यो दुर्गां तां नमाम्यहं यदाज्ञया वाति वातः सूर्यस्त
पति संततं ४९ वर्षतीन्द्रो दहत्यग्निस्तां दुर्गां प्रण
माम्यहं स्वाज्ञया सृजति सृष्टिं च पाता याति यदाज्ञया
संहर्ता संहरेत्काले तां दुर्गां प्रणमाम्यहं ज्योतिःस्व
रूपो भगवान्श्रीकृष्णो निर्गुणः स्वयं ५० यया विना
न शक्तः सृष्टिं कर्तुं नमामि तां रतरतजगन्मात

रपराधं त्वमस्व मे ५२ शिशूनामपराधेन तोषमा
तानक्रुध्यति इत्युक्त्वा पश्चाद्रामस्य प्रणम्य तां हृदे
दह दुर्गां तस्या संभ्रमेणैवाभयं च वरं ददौ स्व मे रोम
वमस्तु वत्स ह्रिष्यिरतां व्रज ५४ शर्वप्रसादात्सर्वत्र
जयो स्तु तव संततं सर्वांतरात्मा भगवान् स्वेष्टो स्तु संत
तेहरिः ५५ भक्तिर्भवतु ते कृष्णे शिवदेवे शिवे गुरौ
इष्टदेवे गुरौ यस्य भक्तिर्भवति शाश्वती ५६ तेह तेन
हि शक्ताः सर्वे रुष्टा स्य सर्वदेवताः श्रीकृष्णस्य वरभक्तं
शिष्या पि शंकरस्य च ५७ गुरुपत्नी भयातो हि कस्ता
हं तमिहेश्वरः ब्रह्मा न कृष्णभक्तानां स्वप्नेभि विपत्ते क्व
चित् स्वप्न देवेषु ये भक्तास्तु कृत्वा ये निरंकुशाः तेषामे
व भवेद्भीतिरत्र संसारवर्त्मनि ५८ चंद्रमावलवान्स्त
होयेषां भागवतोत्तमो तेषां तारागणा रुष्टाः किं कु
र्वंति च दुर्बलाः ९० यस्य तुष्टः समो चेतनरदेवो महा
त्त्ववी तस्य किं वा करिष्यंति रुष्टा भस्मास्य दुर्बलाः ९१
इत्युक्त्वा पार्वती तुष्टा ददता रामे शुभाशिषं जगामांतःपु
रं गृहं हरिश्रेष्ठाव भूव ह कवचं शारीकस्तोत्रं च यज्ञाकाले
च यः पठेत् यस्य रुष्टो गुरुर्देवो राजा याचा यथोथवा त
स्य तुष्टश्च वरदः स्तोत्र राजप्रसादतः दस्युग्रस्तो हि यस्त
स्य शत्रुग्रस्तो भयानकः व्याधिग्रस्तो भवेन्मुक्तः स्तोत्रस्मरण
मात्रतः

राजद्वारे श्मशाने च कारागारे च बंधने १५ जलराशौ
निमग्नश्च मुक्तो भवति स्तोत्रतः स्वामिभेदे पुत्रभेदे
मित्रभेदे ति दारुणे १६ स्तोत्रस्मरणमात्रेण वांछिता
र्थं लभेद्ध्रुवं कृत्वा हविष्यं वर्षं च स्तोत्रराजं शृणोति या
१७ भक्त्या दुर्गां च संपूज्य महावंध्या प्रसूयते लभते सा चि
रं पुत्रं ज्ञानिनं चिरजीविनं १८ असौभाग्या च सौभा
ग्यं षण्मासश्रवणाल्लभेत् नवमासं काकवंध्या मृत
वत्सा च भक्तितः १९ स्तोत्रराजं या शृणोति सा पुत्रं ल
भते ध्रुवं कन्यामाता पुत्रहीना पंचमासं शृणोति या
घटे संपूज्य दुर्गां च सा पुत्रं लभते ध्रुवं २० इति श्रीब्रह्म
वैवर्ते महापुराणे नारदसंवादे गणपतिखंडे दुर्गा
स्तोत्रं नाम पंचचत्वारिंशतमोऽध्यायः ४५ श्रीनाराय
ण उवाच स्तुत्वा दुर्गां पर्शुरामो हर्षनिर्भरमानसः ह
रिणोक्तेन स्तोत्रेण संतुष्टाव गणेश्वरं १ पूजां च कार
भक्त्या च नैवेद्यैर्विविधैरपि धूपदीपैश्च गंधैश्च पुष्पैश्च
तुलसीं विना २ संपूज्य भ्रातरं भक्त्या सगणः शंकरा
ज्ञया गुरुपत्नीं गुरुं नत्वा गमनं कर्तुमुद्यतः ३ नारा
यण उवाच शृणु नारद वक्ष्येहमितिहासं पुरातनं ब्र
ह्मकल्पस्य वृत्तांतं निगूढं च मनोहरं ४ एकदा तुल
सी देवी प्रोद्भिन्ना यौवनान्विता तीर्थं भ्रमंती तपसा नारा

ब्र. वै. ग. १३

103

यणपरायणा ५ ददर्श गंगानीरे च गणेशं यौवनान्वितं
शतीव सुंदरं शुद्धं सस्मितं पीतवाससं ६ चंदनोक्षितस
र्वांगं रत्नभूषणभूषितं ध्यायंतं कृष्णपादाब्जं जन्ममृ
त्युजराहरं ७ जितेंद्रियाणां प्रवरं योगीशानां गुरोर्गुरुं
शनूपहार्य्यं निष्कामं सकामा तमुवाच ह ८ तुलस्युवाच
श्रये किं ध्यायसे देवेश शांतरूप गजानन कथं त्वं वा दं
देहे गजवक्त्रं कथं तव ९ एकदंतः कथं वक्त्रे वदाभि
भावकारणं त्यज ध्यानं महाभाग सायंकाल उपस्थितः
१० इत्युक्त्वा तुलसी तत्र जहास च पुनः पुनः पुनश्चेतसि
दग्धा सा कामबाणैः स्मरारुणैः ११ गणेशस्य प्रध्याने ग
दत्वा किंचिज्जलं मुने जघान तर्जन्यग्रेण निश्चलं कृष्ण
मानसं १२ बभूव ध्यानभंगश्च तस्य नारद चेतसि दुःखं च
च ध्यानभंगेन सहितो हितो हिंडः खेदः १३ ध्यानं त्यक्त्वा
हरिं स्मृत्वा ददर्श कामिनीश्वरः नवयौवनसंपन्नां सस्मि
तां कामपीडितां १४ तं वोदरस्थतां दृष्ट्वा परं विनयपूर्व
कं उवाच सस्मितः शांतः कांतां कामातुरां वधू १५
गणेश उवाच कांतं वत्से कस्य कन्या मातर्ब्रूहि किं
शुभे पापदोऽशुभदः शश्वत् ध्यानभंगस्तपस्वि
नाम् १६ कृष्णः सकलकल्याणं हंतु विघ्नकृपा
निधिः मद्ध्यानभंगजो दोषो न भवतु ते शुभे १७

गणेशवचनं श्रुत्वा तमुवाच स्मरातुरा सस्मितं स
कटाक्षं देवं मधुरया गिरा १८ तुलस्युवाच धर्म
ध्वजस्य कन्याहमत्रैव तपस्विनी तपस्या मे स्वामी
नो ऽर्थे नात्स्वामी भव मे प्रभो १९ तुलसीवचनं श्रुत्वा
गणेशः श्रीहरिं स्मरन् तमुवाच महाप्राज्ञः शान्त्या मधु
रया गिरा २० गणेश उवाच हे मातर्नास्ति मे वाञ्छा घो
रे दारपरिग्रहे दारग्रहो हि दुःखाय न सुखाय कदाच
न २१ हरिभक्तिविघातश्च तपस्यानाशहेतुकः मोक्ष
द्वारकपाटश्च भवबन्धनकारकः २२ गर्भवासकरः
शश्वत्तत्त्वज्ञाननिकृन्तनः संशयानां समारम्भः सर्वदा
साध्यान्तं हि विरोधि २३ गेहाहंकरणानीव सर्वे माया
करण्डकः साहसानां समूहश्च दोषाणां च विशेषतः
निवर्तस्व महाभागे पश्य पात्रकान्तरं पतिं कामुके
नैव कामुकाः संगमो गुणवान्भवेत् २४ इत्येवं वच
नं श्रुत्वा कोपात्सा शशाप ह दारयुक्तो भविता सा स्मा
क्षितिगणेश्वरं २५ इत्याकर्ण्य सुरश्रेष्ठः सा शशाप
शिवात्मजः देवि त्वमसुरग्रस्ता भविष्यसि न संशयः
तत्पश्चान्महतां शापात्वृक्षत्वं भविष्यति महातप
स्विनी मत्केऽपि विरामश्च न नारद २६ श्रुत्वा वचनं तत्तुलसी
प्ररुरोद पुनः पुनः तुष्टाव च सुरश्रेष्ठं स प्रसन्न उवाच

ब्र॰
वै॰ग॰
१०४

104

तो २९ गणेश उवाच शृण्वन्तो सारभूतां त्वं भविष्य
न्ति मनोरमे कैलाशेन महाभागे स्वयं नारायणप्रि
या १० प्रियात्वं सर्वदेवानां श्रीकृष्णस्य विशेषतः प्र
जाविष्णुकिरात्मणो मम माज्ञा च सर्वदा ११ इमं का
चस्रस्रेष्ठे जगाम तपसे पुनः हरेर्नारायणस्य श्राव
दरी सन्निधिं प्रिये १२ जगाम तुलसी देवी हृदयेन वि
दूयता निराहारा तपश्चक्रे पुष्करे लक्षवत्सरं १३ प
श्चान्मनी इश्वापेन गणेशस्य वचनात् सा प्रियाशाखे
वृक्षस्य च भूव सचिरस्मृते १४ ततः शंकरस्मृत्यैन स
मभारा महेश्वरः सा कैलाशेन हृतं त्वं स्वयं नारायण
प्रिया १५ कथितं भ्रातिहासं संक्षेपतः पंमहद्वाक्यसारा
मोत्तपुरुषसार अश्रृगणेशस्य प्रकीर्तितः १६ पञ्चरामो
महाभागो जगाम तपसेवनं प्रणम्य शंकरं दुर्गां स
पूज्य च गणेश्वरं १७ पूजितो वैदिकेनः सर्वैः सुरैर्मुनि
पुंगवैः पार्वती शिवसान्निध्येन तत्र तस्थौ गणेश्वरः १८
इदं गणपतेः स्तोत्रं यः शृणोति समाहितः स राजसू
ययज्ञस्य फलमाप्नोति निश्चितं १९ अपुत्रो लभते पु
त्रं श्रीगणेशप्रसादतः वीरं धीरं च पतिनं गुणिनं चि
रजीविनं ५० यशस्विनं पुत्रिणं च विद्वांसं सुकवी
श्वरं जितेन्द्रियाणां प्रवरं दातारं सर्वसंपदां ५१ सप

विघ्नसङ्घातविध्वंसस्तस्यैवं भवेत् सर्हिंसकं दयाले
वतत्वज्ञानविशारदे ५२ भक्त्या गणेशं सम्पूज्य वस्त्रा
लंकारचन्दनैः श्रुत्वा गणपतेः खण्डं महावैष्णवप्रस
यते ५३ मृतवत्सा काकवन्ध्या ब्रह्मपुत्रं लभेद्ध्रुवं
याहृषिता हृषिता या सा वस्त्रज्ञानं लभेत्सुतं ५४ कार्त्ति
के ब्रह्मवैवर्तं श्रुत्वा यल्लभते फलं तत्फलं लभते म
र्त्यः श्रुत्वेदं खण्डमुत्तमं ५५ वांछां कृत्वा तु मनस्वियः
स्तुतो परमात्मा स्थितः तस्मै ददाति सर्वेष्टं सर्वश्रेष्ठो ग
णेश्वरः ५६ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे नारा
यणनारदसंवादे गणपतिखण्डे षट्चत्वारिंश
त्तमोऽध्यायः ४६ समाप्तश्चायं गणपतिखण्डः शु
भमस्तु सर्वजगतां ।। ॐ ॐ